

ПИСМА РАДОСТИ И БОЛА

ПИСМА ДЕСАНКЕ МАКСИМОВИЋ
РУСКИМ ПРЕВОДИОЦИМА
ИДИ РАДВОЉИНОЈ И ОЛГИ КУТАСОВОЈ
1957–1993.

Приредили
СВЕТЛАНА ШЕАТОВИЋ
БОЈАН ЂОРЂЕВИЋ

ЗАДУЖБИНА
„ДЕСАНКА МАКСИМОВИЋ”

БЕОГРАД, 2025.

БИБЛИОТЕКА
РУКОПИСИ

ЗАДУЖБИНА „ДЕСАНКА МАКСИМОВИЋ”

Издавач

Задужбина „Десанка Максимовић”

За издавача

др Светлана Шеатовић

Уредници

др Бојан Ђорђевић

др Светлана Шеатовић

Лектор

Александра Пауновић

Графичка уредница

Лепосава Кнежевић

Штампа

Службени гласник, Београд

Тираж

200

ISBN 978-86-82377-84-9

Штампање ове књиге помогло је
Министарство културе Републике Србије

ПИСМА РАДОСТИ И БОЛА

ПИСМА ДЕСАНКЕ МАКСИМОВИЋ
РУСКИМ ПРЕВОДИОЦИМА
ИДИ РАДВОЉИНОЈ И ОЛГИ КУТАСОВОЈ
1957–1993.

Приредили
др Светлана Шеатовић
др Бојан Ђорђевић

БЕОГРАД
2025.

Уводна реч

Писма Десанке Максимовић упућена њеним руским преводиоцима Иди Радвољиној и Олги Кутасовој доносимо у изворном облику, у критичком издању са пропратним коментарима и разрешењима, хронолошки пратећи епистоларну грађу од 1957. до јануара 1993. године. Писма се завршавају последњим упућеним у јануару 1993, само месец дана пре упокојења Десанке Максимовић, 11. фебруара исте године. Она потичу из рукописне заоставштине коју су Олга Кутасова и Ида Радвољина уступиле породици и наследницима Десанке Максимовић, да би породица песникиње потом сву рукописну заоставштину поклонила Задужбини „Десанке Максимовић”. Тиме је основан и легат наше највеће песникиње 20. века у оквиру њене Задужбине. Писма смо архивски обрадили, дигитализовали и заштитили од физичког пропадања, објавили их на званичном сајту Задужбине, а сада их штампамо у облику критичког издања са свим нужним подацима.

Сва писма представљају драгоценост сведочанство о једном бурном времену, најпре упућивана Иди Радвољиној која је после смрти мужа протерана из Југославије у СССР. Пријатељство које је трајало између Десанке Максимовић, Иде и Олге Кутасове, које су биле и њени преводиоци на руски језик, представљено је кроз писма где се читалац среће са радостима стварања, изванредним аутопоетичким детаљима у којима Максимовићева описује настанак збирке *Песник и завичај*, болима који обележавају њен живот: смрт супруга Сергеја Сластикова, мајке, брата, бригом за опстанак Југославије, страхом због сукоба између српског и хрватског народа већ током седамдесетих, а потом посебно крајем осамдесетих и деведесетих година... Истовремено, ова писма су не само архивска драгоценост већ и прилог историји културе, историји књижевности, политике и сећања песникиње на дане Другог светског рата. То су писма која путују у Москву, а најчешће их ауторка „Крваве бајке” пише из Београда, Бранковине, али и из Цириха, Варне, Јалте, Столива, Мошћеничке Драге, Врњачке Бање.

филми „Непоггатовицеска“ - а
неми филм Шуртан о Хрунговци-
ви посетити Америка. Филми
„Повеново судбина“ оградо се со
Београд. Неми су та и во својите
периоди. Бово со у Београду на
миле места. А у Беогу со у Бео-
град со наима нубелом и свак-
ма Гвештица и Талкивакатам,
Ладнишкатам, неми самобитна
познати стилизирана иницијал. А
Беога со својина иницијал.

Супремација со се свика филм
со ирам у Београду во инициј-
ли немишата Голубовица, Токени-
сам со Беога обично во иницијал-
сам, иницијалет и иницијал, сам со

ПИСМА
ДЕСАНКЕ МАКСИМОВИЋ
ИДИ РАДВОЉИНОЈ

по и нпретис изгоре ово лес вој
и вошле? Небо тем свету clo
и деуку реко тајини. Ниско
фети, и гинек реко вош чина
ва сре, ови су нсна ваине
гво вошви. Моратиен и
тим се мотопе вошани б
ма и вошви. Ва мина отво
вие реуко учисеке

Сергеј вошви то гво вошви вош
мина нотада. Сап преваде ре
мина са тушви, вош вош вош во
со. Пониме нотади и вошви
деуку нсаи. Он вош ми и
прже. Сап Оми. Реуко
вине, мино реу нота и деуку
и бхени. Аом одзвен ти нота
и вош вош, и нота вош, вош,

1957.

■
Београд, 25. VI 1957.

Драга моја Идо,

Шта ви то тамо радите, ви Руси, сваких десет дана пристижу дарови. Само што сам била написала најзад писма Шури, теби, Ољи, а другарица нека дође и донесе пуну торбу ствари. Жуто јастуче је дивно. И Верино¹ буренце – кутија. Хвала много! Вера је сад с дететом у Гозд-Мартуљеку (Словенија), а Радован² у Врњачкој Бањи. Чим дођу, даћу им што је за њих.

Буди добра па јави и Ољи и Жењи да смо све добили и обузела нас је и радост због вашег сећања и љутња што сте толико трошили.

Тебе и децу љуби,
ваша Десанка

■
Београд, 15. IX 1957.

Драга Идо,

Јуче сам се вратила са мора. Тамо сам отишла одмах по повратку од вас. Успела сам само да ти пошаљем „Мирис земље”. Данас ћу ти послати поему „Отацбино, ту сам!”, мислим да ти то нисам била послала.

На мору сам написала о фестивалу, о песникињама, и нешто за децу (*Кула од књија*), сад само да то сместим, да објавим.

Синоћ смо цело вече причали о теби, твојој деци, о фестивалу, о књижевницима. Само ће се то причање морати обновити, неисцрпно је. Дарове које си послала раздала сам, нису се много љутили на мене што сам носила.

¹ Вера = Вера Зоговић, супруга Радована Зоговића.

² Радован = Радован Зоговић.

Данас сам добила од „Лит. газете”³ писмо где ме моле за какву песму „тема котораго была бы навеяна Октябрьской революцией”. Такве песме где бих помињала Октобарску револуцију за сада немам и не знам да ли бих успела брзо написати а не би ни било можда лепо сад то писати. Него ако из мојих родољубивих песама или из поеме можеш прогласити што револуционарним, онда те молим изабери сама што би било достојно тако великог празника и у име моје предај „Лит. газете”. Ако ја што ново напишем, послаћу.

Од Оље⁴ сам добила фотографије, дивне су. Моји пријатељи су ми украли једну, где смо ти и ја – радо сам им дала.

Шура⁵ телеграфира јуче да је добила дозволу и да ће нам стићи крајем септембра или почетком октобра. Ако би што хтела да кажеш, можеш јој телефонирати, а и она ће се ваљда јавити.

Стално мислим на твоју велику љубав и пажњу према мени, на твоју слатку децу, на Москву и све драге у њој. Све вас волим и љубим

Ваша Десанка

10

■
Београд, 15. XI 1957.

Драга моја Идо,

Много ме је обрадовало твоје писмо. Фотографије су дивне – мислила сам да сам о томе писала, нека се Волођа не љути. Иванови су донели поздрав и опет дар, хвала, али, како Срби кажу, није требало, доста је кад човек чује топлу реч. (Додуше, ни Вера⁶ ни ја нисмо могле да се одупремо томе да вас којом ситницом не обрадујемо!)

Са Шуром⁷ нам је било лепо. Сергеј је одмах прездравио. Он није ишао на станицу, дочекао је код куће јер се није добро осећао. Шура нам је остала још пет дана, јер

³ Лит. газете = *Литературная газета*.

⁴ Оља = Олга Кутасова, руски преводилац.

⁵ Шура = сестра Сергеја Сластикова, Десанкиног мужа.

⁶ Вера = Вера Зоговић, супруга Радована Зоговића.

⁷ Шура = сестра Сергеја Сластикова, Десанкиног мужа.

воз, тојест спаваћи вагон из Русије није дошао 14, за када је она имала карту. У „Путнику” су рекли да су путници који су се спремали да оду тога дана „жртве случаја” и карте су могли добити тек за 19. или 21. Мало се због тога једимо, али ће на служби, у Шуриној канцеларији то ваљда разумети.

„Савременику” сам испоручила твоју молбу и они су ти већ послали комплет 1957. г. У последњем броју ћеш видети преводе совјетских песникиња, уоквирене малим чланком, као што сам била још тамо замислила. Вероники⁸ и Ољи⁹ ћу по Шури послати тај број а како не смем многим књигама да је теретим, молим те скрени пажњу Вери¹⁰ и Маргарити¹¹ на превод њиних песама. Задовољна сам што је то у свечаном броју изишло. Надам се да ће ти се тамо понеко место и свидети.

Иванови су нам били једно по подне па сам позвала и Јурковића¹² и Радована¹³ са њиховим женама и било нам је лепо док смо руски разговарали са руским писцем и његовом лепом женом (наш би казали „половином”) којој се ти, видим, необично свиђаш.

И ја вас често замишљам у вашој босанској соби усред Москве и топло ми је када на вас мислим.

Свакако ћете нам јавити када метро стигне до ваше куће, и када још какав успех постигнете у изградњи главног града свих Словена (толико смем да кажем!)

Биће нам празно кад нам гост оде, али нам је опет пријатно кад знамо да неко крвно близак живи тамо где сте и сви ви остали, такође блиски нам и драги. Поздрави све од Собољевих¹⁴ до Асејева¹⁵, (или од Асејева до Собољевих), вас све троје љуби ваша Десанка (која давно није оволико краснописно писала – у жељи да можете прочитати).

⁸ Вероника = Вероника Михайловна Тушнова, совјетска песникиња.

⁹ Оља = Олга Кутасова, руски преводац.

¹⁰ Вера = Вера Зоговић, супруга Радована Зоговића.

¹¹ Маргарита = Маргарита Јосифовна Алигер, руска песникиња.

¹² Јурковић = Маријан Јурковић, хрватски књижевник.

¹³ Радован = Радован Зоговић.

¹⁴ Собољеви = породица Леонида Сергејевича Собољева, совјетског писца и новинара.

¹⁵ Асејев = Николај Николајевич Асејев, руски песник.

1958.

■
Београд, 2. III 1958.

Драга моја Идо,

Пре два дана сам послала деци своју последњу књигу. Истина, сад је не могу прочитати, али кад науче наш језик можда ће завирити у њу а и ти ћеш им рећи о њој понешто. Оља¹⁶ ми је прво јавила да си била болесна, а онда да су деца вадилa крајнике. Срећна сам што је све прошло добро. Пре два дана ми је и Радован¹⁷ прочитао твоје писмо. Неисцрпна си и неуморна у својој пажњи према њима. То ме много дира.

Овде су за Радована опет искрсле тешкоће: прво су му, из жеље да му помогну, Костић,¹⁸ Лалић¹⁹, Ћопић²⁰, Јурковић²¹ тражили песме за „Савременик” верујући да ће најзад и Велибор²² пристати. Међутим он није пристао без одобрења. Ови другови су онда пошли даље и опет није дозвољено! Можеш мислити како му је тек сад кад се нада била појавила, па опет ништа!

И ми смо се овде наболовали ове јесени и зиме! Брат ми није још сасвим добро. Ја сам некако најздравија, засад, испала. (Реакције настају касније).

Мила Идо, немој молим те тамо припремати никакав јубилеј нити помишљати на то. Онај портрет у „Политици” је случајно пао у ову несрећну годину. (Сваке недеље о некоме изађе, ако си приметила.) Ако нешто у животу не волим, то су такве ствари. А особито би ми било болно да се говори о мени поводом тога што сам већ више од пола века на том свету. То није женска сујета, већ бол песника који је одувек певао о младости или тужио за њом. Нека негде неко читајући моје младе песме за-

¹⁶ Оља = Олга Кутасова, руски преводилац.

¹⁷ Радован = Радован Зоговић.

¹⁸ Костић = Душан Костић, песник.

¹⁹ Лалић = Михајло Лалић.

²⁰ Ћопић = Бранко Ћопић.

²¹ Јурковић = Маријан Јурковић, хрватски књижевник.

²² Велибор = Велибор Глигорић, уредник *Савременика*.

мишља да сам још девојчица очарана животом. Нека ме изједначује с мојим песмама. Ни овде, хвала Богу, та прослава не пада никоме на ум – сасвим случајне су и награда за „Кратковечну” и онај портрет.

Хвала на књигама које си ми зацело ти послала из Комисије. Дивне су.

Љубим и волим децу и тебе и молим памти моју молбу

Ваша Десанка

Београд, 24. VI 1958.

Драга моја Идо,

Дуго, дуго ти нисам писала. Никако ми се није дало да изађем из брига. Радован²³ каже да ти је о томе писао па нећу ја понављати. Полако се све стишава, само са бра- том не знам како ће бити: сумњам да ће се моћи заувек извући из депресије. Мало га прође па се опет јави.

Ипак је и понека радост била у току овога времена. Била сам на фестивалу по- езије на Ријеци па сам и Сергеја собом водила. Било ми је лепо, има много песника које волим, могла бих рећи да их скоро и све волим. Кад заједно седимо и причамо ишчезну све оне вештачке разлике које се праве међу нама. Било је нас пет песникиња и тако смо се лепо слагале и радовале успеху једна друге. У погледу националности било је такође добро: публика се није могла често разликовати ко је Србин а ко Хрват а мени је то тако годило. А можда ми се све то толико лепо учинило што сам била мало побегла од толиких брига.

Оља²⁴ ме је обрадовала вешћу да ће идуће године издати књигу мојих песама, да је многе послове око тога свршила; а најлепше је било то што јавља да ће најесен зацело доћи овамо. Подсетићемо се свих лепих часова из Москве: шетњи пред Студентским градом, кроз дућане, изложбе, музеје, ручка код тебе, Радине лубенице и свега, свега.

²³ Радован = Радован Зоговић.

²⁴ Оља = Олга Дмитријевна Кутасова, преводилац.

Како су деца прошла са школом? Уосталом не треба ни питати. Ако су усто још и сасвим здрави, веће ти среће не треба. Моћи ћеш на миру, са успехом, завршити своје ново дело. (Радован ми је о томе говорио). Ми те овде чекамо са радошћу и нестрпљењем.

Обрадовала ме је својом посетом и Вероника Тушнова²⁵. И она ми је необично драга. Она ме моли да јој напишем које бих песме волела да ми преведе. Послаћу јој неколико последњих из „Књижевности”, мислим да би се лако превеле. И из „Иностранной литературы” ми Циганчев тражи неколико песама. Све ти то тамо удешаваш у друштву са Ољом. Хвала вам обема. Сад, у последње време, једино ми радосне вести долазе отуд и разгоне мало бриге које су ме снашле. Тебе и децу много воли ваша

Десанка

1959.

■
Београд, 25. X 1959.

Драга Идо,

Како си? Како су ти деца? Рада је већ велика девојка, бар се њој чини да је тако? И деца моје сестре Маре²⁶ су много порасла. Дечак²⁷ је са одличним матурирао и уписао се на електротехнику, а Радмила²⁸ је у осмом разреду. Иначе смо имали целе године много брига: мој старији брат никако да се извуче из депресије, а млађи је од жучи био оперисан док је још било загнојено и сад му јако тешко зараста. Како је твоје срце? Имаш ли често тешкоће с њиме? Имаш ли нападе? Сергеј²⁹ је целе зиме и лета био на миру.

Радујемо се много успесима троице спутника. Много се о томе говори и много наде полаже да ће овај научни успех допринети миру свега света. Неки наши другови нису одлазили од радија кад су вести о томе стизале из Русије.

²⁵ Вероника Тушнова, руска песникиња и преводилац.

²⁶ Мара = Десанкина сестра.

²⁷ Дечак = Марин син, Брана Милакара.

²⁸ Радмила = Марина кћи, Радмила Милакара.

²⁹ Сергеј = Десанкин муж, Сергеј Сластиков.

Иначе је код нас све онако у књижевности како већ можете и закључити из штампе. Још увек је борба између старих и модерниста.³⁰

Неки дан сам писала Жењи Рјабовој³¹ да пошаље Михаилу Лалићу лек од чира (балзам Шостаковский) три бочице. Он је, Лалић, доста тежак чираш и молио ме је да то часпре учиним. Уобразио сам да ме је молио да баш Рјабова пошаље, а сад ми се чини да би боље било да јој ти, Идо, телефонираш и да, ако је скупо, поделите трошак. Лалић нипошто није хтео да му Сергејева сестра пошаље, а Оља³² је опет на одмору и већ ми је једном за неко дете слала лекове.

Видим живо твоју децу, твоју босански намештену кућу, дивни крај у коме станујеш и прижељкујем час кад ћу опет моћи доћи и то са Сергејем.

За све то имам да захвалим прво теби која си ме се сетила и довела тамо и упознала са многим добрим људима.

Сви те поздрављају, тебе и децу, воли те и љуби

Твоја Десанка

■
Београд, 12. XII 1959.

Драга наша Идо и децо,

Нада ми је причала о вама, о томе како јој је било код вас лепо, како су деца порасла и како су добра. Причала ми је и о Вери Книпер³³ којом је такође одушевљена. Обрадовала ме је вешћу да се Вери много свиђају неке моје песме, да ме тамо волите – што ја, уосталом, знам и осећам.

Лалић³⁴ је сад добио два лека, управо исти лек за две cure: од тебе и од Жење и много се захваљује. Не знам да ли је и сам писао?

³⁰ Ради се о књижевном спору који се водио између две групе, окупљене око часописа *Савременик* (тзв. стари) и *Дело* (тзв. модернисти). Иначе, у заоставштини Десанке Максимовић чувају се две песме које је она написала поводом овог сукоба. Песме нису објављене.

³¹ Жења Рјабова = Евгенија Кнапович, руска песникиња.

³² Оља = Олга Кутасова.

³³ Вера Книпер = руска песникиња, нећака глумице Олге Книпер Чехов.

³⁴ Лалић = Михаило Лалић.

Гледала сам јуче у Руском дому, онако је, филм „Неподдающиеся” а неки дан журнал о Хрушчовевој посети Америци. Филм „Човекова судбина” очарао је сав Београд. Неки су га и по двапут гледали. Давао се у Београду на три места. У Дому се увек видим са нашим чувеним певачима Цвејићима и Гавриловићем, Маринковићем, неким сликарима, понеким старијим писцем. И Вера са својима понекад дође.

Спремала сам се ових дана да идем у Бугарску на прославу песника Запцова, толико сам се била свикла на ту мисао, имала већ и пасош, али ме је онда нека брига спречила и не одох што ми је врло жао. Можда ћу спролећа успети да то остварим.

Како иде твоје писање? Књига о Фучику ће зацело имати ускоро и треће издање ако већ није и готово? Тако ћеш моћи своју дечицу лепо гајити. Њихова срећа и успех леже нам свима на срцу, они су пола наши Југословени. Мораћеш их, чим се можеш, послати нама у госте. Да мало обнове своје детиње успомене.

Сергеј последње две године није имао напада. Сад преводи нешто са руског, врло воли тај посао. Понекад напише и понеку дечју песму. И то му иде од руке. Само Шури ретко пише³⁵, што њу мора и бринути и болети. Али одувек је такав, и кад ме је, у младости, волео, и имао много да ми говори, није ми писао. Као да је Динарац, а не Рус. Брату, лекару, ми још није добро.

Код нас ових дана повишују кирије на станове, и повишење зависи од исправности стана, осунчаности, броја одаја. Код нас ће баш данас доћи да прегледају, па смо се узорпирани.

Кад се састанемо пријатељима причамо, разуме се, о вама, Жењи³⁶, Шури, Ољи. Неки дан су нам били у гостима двоје врло милих младих људи, муж и жена, који су дошли да се опросте јер се он враћа у Москву (био је у амбасади чиновник), па смо читали окасно преводе мојих песама које ми је Оља послала да видим, после се Сергеј сећао московских улица и распитивао постоји ли још ово или оно. Они су Сергеју неке лекове оставили (јер и млада жена пати нешто од срца).

Желим да ти ово писмо брзо дође и донесе ти наше поздраве.

Љуби тебе и децу
ваша Десанка

Хвала на чају и свему другом.

³⁵ Сергеј Сластиков и Шура су се раздвојили када је он пребегао у Југославију, а она остала у Совјетском Савезу. Поново су се срели тек 1957. године.

³⁶ Жења = Евгенија Кнапович.

1960.

■
Београд, 18. III 1960.

Драга моја Идо,

Управо сам хтела да ти пишем, а добијем твоје писмо. Погодила си, била је моја мама много болесна, имала је запаљење плућа, оно вирусно што се понавља; а сад је опет добила запаљење вене на нози па мора и даље примати пеницилини и стрептомицин. Негујемо је добро па се надамо да ће све добро проћи.

Сергеј је добро, а и деца и Мара. Само је брат суморан, па суморан. Почео је да ради, доле је у Титограду, потпуно сам у кући и без икога свога па стално пише тужна писма. Ради засад само у диспансеру, приватно се не усуђује, каже боји се сваке одлуке, сваког потеза. Тамо код њих међутим толико је туберкулозних болесника, диспансер не може све да савлада, ни болница, а он је једини специјалиста. (Код њих у Црној Гори, још морају лекари и приватно да раде, нарочито за туберкулозу, јер је њих мало а болесника много).

Онај оперисани, млађи брат је добро, рана му је зарасла. Сестра која је оженила сина Украинком гаји унука, кога смо назвали Александар – Саша, да буде право и Русима и Србима.

Мирка³⁷ је порасла, паметна је и лепа, много личи на свог оца, и по нарави и по боји. Њему можеш слободно, мирно писати и Вера³⁸ и он би се много радовали. Они те много воле и увек кад смо заједно, причамо о теби и твојој деци, читамо твоја писма.

Много ми је мило што ће књига изаћи у мају и што су преводи тако успели. А како и не би кад су све најбољи песници преводили. За сав тај успех и то што ће ме знати Русија имам на првом месту да захвалим теби јер мене док се ти ниси вратила из Југославије нико тамо није знао. Надам се да ће временом и наш пријатељ³⁹ успети

³⁷ Мирка = Мирка Зоговић, ћерка Радована Зоговића, доцније професор италијанистике на Универзитету у Београду.

³⁸ Вера = Вера Зоговић, супруга Радована Зоговића.

³⁹ Наш пријатељ = односи се на Радована Зоговића који је био под посебном присмотром власти у Југославији из политичких разлога после разлаза Југославије и СССР-а.

и желим то исто толико колико и он сам. То би било лепо, право и за њега лековито, спасоносно.

Они су у породици имали малу невољу, кућна помоћница их је била покрала (однела чак и шиваћу машину Верине маме). Сад су неке ствари нађене и лоповка ухваћена.

Твоје писмо после повратка из Чешке сам такође примила, и Радован ме је свакчас питао да ли сам одговорила и рекла да би му било мило да им пишеш али како увек, видиш, имам понеку бригу, нисам то одмах учинила. Ти ћеш ми опростити јер знаш колико те волим. Чак ни Шури због тих прилика у кући нисам већ давно писала.

Слика твоја и твоје деце стоји у мојој соби; чим отворим очи угледам вас и одмах замислим вашу топлу породицу, вашу кућу, ваш стан, улицу, целу Москву, целу Русију. Срећна сам што твоја деца напредују, што су тако добра и озбиљна. Сад можеш бити мирна, готово си их извела на пут. Сад ћеш их моћи послати и саме у Југославију, и то ћеш морати учинити!

Хвала ти на свему, на бризи за нас, на пријатељству, пажњи. Сви моји вас све троје поздрављају. Тебе и децу љуби ваша

Десанка

1961.

■
Београд, 24. I 1961.

Драга моја Идо,

Било је све у најбољем реду до пре недељу дана: вратила сам се здрава, била неколико дана здрава, а онда сам добила грип и упалу синуса, јуче сам била на рентгену. Сад пијем антибиотик геомицин, верујем да ће бити добро од тога лека.

Пријатељима и рођацима не могу да се нахвалим и напричам, само свет иде кроз кућу. Постали смо сад Сергеј и ја атракција. Распитују нас о Москви, о теби, о твојој деци, о путу на југ. Сергеј се, по свом обичају, хвали како је гледао параду 7. новембра, па како је био у Красној пољани, па како је пронашао и неке рођаке за које н и Шура није знала тачно да ли су у Москви. Сви су очарани мојим сатом и

прстеном и даровима. (Пошто сам прво изгутала ватру зашто сам и како сам смела да ишта доносим!).

Марјан Јурковић⁴⁰ ме је обрадовао да су на једној „Нолитовој” седници одлучили да ове године издају у мом преводу избор песама совјетских песникиња. Он и Лалић су се за то борили и изборили. Био је тако поносит због овога успеха. Чим оздравим, почећу то да радим. Оља⁴¹ ми је већ дала откуцане песме Ане Ахматове⁴². Вероника ће ми послати своју нову књигу. Најтеже ће ми бити за оне песникиње које досад ни ја нисам знала ни читала, грузијске или јерменске и сл. Без твоје помоћи из овога посла нећу моћи испливати: пред собом имам списак оних које су ушле у румунску антологију, а ја их скоро половину не знам и не бих сама, према томе, могла одредити коју да узмем, коју не. У свему овоме то ми се чини најтеже, – и белешке о њиховом животу. Кад би ми ти написала ко је од тих, непознатих мени, заслужују да уђу, много би ми учинила. Оља би ми после њине књиге преведене на руски послала. Толико дана тамо проведох, а не сврших то! Просто се себи чудим. А Веру⁴³, Маргариту⁴⁴, Веронику⁴⁵, и још коју лично знаш, замолим за телефон да ми о себи кратко напишу и наведу неколико песама које би желеле да буду код нас преведене. Тиме би ми помогле у избору, сачувале ме од погрешака. Волела бих да та књига испадне дивна. Требало би и да лично о овоме свакој напишем али сад ме је тако стискао овај синуситис, па нека ми не замере што им нисам и лично, данас, написала. (Чини ми се да сам се мало уплашила хоћу ли све лепо урадити!)

Не могу данас дуго да пишем, не знам да ли од лека или онако, сва сам малаксала.

Своју слатку, добру децу много ми поздрави као и све пријатеље, реци им: још не могу да се освестим да сам у Београду, чини ми се кад се пробудим да сам још у московској соби.

Воли те и поздравља
твоја Десанка

⁴⁰ Маријан Јурковић = хрватски књижевник и уредник у „Нолиту”.

⁴¹ Оља = Олга Кутасова.

⁴² Ана = Ана Ахматова, руска песникиња.

⁴³ Вера = Вера Книпер, руска песникиња.

⁴⁴ Маргарита = Маргарита Алигер, руска песникиња.

⁴⁵ Вероника = Вероника Тушнова, руска песникиња.

■
Београд, 25. I 1961.

Драга Идо,

Сигурно си се уплашила од мога јучерашњег писма. Глава ме је болела и било ми је мука од геомицина. Данас ми је некако боље. Гледа ме твоја луткица па ми се чини да сам у твојој соби и да ме гледа са твоје полице. Боже, како ми је лепо тамо било! Тако су вероватно живели некадашњи племићи и разумем како им се тешко било растати од таква живота. Да ми је сад један метро од наше куће до Савеза или до Калемегдана, могла бих и са синусима излазити. Да ми је сад да се пробудим па да знам да ме не чека ниједна дужност, управо да ме чекају све саме пријатне дужности. Да ми је да ме сад насмеје Рајкин, да ме Јевтушенко⁴⁶ уведе опет на неко књижевно вече, да ти и ја саме причамо у твојој соби.

Бранко⁴⁷ те поздравља и распитује јеси ли још онако лепа као кад је он тамо био.

Онај Изет Сарајлић⁴⁸ ми јуче пише како је чуо да је Јевтушенко превео његове песме и како се спрема да му тамо изда књигу и пита мене да ли сам што о томе чула. Упитај некако тога московског поету јели то истина. Знаш сад ће ми и најплеменитији људи почети завидети.

Вуча⁴⁹ сам двапут видела, рекла сам да си га поздравила и како си га поздравила, казала сам и да ће Савез књиге послати. (Збиља, Бранко још није добио оних књига које је оставио да му Савез пошље, па се боји да нису у путу пропале. Или можда нису ни послате још?) Поздрави друга Суркова, Романову, Медведева⁵⁰, Коткина и остале све љубазне људе. Баш су сви били тако добри, паметни! Никакве ми интервјуе нису тражили као да знају колико ја то не волим!

⁴⁶ Јевтушенко = Јевгениј Јевтушенко, руски песник.

⁴⁷ Бранко = Бранко Ћопић, књижевник.

⁴⁸ Изет Сарајлић = књижевник.

⁴⁹ Вучо = Александар Вучо, српски књижевник, у то време генерални секретар Савеза књижевника Југославије.

⁵⁰ Рој Александрович Медведев, руски историчар и публициста.

Данас видех како су у Румунији превели и Лесу Украинку⁵¹. Шта ти мислиш, треба ли да мој избор буде само из савремених или из песникиња и ранијег доба? Уосталом још не знам какве величине треба да буде књига, због болести нисам још ишла у „Нолит”.

Да ли си добила моје романе или назови романе? Послала сам неки дан као и песме за Мартинова.

Своју децу, сестру и сестрића поздрави. Она логаритамска линејка је одушевила моје студенте технике. Моја сестра је у Титограду код брата, а мама и Сергеј⁵², Бране⁵³ и Рада⁵⁴ те поздрављају (као и твоју Раду и Волођу⁵⁵).

Воли те Десанка

Скопље, 26. II 1961.

Драга Идо,

Овде сам дошла на неко литерарно вече, па имам времена још три часа и хоћу да ти се јавим.

Брзојав си зацело добила? Препала сам се што ми већ два месеца ништа не пишеш. (Ја сам теби послала: три писма и четири дописнице и свој роман – да ли си ишта добила?) Не одговара ми ни Оља⁵⁶, ни Жења⁵⁷, ни Стефанович (коме сам писала и послала „Заробљеника снова”), ни Алигер⁵⁸, Вероника, Вера⁵⁹ (од којих сам молила

⁵¹ Леса Украинка = Лесја Украјинка, рођена Лариса Петривна Косач (1871–1913), украјинска књижевница, политичка и феминистичка активисткиња.

⁵² Сергеј = Сергеј Сластиков, Десанкин супруг.

⁵³ Брана = Брана Милакара, Десанкин сестрић.

⁵⁴ Рада = Радмила Милакара, Десанкина сестричина.

⁵⁵ Рада и Волођа = кћерка и син Иде Радвољине.

⁵⁶ Оља = Олга Кутасова.

⁵⁷ Жења = Евгенија Кнапович.

⁵⁸ Алигер = Маргарита Алигер.

⁵⁹ Вера = Вера Книпер.

да ми пошаљу кратке белешке о себи, и означе песме које највише воле. С једне стране се бринем: добијате ли оно што вам шаљем, с друге: да ли ви мени одговарате, па се писма губе.

Данас те нећу много задржавати, и уопште сачекаћу да видим у чему је ствар, шта је узрок вашем ћутању – а онда ћемо о преводу песникиња и пословима причати. Децу и тебе воли и поздравља ваша Десанка.

Београд, 11. III 1961.

Драга Идо,

Чујем са свих страна да си била болесна. Ако је од срца, онда смо ти сви ми Толстојеви гости допринели да се разболиш, толико си око нас морала трчати. Оља пише да ти је сад боље. Деца те зацело добро слушају и негују те.

Док потпуно не оздравиш, нећу те мучити питањима о антологији, али видим већ си са Ољом једну седницу поводом тога имала. Хвала и опрости. Засад имам шта радити: данас сам добила и књиге које си ми преко Савеза послала, а нешто сам и сама отуд изнела и од раније имала у кући. Само превођење, мислим, да ми неће тешко ићи – али, доста, збиља, о томе.

Једно десетак дана сам стално путовала због Дана жена, усто читала по Београду. Било је понајпријатније код неких малих петогодишњака. У част својих мама направили су изложбу и сваки акварелом насликао своју мајку. Ништа пријатније нисам видела: једна мама има црвену браду јер је боја с усна сцурила; друга има једну једину обрву, четкица их је неспретно саставила; у треће је торбица већа него цела сукња; четврта је без ногу, али су јој зато руке двапут дуже; пета као снешко белић има жут нос и тако редом. Необично весело. Осећам се инспирисано кад на то мислим.

Код нас је лепо време. За три дана наша Рада ће имати рођендан, па смо сви чистили и уређивали кућу, хоће девојка да зове на игранку. Сви смо се поводом тога подмладили. А после тога настаје учење и испити. Сви их ми поново доживљујемо: досад смо већ по неколико матура положили.

Траје ли Волођи још други проигриватељ⁶⁰ или си му и трећи морала купити? А како је с телефонским разговорима, расту ли или се скраћују.

Синоћ смо прослављали Шевченка и видели филм параде па смо се подсетили свих драгих места и малчице растужили, нарочито наш Москвић.

Желим ти брзо, потпуно оздрављење и да твоја лепота од собног ваздуха не побледи.

Све троје воли ваша

Десанка

Београд, 5. XII 1961.

Драга моја Идо,

Давно ти нисам писала из пуно пуно разлога, последњи је, најновији, болест мога брата. Он је већ више од два месеца код нас у Београду, управо откако смо дошли са летовања. У еуфорији је, преактиван, праскав, иде ноћу, не леже у постељу – и већ све што припада тој болести. Сви по кући уз њега и због њега болесни, рекла бих на сличан начин. Маме ми је најжалије: стално се врти по кући, тобож нешто би да ради, а ништа не свршава; једино Сергеј некако успева да се усами у својој соби и да озбиљно ради, ако му је до тога и да се одмара кад му дође време.

Вера и Радован свраћају. Радован се много брине како си ти, како су деца, зашто давно ниси писала, зашто други нису писали, да ли ће књига изаћи – увек у истом кругу мисли и патњи.

Са Бранком се видимо понекад, кад идемо да читамо по школама. Постао је некако повучен, нервозан. Молио ме је да те упитам шта може бити с књигама које су остале у вашем Савезу спремне за слање у Београд, како их он не би носио, али које још није добио.

Ромањенко нам је испричао да не радиш више у Савезу. Вероватно хоћеш више да се посветиш писању књиге коју припремаш? Како си, Идо, са здрављем? Знам да те деца пазе и чувају па их зато волим и шаљем им велики поздрав.

⁶⁰ Руска реч за грамофон.

Ми стално очекујемо ваше песнике. Не зна се који ће доћи ни кад ће доћи. Имамо потајну наду да ћеш можда и ти с њима стићи. Може ли се то десити? (Вучо нам више није секретар. Јеси ли читала то? То му је тешко пало.)

Јави се кад будеш стигла, биће нам свима мило јер волимо и тебе и Раду и Волођу,

Твоја Десанка

1962.

■
Београд, 26. I 1962.

Драга моја Идо,

Гости нам прекјуче одоше и осећа се таква празнина – као у детињству кад протутњи празник и ујаци и тетке се врате својим кућама. Жао ми је што су у Београду најмање били и видели најмање ствари јер је време одлазило на састанке и посете вашој амбасади и на разговоре о књижевницима и разне пријеме. Да ће им се Југославија свидети, знала сам, али сам стрепела хоће ли се зближити с нашим књижевницима. Наравно, то је било глупо, али кад човек воли и жели добро, западне у оваква стања. Сви чланови ваше делегације нама су били и иначе, преко литературе, драги, а сад смо их још више заволели. Са Жењом, Евгенија Книпович ми је дозволила да је тако зовем, понајвише времена сам провела, ишле смо у куповине, седеле у њеној соби и причале о свему. Из Дома совјетске културе једно вече су позвали и Радована на пријем. Тако се могао видети са свима, и наочиглед наших, што му је било драго. Ромањенко, онај младић што ради сад у Савезу и што је пратио и вашу изложбу, уосталом ти га знаш, овог пута ми се учинио некако забринут и утучен. Имала сам утисак такође да помало избегава да разговара са мном, особито ако говоримо српски, да се помало туђи, да га нешто тишти и све то ми је мало необично и јако жао. Да га неко није прекоревао што је прошли пут дошао у везу са мном и пријатељима? То би било непријатно. Због тога се нисам усудила овог пута ни да га зовем к себи. Ни остале

нисам позвала: приметила сам да им не би било пријатно да ту буде и Вера с мужем, а да опет Руси буду код мене а њих двоје и Бранка да не зовем, то ми је било незгодно, заболело би их. Можда би ми ти могла помоћи да схватим Ромањенково држање?

Твоје велико писмо још нисам добила, али су Вера и Радован добили па ће ваљда и моје стићи. Сви смо ми некако потајно очекивали да ћемо и тебе угледати у делегацији, али, очигледно, такве велике радости се дешавају ређе него рађање великог научника или песника.

Утешно је што код нас кажу да ће сад бити чешће оваквих узајамних посета па ћеш можда у једну упасти.

Ружина мајка ме је молила да неке ствари пошаљем Ружи преко делегације, али кад сам чула да Нада Маринковић путује тамо, изабрала сам њу за поштара, лакше ми је било њу замолити. Те ствари ће Нада предати теби, а тебе молим да телефонираш Ружи да дође да их узме.

Имам још једну велику молбу, нешто ван књижевности. Писаћу о томе и Ружи па ћете можда вас две моћи створити нешто или бар испитати може ли се. Марин син би желео да летос на праксу дође у Москву. Он ће имати три завршене године електротехнике и таквим студентима дозвољавају да праксу праве и на страни. Некима су дозволили да иду у Пољску и овај мој добри сестрић је закључио: кад пуштају у Пољску, вероватно ће пуштати и у Москву. Да би то могао остварити требало би да једно предузеће, завод за израду телефона, или телевизора или неких других телекомуникација, пошаље написмено да позива на праксу студента Бранислава Милакару у току једног или једног и по месеца лети, у току школског распуста. Становао би под Шуре, а Ољу бих замолила да му да какав мој хонорар већ зарађени, или од каквог будућег створи мало новаца па би се хранио у тој фабрици. Или ако Ружа хоће, што би било још боље, ја бих њеној мами дала овде новац, а Ружа би мом сестрићу. Пут до Москве и отуд овде бисмо му платили. Младић, у жаркој жељи да се тамо нађе, верује да би овде пасош добио, као студент који иде на праксу. Тај завод не би морао бити нешто нарочито угледан, главно да је таквог смера – телекомуникације. За ову жељу свог сестрића морам себи признати сама сам крива јер сам у њему пробудила слична чувства и наклоности. Ако се то икоме даје, верујем да ћете му помоћи, ако никоме не дајете, ти ми молим те, Идо, одговори да би могао нешто друго да смисли.

Волела бих да тако једног дана Волођа или Рада пожелe да дођу у нашу земљу на какву праксу па да ти узвратим љубазност коју сад од тебе очекујем, да твоју децу имаднемо овде бар неко време. Признајем, сва ова, нада, и једна и друга, чини ми се врло, врло смела. У сваком случају нисам хтела де се оглушим о Бранову молбу и да ти је бар не саопштим.

Хвала ти много на дивном дару, мада ме мучи што си толики новац сломила за тако скупоцену ствар.

Антологију полако преводимо, у марту или априлу треба предати рукопис. Била сам у застоју због братове болести, верујем да ћу то брзо накнадити, само да имадем мало душевног мира.

Извини што сам ти досад писала руком, била сам заборавила како ми је рукопис нечитак и нервозан. И мени је страшно кад добијем писмо које не могу да прочитам, уместо да се радујем, само се мучим.

Много поздравља своју децу. Све троје вас волим и љубим, и желела бих да вас видим,

ваша
Десанка

■
Београд, 26. V 1962.

Драга Ида,

Ко би рекао да ће се наша Рада⁶¹ тако рано удати! Како деца брзо расту, како брзо одлећу! Разумом увиђам да је паметно удати се рано, или на време, ето како је лепо бити млад као ти, а већ удавати ћерку! Али ми је још од младости било некако жао кад се девојке рано решавају на тај корак, кад саме зову збиљу живота да им час пре дође. То су, наравно, неке моје бубице.

Има код ваше песникиње Маро Маркарјан⁶² песма како је стрепела да ли ће се њен младић свидети њеној мајци, оцу, брату, јер су „велики пробирачи” и постављају младићима велике захтеве. Признајем и ја постављам велике захтеве

⁶¹ Рада = кћи Иде Радвољине.

⁶² Маркарјан, Маро Јегишевна (Маро Егишевна Маркарян), руска песникиња.

Радином младићу, чини ми се да је тешко наћи њој равног. Уосталом, Москва и Совјетски савез су велики, па из „великог грмена лаву тешко изаћи није”, како каже Његош. Верујем да сте и ти и Волођа, заједно са Радом заљубљени у новог члана своје породице.

Још једном им обома желимо много среће, сва моја породица и, чини ми се, сва земља њенога доброг и храброг оца.

Све четворо вас поздравља и воли

ваша Десанка

и

Сергей

Београд, 12. IX 1962.

Мила моја Идо,

Хвала ти на онако топлом, лепом писму. Много си ме обрадовала вешћу да се Рада и њен муж тако лепо слажу, да живе у складу. Живот им се још чини као играчка, новина, лепота и радост. Нека тако потраје што дуже! А моме Волођи честитам успехе у науци и још више што му је у срцу остало места и за музику, и што уме у исто време да споји математику и музику. Дечаци се касније заљубљују па мислим да ће он још дуго припадати само школи, уметности и својој мами. И ја бих све вас волела видети у Београду, у својој кући, загрлити вас и изљубити. И верујем да ће једном, ускоро, тако и бити. Видиш, опет се миримо, волимо, тргујемо, помажете нам, руководиоци се посећују па ће ваљда оставити таквих задовољстава и народу.

Преводе совјетских песникиња сам завршила. Сад само издавач треба да пожури да штампа. Понешто ми је врло успело. Углавном сам уживала у томе послу и кад сам се мучила. Радован ми је много помогао.

Драга Идо, бојим се да од мене не направиш у својој студији бољег створа него што сам, и што је још горе – храбријег. Ти ме можда и за време рата замишљаш јунаком, јер си у миру искусила да нисам кукавица. Ако постоје две храбрости, ја имам ону другу, другостепену. Можда бих, да сам била млађа, и ја се нашла у шуми, како

наши кажу, за време рата. То би ми свакако за душу, ако не и физички, било лакше, јер су неке патње позадинаца биле горе него патње бораца. Има у збирци „Песник и за-вичај” нека моја песма, мислим да се зове „Добродошао” где сам неком победоносном другу борцу покушала да насликам и изјадам такве позадинске патње и понижења.

Немој ме, дакле, драга Идо, у својој љубави према мени представити као јунака и борца. Сва моја борбеност одиграва се некако у мени самој, више је у отпору него у навали.

Одмах у почетку рата била сам пензионисана јер је мало удатих жена било остало у служби, и зато сам могла најужбудљивији део наше борбе за ослобођење провести у Бранковини, својој дедовини по мајци, и у Ваљеву. У Ваљеву сам се, на пример, нашла кад су Немци у Рађеву селу, недалеком пола сата, одакле је била родом моја баба по мајци, у маминој ујчевини, у једном једином дану побили неколико недораслих младих, наших рођака, једне затекавши на њивама, друге још млађе у кући. Тај страшни догађај сам описала у причи „Ујчевина” из збирке коју, мислим, имаш „Страшна игра”. И приповетка „Расулићева смрт” је уствари истинити догађај – сем онога што је додао стил и поезија. Расулић је био мој друг из ваљевске гимназије и муж моје пријатељице, родом из села близу Ваљева.

Три дана пре његове погибије била сам у његовом селу (Мењала сам тамо са сељацима неке кецељице које сам сама на руку шила за намирнице: брашно, јаја или сир, јер се у Београду тешко све то могло набавити а и страховито много је коштало). Чим сам се с Расулићем срела у његовој кући, рекао ми је да одмах бежим из села јер је пуно четника, кивних нарочито на интелектуалце. Отишла сам истог дана у Бранковину и чула ускоро да су професора Расулића и још неколико избеглица четници побили. После тога сам се овога посла манула и прешла на прављење лутака и обрађивање баште на Дунаву. Тако сам дошла и до нечега што се сматрало мојим грехом – издала сам две дечје књижице. Радован ме је страховито у почетку грдио, говорио да је било боље да пустим своје и да гладују него де то учиним, али сад као да је, гледајући друге људске, и херојске чак, грехове, мало заборавио на овај мој грех.

Ми у Београду врло тешко смо поднели прогон и помор наших Јевреја. У њему сам изгубила неколико својих дивних вољених ученица и неколико пријатељских породица са малом децом. Прича „Страшна игра” никла је у те дане. Она ми је у тој збирци понајмилија. Има аутобиографског и у оној причи о сликару.

Мара и ја смо, наиме, са Авале довозиле саме кући на малим колицима, ручним, иверје које смо скупљале око пањева. (Шуме су у то време много крчене).

Ма да је овај посао био напоран, у те дане смо одлазак по иверје на Авалу сматрале излетом и пријатним даном, особито кад нас не би затекло бомбардовање. Још и данас кад угледам ивер на земљи, имам жељу да га покупим и понесем кући. Прича „Збуњени сељак” доживљена је у Бранковини у оно прво време забуне сељака који, ма да жељни де се боре против непријатеља, нису никако у борби могли наћи своје место. Кућа мога брата од тетке, свештеника, и његовога оца, такође свештеника, у Бранковини била је сваки час пуна оружаних сељака који су пошли да се боре и којима је често било свеједно уз кога – само да би се могли тући са Немцима. Ускоро су Немци одвели на Дедиње и мога брата од тетке и његова оца и стрељали их затим на Јајинцима јер су и у цркви и својој кући народ подржавали у борби против непријатеља.

Иако сам се као студенткиња дружила са комунистима и имала неке њихове особине и идеје, нисам учествовала у бунама. Страст писања ме је већ била обузела. У то доба сам се бавила и давањем приватних часова из математике и језика. То су радиле и моје сестре и браћа. Тако смо се издржавали јер нам је од оца, пострадалог у Првом светском рату, била остала мала учитељска пензија на нас осморо деце.

Поему о Душици Стефановић⁶³ написала сам по наговору Иве Андрића. Лаза Стефановић, њен отац, револуционар који је цео живот провео у Русији, био је Андрићев пријатељ. А и ја сам познавала Душицу док је била дете и њезину мајку. У тој поеми више има мојих пријатеља и другова него мене.

Скоро све родољубиве песме, остале, доживела сам и написала у Бранковини.

У Бранковини сам доживела и улазак последњих немачких трупа у нашу земљу, јер сам после бомбардовања Београда пешке тамо побегла са Сергијем. Али сам тамо доживела и прво буђење Србије и тако написала песму „Србија се буди”.

Својим очима сам је видела како се буди. (Негде на путу Бранковина – Ваљево срела сам се са непознатим мени партизаном који је мене познао. Замолио је да га примимо у кола и донекле повеземо. У колима је био и лекар који је био ишао да пре-

⁶³ Душица Стефановић = доктор биолошких наука и чиновница у Министарству пољопривреде, члан КПЈ и активисткиња Омладинске секције Женског покрета. Ухапшена је 1941. и стрељана у логору Бањица.

вије партизанске рањенике у неком селу и враћао се у Ваљево. Непознати партизан ме је упитао: „Хоћете ли, лирска песникињо, и даље писати као досад личну, љубавну поезију, или вас је живот и овај рат мало пробудио?” Поднела сам лако ову жаоку јер сам већ имала низ родољубивих песама, и пркосно сам му одговорила да ћу и даље писати љубавну поезију).

Песму „Србија је велика тајна” (то јој је први наслов) написала сам, управо доживела, негде крај пруте Ваљево – Београд кад су партизани покварили неки мали мост и зауставили цео оклопни немачки воз. Из једног шумарка крај сеоске куће где смо Сергеј и ја преноћили имала сам задовољство да посматрам немачку забуну, страх, бес тога часа. То је била прва сатисфакција мом рањеном народном поносу. Кржаву бајку сам написала у Београду. Сутрадан по погибији Ђака у Крагујевцу неки стар непознат ми човек зауставио ме је у мојој улици речима: „Јесте ли чули шта се догодило у Крагујевцу?” И испричао ми заустављајући се нарочито на трагедији у школи. Откуд је то знао и зашто је осетио потребу да баш мени то каже? Као да су му саме птице донеле ту вест кад није било ниједне вести неконтролисане, ниједног писма, кад радио о овоме није говорио. Док ми је он још причао, Крвава бајка се у мени родила.

Сем краја, све је остало онако како је записано неколико часака после разговора са непознатим човеком.

У победу Совјетског Савеза сам веровала и у најтежим часовима и некако сам била мирна. Чини ми се да умет да верујем, али нисам ни у једној вери фанатична. Има нешто у мојој природи што ми не да да се толико занесем да ми уверење или идеја постану важнији од људског створа. Одавде настаје оно што и ти знаш.

Мислим да сам ти се, драга Идо, толико наисповедала колико ниједном брату Србину, и сад ме је чисто срамота. Срећа је што ћеш негде далеко од мене ово писмо читати.

Лаку ноћ! Воли те твоја

Десанка

Хвала ти много на огрлици. Дивна је! То је код нас „последњи крик моде”, те тако грубо сече ниске! Сад ћу сва бити у ћилибару, имам и брошewe и наруквицу и иглу за капу.

Д.

1963.

■
Београд, 26. IX 1963.

Драга моја Идо,

Тамари⁶⁴ на брзину нисам могла казати како ми је мило што могу поразговарати с неким ко те тамо виђа сваки дан, како ми је мило што ти деца тако блиставо уче, што је Рада срећна, што си у раду и у њима нашла срећу коју си на другој страни изгубила. Ових дана сам прочитала твоју књигу о Чешкој, тек ових дана, јер сам већ била на годишњем одмору кад је књига стигла. Уживала сам у свакој страници, у сваком лику, свакој средини и улици коју си описала – из више разлога сам уживала. Вероватно најпре зато што је то књига коју ти пишеш, па кад би била и математика (Ја математику волим као што је и Волођа воли, него сам је поменула зато што у њој не би могло бити много твоје личности!) Онда зато што сам у њој нашла тако често тебе какву те знам, затим себе, затим опет тебе нову, с особинама какве у теби нисам слутила, а којих чини ми се и ја имам.

Видела сам у теби политичара вишега стила, човека који би могао измирити воду и ватру. Видела сам у теби тежњу која се и у мени налази, да спасеш од забораве ствари којима је суђено да се забораве, да учвршћујеш пријатељство између људи, да им одајеш правду, да их за заслуге одликујеш љубављу и добром речи. Мислим кад би те неко поставио за Хрушчова, да би могла сместа измирити Кину и Совјетски Савез. Особито су ме дирнуле топле речи о Францу Богумировичу⁶⁵, о школама и лепотама акција Z, о лепотама Прага и „Латерни магики”. Са поштреном пажњом сам читала и зато што сам недавно била у Прагу и видела све те лепоте, све те људе, сву ту децу, споменике. Свиђа ми се твој песнички стил, твој хумор. Изнад свега твоја верност ономе свему што си једном волела.

Из славенофилских осећања пре годину и по сам пристала на предлог Јаре Рибникар да направимо заједно један зборник чешке поезије, да она изабере и преведе буквално а после да заједно препевавамо. Како је Јара имала наклоности и за стихове

⁶⁴ Тамара = рођака Иде Радвољине.

⁶⁵ Франц Богумирович = чешки књижевник.

које нисам могла пронићи до краја, а и она је, чини ми се, понегде због сажетости језика или необичне слике, остајала пред стихом као пред загонетком, нису нам сви преводи успели па су нас код Чеха с разлогом критиковали. Признали су нам ипак добру вољу, и још понешто, па су нас због тога и позвали у госте на недељу дана у Праг. Уколико су они били љубазнији према нама, утолико је мене више било стид што књига није сасвим успела.

Верујем да ће сасвим друкчије бити са зборником совјетских песника жена који ће најзад угледати света за Дан књиге, негде у новембру, а можда и раније. У превођењу и у осталим стварима, избору, писању бележака, примедба, коментара помогао ми је наш заједнички пријатељ, познат по љубави за руску литературу и по строгости и савесности – чега можда код мене не би много било, (мислим строгости према себи и свом раду). Много се радујем овој књизи. Има превода који савршено звоне на нашем језику, нису банални, а и тачни су – све то захваљујући и мом помагачу⁶⁶.

Сергеј је успео пре болести да преведе књигу Вере Инбер: „Како сам била мала”. Пре месец дана књига је и отштампана и налази се по књижарама. Вери је предузеће („Просвета”) послало неколико примерака, а теби ћемо по Шури послати. Било би ми мило ако би Вери овај превод био драг, јер и ми њој за многа задовољства и радости које смо доживели у Москви имамо да захвалимо.

Шура ми се много извињавала што није стигла да те види пред полазак у Југославију. Стигла је овамо другог јула кад је Сергеј био већ прездравио па смо заједно ишли у Словенију и на море. Мислим, Идо, да ће сад бити сваком лако доћи овамо. Чини ми се да смо се потпуно „измирили”. Зато те позивамо у госте. Биће ти првих дана тешко, и кад патња преврши меру, осетићеш и олакшање, бар привремено. Овде нас има много који те волимо и чекамо. Можемо ти написати такозвано гарантно писмо, ако отуд ваше власти не пуштају друкчије. Само, мислим, то за тебе не важи. Ти вероватно можеш куда год хоћеш.

Марин Бране ће са студентима бити у Москви око тринаестог октобра, па ће доћи да те види. Ако му наши дозволе, остаће и после њих још недељу дана, биће код

⁶⁶ Мом помагачу = односи се на Радована Зоговића, који је још увек био политички кажњен и забрањен, тако да је уз помоћ Десанке Максимовић преводио и под њеним именом објављивао. Овде је реч о коментарима и помоћи која није спорна и коју песникиња наводи у преписци.

Шуре. Сви се овом његовом путу радујемо. Моћи ће корисно и пријатно провести време код вас јер, и језик зна, па ће с људима слободно разговарати.

Надам се да ће Сергеј ове зиме бити здрав и да ћу ти моћи чешће писати.

Тебе и све троје деце топло поздрављају сви моји.

Воли те
Десанка

Београд, 12. XI 1963.

Мила наша Идо,

Бране⁶⁷ се синоћ вратио сав срећан, пун утисака, пун љубави за све вас! Причао нам је како си ишла с њиме да купујете, ко си му помогла да продужи боравак, како су ти деца озбиљна и лепа и добра. Корела сам га што чешће није к вама долазио, али он каже да је био више пута, и да ни код кога другог, сем Шуре,⁶⁸ није више одлазио. Хвалио се Мари⁶⁹ како си била љубазна и добра према њему. Много ти хвала за све. Њему је тај боравак у Москви, и љубав и пажња свих вас, много значао. Он је можда врло осетљив и можда склон неким сетама, па је овај самостални пут, некако га и развеселио, и дао му поуздања.

Добили смо твоје писмо поштом. Хвала ти на топлим, лепим речима, само се бојим, моја Идо, да због своје љубави према мени не видиш у мени више врлина него што их имам!

Хвала ти много на даровима, сви су дивни. Бране је совом очаран, а чаршав ме је опоменуо на неке прекрасне домаће тканине из мог родног краја (чувеног по смислу за лепо). Сутра ће Бране свима пријатељима разнети шта је чије.

Писмо ћеш можда добити и пре повратка из Софије, али ипак журим да ти захвалим, да те моје речи сачекају. Тебе и све троје деце поздравља и љуби ваша

Десанка и
Мара

⁶⁷ Брана = Брана Милакара, Десанкин сестрић.

⁶⁸ Шура = сестра Сергеја Слаастикова.

⁶⁹ Мара = Мара Милакара, Десанкина сестра.

1964.

■
Београд, 7. I 1964.

Драга Идо,

Прекјуче сам ти послала књигу совјетских песникиња. Срећна сам што се најзад појавила. Надам се да ће ти се свидети. Код нас су читаоци примили са радошћу и одобравањем. И критика је досад била добра.

Послала сам свакој од песникиња, чију сам адресу знала, књигу на кућу, а осталима сам послала преко Савеза. Тамо ће вероватно знати свачију адресу и упутити даље. У Баку и Јериван сам упутила преко њихових Савеза.

Ми са здрављем нисмо најбоље: Сергеј је опет у болници, а Радован је био оперисан. Изишао је из болнице, али како сам Сергејем заузета, свега једном сам га обишла.

Поздрави Веронику, Веру, Маргариту⁷⁰. Оне ће ти казати како им се превод и цела књига чини.

Данас само оволико.

Тебе и све троје деце
воли ваша Десанка

■
Београд, 24. X 1964.

Драга моја Идо,

Много ти хвала на овом дивном писму, на дару. Сергеје и ја смо били два месеца ван Београда па ти још нисам стигла да пишем. Углавном смо добро. Моја сестричина Рада, и Бране хоће да се удају и жене. То ће бити за десет дана а изненада су нам казали па смо у великом узбуђењу, послу и, уопште, имамо сва она осећања која имају родитељи кад им деца излећу из гнезда.

⁷⁰ Вероника, Вера, Маргарита = руске песникиње Вероника Тушнова, Вера Книпер и Маргарита Алигер.

Сад чекам Бориса Слуцког⁷¹, данас се враћа у Москву и обећао је доћи к мени.
Писаћу ти опет.
Тебе и твоје троје деце воли и љуби ваша

Десанка
са целом родбином

1965.

■
Београд, 16. V 1965.

Драга наша Идо,

Добила сам твоје дивно писмо. Најзад је дошао час да нам можеш доћи. У суду сам већ потврдила писмо, изјаву да те зовем у госте. Сад то треба да иде званичном преводиоцу. Биће, надам се, готово за недељу дана. Нисам одређивала дан доласка, него сам ти одредила до краја године кад можеш. Сергије и ја ћемо летос бити мало у Бугарској. Према датуму твога доласка одредићемо свој пут тамо. А по нашој земљи можемо заједно ићи куд ти пожелиш.

Ако не смогнеш доћи до јесени, гледај да то буде бар тада јер, како знаш, јесен је у нас лепа. Мислим на септембар и октобар. Можеш остати два месеца, а и дуже, према томе како се будеш код нас осећала. Узми визу на три месеца да после не мораш продужавати. Деца су ти већ велика и могу остати сама.

Ми смо углавном добро. Обе наше младе чекају бебу. Мара је све то прилично одболовала, али сад је мирнија. Биле смо крајем априла до 4. маја у Грчкој са њеном школом, (ишао је цео колегиум), и то ју је разонодило. Мама је у соби пала пре десетак дана, али се није поломила и сад јој је боље.

Радован⁷² је у грозници због издавања књиге. Стално говори: „Видећеш, неће је штампати”, међутим то је свршена ствар. Али ипак немају среће – сад кад би се могли радовати, Вера је приликом вожње у ауту, (ишли су њеном оцу) поломила један кич-

⁷¹ Борис = Борис Абрамович Слуцки, руски песник.

⁷² Радован Зоговић.

мени пршљен, при дну, у крстима. Можеш мислити каква је мука за њу онолико мршаву лежање у гипсу. Сад је на трауматолошкој клиници. Прошла је криза, оздравиће. Радован се не слаже да Мирка⁷³ сад путује у СССР, али Вера⁷⁴ мисли да би баш добро било да се мало разоноди.

Много сам се бринула о томе шта мислиш о мојој књизи⁷⁵, и одлакнуло ми је кад сам добила писмо. Необично сам се обрадовала видећи да си је схватила онако како сам је написала. Радован се понекад буну што сам тражила помиловање „за старе подвиге и за славе старе” и слично. Каже да сам увредила Совјетски Савез стихом „да у Млещима нешто цвета и у Византији нешто труне”. Најзад сам му објаснила да ја не могу бити као он, и да је вредност књиге некада баш у томе што сам покушала да разумем и оне које он и други не воле. Пре два, три дана књигу је напао неки модернист из Загреба, а уз књигу и оно што је одувек било мрско однарођеном човеку. А јуче ми стиже из Загреба писмо без потписа и у њему препис песама које је тај мој критичар објављивао у омладинском усташком листу. Хтео је тиме да ми објасни неке ствари у том приказу. Углавном никад се ни о једној мојој књизи није толико говорило ни писало.

Сергеј је опет целе зиме чувао собу, али чим је отоплило, било му је боље. Он се занима превођењем, куповањем лозова, спортским прогнозама, тркама, пише понекад песме за децу.

Видим да си задовољна својом децом и срећна сам због тога. Видело се од малена да ће ти деца бити добра.

Сви те моји много поздрављају, радују се што ћеш доћи. Имамо доста простора и релативно смо здрави.

Воли те твоја

Десанка

⁷³ Мирка = Мирка Зоговић, ћерка Радована и Вере Зоговић.

⁷⁴ Вера = Вера Зоговић, супруга Радована Зоговића.

⁷⁵ Мојој књизи = односи се на збирку *Тражим помиловање*, Матица српска, 1964.

■
Београд, 5. VI 1965.

Мила моја Идо,

Најзад је званично писмо оверено и хитам да ти га пошаљем. За пет, шест дана ће тамо стићи, а верујем теби неће требати дуго да формалности око пута обавиш. Ја ћу бити на Конгресу ПЕН клуба на Бледу од 1. јула па до 6. или 7. Било би лепо и за тебе можда занимљиво да тада будеш тамо. Ако има изгледа да би могла стићи, ти ми хитно јави да ти тамо собу закупим. Бићеш мој гост и тамо као и у Београду. Мара ће цело лето бити у Београду па иако мене нема, она ће с тобом бити док ја не стигнем. И наши пријатељи неће никуд ићи због Верине кичме. Мирка ће бити летос Жењин гост, наши су јој дозволили, а и ваша амбасада. Сад иде све много лакше, (Радованова књига се штампа у Просвети).

Удеси да доћеш на два месеца, тако да моћеш бити и у Београду и одмарати се с нама где год у шуми или на другом месту, и да те сви могаднемо помало имати, да те не растргнемо.

Види којом брзином иду ствари и одмах пиши кад ћеш моћи бити код нас да знамо. И прва јесен је код нас лепа, па ако стигнеш тада и то ће бити лепо.

Ми смо добро. Мара је узбуђена јер ће постати бака. То је радује, али, видим, помало се и боји. Ја верујем да ће све добро бити, јер су и Бранова Боса⁷⁶ и наша Рада⁷⁷ здраве и младе.

Много се радујем што ћемо се видети, а и сви моји укућани и пријатељи. Тада ћемо се и напричати о свему.

А идуће године ћемо, будемо ли добро и здраво, позвати Раду и њеног мужа и Волођу⁷⁸. Они ће се свакако радовати да дођу. И њих и тебе много воли и поздравља ваша

Десанка

⁷⁶ Боса = супруга Брана Милакаре.

⁷⁷ Рада = Рада Милакара, Десанкина сестричина.

⁷⁸ Рада и Волођа = кћи и унук Иде Радвољине.

■
Београд, 12. IX 1965.

Драга Идо, после лепог боравка на мору и у Софији враћамо се кући. Можда ћеш и ти истога дана кренути у Београд када и ми, и може се десити да стигнемо у исти дан, али то не мари, Мара је код куће. Ако би се десило да пођеш после нас, и у опште кад пођеш, пошљи телеграм. Бранко Ћопић се такође много радује твоме доласку и жели с Цицом да те води на неки даљи излет – а већ о Вери и Радовану и да не говорим колико се радују.

На мору сам била и са Багрјановом⁷⁹ и причала јој да ћеш нам доћи у госте; видим да те и она воли и цени и хвалила ми се како си била и у Бугарској. Међу Бугарима нам је било врло добро, пријатно. Они вас воле и знају вашу књижевност као и ми, па нам се понекад чинило да смо у неком предворју ваше земље. Софија је затим, како знаш, пуна улица посвећених руским великим људима, пуна споменика у знак захвалности совјетској војсци, што је Сергеју много пријало.

Тако, значи, довиђења и Београду.

Желим да ти боравак међу нама буде пријатан, да не позледи твоје ране.

Воле те твоји

Десанка
Сергей

■
Београд, 28. XII 1965.

Драга Идо,

Добила је и Мара карту и ја пре тога писмо, дивно писмо! Ја некако не умет да пишем тако литерарна писма. Кад је писмо стигло, имала сам грип и тровање желуца, или, можда, стомачни грип. Та болест ме је много измучила, једва сам дисала, јела сам само печени и стругане јабуке, или просто пила чај. Сад је то прошло, али је настала нова мука – оправка зуба, и то у час кад је Дом совјетске културе јавио да на интервенцију Агније Барто⁸⁰ Савез ваших књижевника је вољан да позове на десет дана у Москву

⁷⁹ Багрјанова = Јелисавета Багрјанова, бугарска књижевница.

⁸⁰ Агнија = Агнија Љвовна Барто, руска списатељица за децу.

Душана Радовића (из телевизије), Миру Алечковић и мене, зато што смо за време њеног боравка били око ње. Врло смо се изненадили и обрадовали. Требало је поћи одмах иза Нове године, али ни Мира не може, а ни ја (због зуба) него ћемо мало касније, можда око десетог кренути. Биће кратко, али биће лепо. Договоримо се за лето.

Молим те, Идо, телефонирај Шури и опширно јој о овоме јави, а и ја ћу јој написати.

Бранко⁸¹ је постао дописни члан Српске академије наука и уметности. Добио је велики број гласова.

Плевакова⁸² сам једном видела, жао му је што му се нисмо јавили пред твој пут. Напиши му неколико речи. Сви пријатељи књижевници распитују за тебе и поздрављају те.

Вера је у Центру за рехабилитацију – хвала богу! Како сам и сама полуболесна, нисам још тамо ишла. Књига је при крају.

Деца нам расту, здрава су па и не плачу много. Бака као бака, често те помиње.

Како сте ти и твоја деца? То ћу, усталом, видети ако дођем тамо.

Надам се да ћеш писмо моћи прочитати, више сам га цртала него писала.

Довиђења. Воли тебе као и твоју децу

ваша Десанка

(и сви остали се придружују.)

39

1966.

Београд, 23. II 1966.

Драга моја Идо,

Данас ти поштом шаљем књигу о Ваљеву. Своју сам незнано где изгубила, у Ваљеву није могла да купи па су ми из Градске Књижнице послали, зато је мало прљавија, опрости. Има тамо на једном месту како сам извесну песму доживела и написала у неком крају – то не урачунавај, то су они напамет, туристички, само да буде занимљиво, написали – а није тачно.

⁸¹ Бранко = Бранко Ћопић.

⁸² Плеваков = дописник совјетске агенције ТАСС из Југославије.

Све до јуче смо били у великом послу, нисмо имали за децу чуварице, али смо затим прво нашли Ради Тотицу (с урбаним сукњама), а онда јуче и Брану и Боси неку средовечну нашу жену. Тако ће се Мара⁸³ мало одморити.

Нада је очарана луткама. Она ће нам опет помагати, пошто се одмарала код рођака два месеца.

Вечерас у великој дворани Коларчевог универзитета читају две глумице моје песме. Стрепим како ће испасти.

Мама је опет на десетак дана отишла Нери⁸⁴ јер је Десанка на екскурзији и кревет се испразнио. Она се много о теби распитује. Павлу Нерином⁸⁵ прија московски лек. (Лалић је свој лек узео и захваљује.)

Бранко Ђопић се са Костићем⁸⁶ одмара у Боки Которској. Обојица су врло добро.

Како теби иде твој посао? Надам се да нема никаквих гостију да те ометају. Много ми поздрави све троје деце. Пиши.

Воли те твоја

Десанка

Ровињ, 15. VIII 1966.

Драга моја Идо,

Пишем само теби јер верујем да ће Мара већ бити у Београду кад моје писмо тамо стигне. Тако си, ето, и ти дочекала да Мара и код тебе подуже буде. Срећа је што сте сви ви тако добри и толико је волите па јој ваљда не пада толико тешко то што вас је намучила, наплашила, одузела вам времена.

Сви сте ми лепо и опширно писали о њеној болести, а мени је она још нејасна. Зар се мора непомично лежати и кад се нема инфаркт? Она ће нам, усталом, још о томе причати и помоћи нам да схватимо.

⁸³ Мара = Мара Милакара, Десанкина сестра.

⁸⁴ Нера = Нера Ерцег, Десанкина рођака.

⁸⁵ Павле Нерин = Павле Ерцег, Десанкин рођак, публициста.

⁸⁶ Костић = песник Душан Костић који је живео у Херцег Новом.

Сергије и ја смо били петнаест дана у Словенији са Зором, мојом сестром, и њеним унуком, а после смо дошли овамо. Биле су настале врућине у Београду па сам због Сергија морала некуд поћи, ма да ми се миљило да идем. Тако се нисам видела ни са Радом после њеног повратка с мора – што ми је жао јер сам је много заволела.

Ми ћемо у Београд 18. аутобусом, Сергеј га више воли него воз. После ћемо даље видети шта ћемо, све ће зависти од Мариног здравља.

Како си ти сад? Мара ми је писала да и ти ниси добро, да примаш неке инјекције па да и због тога није волела да те узнемирује.

Још ћу ти се јавити из Београда, писаћу ти како је Мара стигла.

Воли тебе и децу,
ваша Десанка

■
Београд, 4. IX 1966.

Драга моја Идо,

Писмо које је требало да ми донесе Киселев добила сам тек пре три дана. Био је са женом код нас и предао ми, у присуству Марином, и твоје и Марино писмо, Морала си се много чудити што ти нисам одговорила на онако топло и лепо писмо. Сад су већ неке ствари прошле, а о некима ћу ти причати кад будем у Москви. (Сергеј и ја смо одлучили да ипак у септембру дођемо тамо. Нећемо дуго бити, да Сергеја не би захватила киша и да се и он не би разболео.) Рада ми је саветовала да идемо мало лађом до њенога Казана, или, опет лађом, до неке северне вароши. Можда бих овај пут и одложила, али како ће Шура и Виктор, њен син, зацело идућег лета к нама, боље је да сада дођемо.

Мари је ипак боље. Она је заљубљена у твоју Раду и не може да се нахвали твоје доброте. Са радошћу ћемо ти је узвратити, али да не буде у болести, већ у добру. До-нећу ти библиографију и све што си наручила.

Рада је јутрос отишла у Дубровник. Тамо ће наћи нашу Раду и Драгана. Ружа ће нам доћи 16. У свему нам опет помаже наша Нада⁸⁷. Она ће, кад ја тамо пођем, и спавати код нас, а и Боса ће са својом девојчицом. Код нас је сад и Радин син, па је и Мари веселије.

⁸⁷ Десанкина сестра од ујака.

Ружа нам је писала да си сад на конгресу књижевника; кад се вратиш, затећи ћеш наше писмо. Мара и Сергей и сви остали те много поздрављају, као и твоју децу. Воли те Десанка

■
Београд, 29. X 1966.

Драга Идо,

Долазак другарице Книпович⁸⁸ је пао баш пред нашу славу и нисам јој могла поклонити много времена. Заједно смо посетиле Иву Андрића. Он ју је лепо примио. Биле смо заједно на вечери Петра Кочића, на једној изложби примењене уметности. Помогла сам јој да нађе радње где може купити што жели. Доћи ће к нама тек други дан славе јер је тада мање гостију.

Време које није била са мном, била је с Вером и Радованом. Ваљда ће бити задовољна. Једино јој може бити непријатно што је у хотелу „Славији” плаћала собу врло скупо (око 7000). Зато је, мислим, свој боравак скратила.

Данас, истина, пада киша, али су остали дани откако смо дошли били дивни. Мара је могла да излази. Твој дар јој се много свиди, али се љути што си јој нешто тако скупоцено слала. Она и сви моји те много поздрављају.

Бранка Ћопића сам срела. Питао је за тебе. Он и Цица⁸⁹ иду у Француску на десет дана. Молио ме да му у Москви преко Јевгеније наручим лек, витамин Б¹⁵, само ми још рецепт није донео, па јој ја о томе нисам ни говорила.

Ја још о свом боравку код вас нисам стигла ништа да напишем, а то ми стоји на души. Можда ћу писати о прозорима у Јарославској области, о оним чипкастим оквирима око њих.

Пре два дана сам у Дому совјетске културе разговарала са децом, са вашом децом, и децом која уче вашу основну школу, на руском. Било је врло лепо. Наставници су били задовољни, а нарочито Александра Јевифимович Киселова.

⁸⁸ Книпович = Нина Книпович, совјетска политичарка.

⁸⁹ Цица = Богданка Илић, супруга Бранка Ћопића.

Мислим често о Ради, о њеној кућици, о све, о радосном догађају који јој предстоји. Шаљем теби један и њој један рупчић. Белих није било. То је уместо неколико ружа којих сад код нас има у изобиљу.

Све пријатеље много поздрави. Твоју децу и тебе воли и љуби Десанка (којој се придружује цела породица).

1967.

■
Београд, 27. I 1967.

Мила наша Идо,

Још једном ти честитамо унука кога волимо иако га још нисмо видели, а имамо мислити колико ли тек вама мора бити драго. Шаљемо по другу Стеви Живановићу⁹⁰ повојницу нашем малом полуземљаку, са жељом да буде леп када га поведете у шетњу. Да ли је дете још код тебе, у Волођиној соби? Вероватно јест, јер шта би Рада сама, без твоје помоћи. (Андреј, верујем, помаже, али тате обично нису много спретне).

Ми смо имали пуно послова и брига ова два последња месеца. Ја сам путовала у Титоград због размене братовог стана са једним у Земуну. Тамо сам била уганула ногу и имала због тога доста петљавине; а пре два дана је наша Нада сломила десну руку и сад можеш мислити како је у кући без њене помоћи. Рука је много боли и зато мора код нас да лежи.

Марини унучићи су добро и они нам помажу да поднесемо све бриге. Наша Рада је са својим сином била код нас месец дана јер не може више становати тамо на Бановом брду код нашег брата. Биће сада у једној гарсонијери на Каленића пијаци. То је Мари згодније јер није далеко. Деца су проговорила, и добро, углавном, једу. Сергеју неколико дана није било добро, сад му је боље. А бака те често помиње, објаснили смо јој да и ти „тако млада” имаш сад унука.

Вера и Радован су добро. Мирка је мало куњала, али је прездравила.

⁹⁰ Стева Живановић = филолог, писац *Есѣранѣо-срѣскохрвајској речника*.

Бранко је у Сплиту због својих бронхија. Мислим да се на лето и он и Цица спремају у Москву.

Сад се не чуди што ти нисам до сад писала, а верујем да си и ти претрпана по-слом.

Твоју децу, сада четворо, много поздрави од свих нас
Тебе љубе твоје

Десанка

и

Мара

и Нада, али не може због руке да се потпише

Привет

всем и вам

Сергей

■
Београд, 28. II 1967.

Драга Ида,

Унук ти је просто заносан, а ти си лепа млада бака, а по слици се види да ћеш бити још везанија за свога унука, него Тоља и ја како си нас летос због тога грдила.

Јуче је моја Рада послала од стране Душана и Ане један мали пакет Сергеју.

Кажеш да је твоја Радица права мама – кад је човек паметан и добар он је за све, а како не би био добра мама.

Ти си се сигурно, Идо, чудила што ти ја од летос ништа опширно не написах; живот се згуснуо и једва сам некако мало дошла к себи.

Сад кад на све оно летошње помислим, видим, драга Ида, колико си била златна и добра према мени и колико си ми свога драгоценог времена даровала.

Хвала ти пуно још једном за све.

Деса ми је показала писмо твоје задње – видим да се још увек бавиш са пуно упорности и усрдности преводима песама Десанкиног и твога пријатеља.

Ја сам јој летос, чим сам допутовала, причала и Вери и њему, разуме се и Десанки – колико си времена на то утрошила и имала жељу да све буде добро и мило свима.

Не знам да ли је Десанка са Вером говорила, она ће ти о томе писати.

Како ти је, Идо, у твоје стану? Шта ради мој Волођа? Верујем да је задовољан својим малим нећаком и да често оде да га види.

Рада и Ружа ми пишу да још нису биле да виде малог Сергеја. Ружа је, додуше, у болници на испитивању, а Рада ваљда неће без ње.

Ида, много поздрави Гаљу и Веру са мамом кад их видиш.

Питаш како код нас живот тече. Углавном по староме. Има се увек пуно посла, брига; долазе људи као и увек.

Ја сам још добра два месеца се бактала са мојим нападима. После смо били грипозни, онда је Радин малин био код мене.

Нада је сломила руку и већ месец и по јој гипс на руци. Прелом врло озбиљан и болан. Прво је била код нас скоро месец дана, сад је код неких пријатеља. Много се једи, јер није навикла да не ради.

Наш брат је још у болници, доста је добро, али чекамо неки стан да заменимо, па да га тамно преведемо.

Бака те често помиње и сличицу сам јој показала, а она каже да си ти млада као мама.

Моја се Рада преселила на Каленића пијацу – сад смо ближе.

Видим да је код вас доста хладно, ми нисмо имали пуно снега и мраза.

Моја лекарка – Варвара Леонидовна ми је писала лепо писмо, каже да је добила неки трособан стан и врло је задовољна због тога.

Ево ти мојих унучади. Душанова је фотографија од летос, а Ана се сад сликала.

Пуно поздрави све твоје, нарочито себе,

Воле те Мара и Десанка

Београд, 3. III 1967.

Драга Идо,

Хвала ти много за лепо, топло писмо. Хвала што си послала Серјожине фотографије. Унук ти је леп, диван. А на фотографији се види колико га волиш! Кад га ми већ оволико волимо, знам како је драг вама рођенима.

Књига о којој су писали је дечја сликовница, са успелим цртежима. Данас ћу је послати твом унуку.

Мара ти је писала о породици, а ја ћу о славној књизи и преводу. Са нашим пријатељем Зоговићем се не може мирно о томе говорити, а Вера је учинила колико је могла: он се је сад сагласио да се мале „грешке” не дирају, али да неке ствари не може да прими, и да је то до толике мере, да би књигу радије не видео на руском него да се појави са тим стварима које га муче. Каже да је све те своје захтеве свео само на неколико и да се нада да ће му се то моћи учинити. (Једна од тих слобода у преводу је напр. како му није до девојке, до љубави, кад му је у чело уперена пушчана цев. Из тога стиха изгледа да је он кукавица, да му је милији рођени живот од вољног бића – а он као Црногорац ту срамоту не може, вели, да поднесе. Према његовом оригиналу то место треба разумети тако да му је судбина рођене земље дража од љубави – или нешто слично).

Ето то су слободе које не може да прими, и тврди да тога нема много, а све остало ће примити да тебе не би даље мучио јер зна колико си за њега већ учинила.

Он ми је јавио да ће неки редактор доћи у Београд. То ће ствар спасити, мени се чини. Да ли само због његове књиге долази? Ако је тако, не би смео после тога ништа да се потужи и вероватно и неће јер ће се у том разговору све уредити. Немој се више због тога једити, окрени се своме послу. И све схвати тако; наш пријатељ и себи поставља огромне захтев па му се чини природно да их сме постављати и другим.

Онога Црногорца песника Јола каже да није он молио да се у ствар меша.

Ја се много надам од сусрета песниковог и редакторовог. Хвала ти што си и ту ствар смислила и организовала.

Иако немам смисла за патетику великих датума, желим ти срећан 8. март. Ја ћу због тог 8. марта морати више пута излазити пред публику.

Много поздравља Раду и два њена мушкарца, онога малог и пољуби у моје име. Тебе и Волођу много воли

ваша Десанка

1968.

■
Београд, 16. II 1968.

Драга Идо, хвала за поздраве који си ми послала по другу са северних страна. Дуго ти нисам писала, јер сам стално у неким бригама и стално нам је понеко био болестан. Ових дана је сасвим загрдило. Бака⁹¹ нам је имала бронхопнеумонију, Зора у болници због инсуфицијенције срца, наша сестра од ујака, Нада, коју добро знаш, тежак је болесник, можда има и ону најстрашнију болест, чије је и име човеку тешко изговорити, и тако даље. Говорим ти о нашим болестима, а знам да ни ти ниси била здрава. Чујем од нашег госта да ти је сад дозвољено да излазиш. Добро је, јер без тебе, без твог живог присуства, ни твоја породица не може, као, чини ми се, ни моја без мога.

Добила сам писмо из Савеза совјетских књижевника у коме ме, позивају да са Сергејем дођем у госте на месец дана. То ме је много обрадовало, али ко зна кад ћу моћи доћи ако наши болесници не буду оздрављали.

Јесенас сам уграбила да дођем опет мало у везу са французима, била сам у Паризу око две недеље. Било је лепо. Можда ће ми тамо Пјер Сегерс⁹² издати мали избор песама које је превела једна наша жена, професор француског. Само не знам да ли ће наша држава хтети дати новац да се то штампа (то тако иде с французима), и не знам да ли треба да жалим ако и не да. (Ипак је то превод нашег човека, нерођеног у француској средини).

Радована и Веру мало виђам јер су и они стално у неким бригама. Радован је ових дана имамо и грип. Постепено га у нашој земљи штампају, нуде му да учествује у књижевним приредбама, а он се, по обичају, дури.

Марини унучићи су добро. Радин син је прележао мале богиње. Бране је у војсци, негде око Задра. Надамо се да су и твоји млади здраво и добро и да то унук доноси много радости. Да ли су се Рада и Андреј⁹³ навикли на то да су родитељи? То татама теже полази за руком.

Поздрави их све, пољуби их све по десет пута у наше име.

Воли те твоја Десанка

⁹¹ Бака = Драгиња Максимовић, Десанкина мајка.

⁹² Пјер Сегерс = француски песник и издавач.

⁹³ Рада и Андреј = кћи и зет Иде Радвољине.

■
Ялта, 21. VIII 1968.

Драга Идо,

Надам се да ћеш за дан или два поћи у Београд. Тамо нас свакако сачекај. Нама је овде лепо, одмарамо се. Време је углавном благо, само је јуче на сунцу било 40°. У Београду, молим те, поздрави све наше. Мара ми је писала да је Волођа добро стигао и да је отпутовао одмах.

Јуче сам добила писмо из Арменије, њихов Савез књижевника нас позива у Јереван и моли да јавимо када ћемо доћи.

Овде смо направили неке мале екскурзије, посетили неке паркове и музеје. Ићи ћемо ракетом сутра у Севастопољ.

Много те поздравља и воли као и твоју децу Десанка
и Сергије

1969.

■
Београд, 25. VI 1969.

Драга Идо,

Татјана Кузовљева⁹⁴ и друг Писмениј су ми предали твој поздрав. Пожурила сам била на тај састанак у нади да ћете ти и Маргарита⁹⁵ можда бити с њима, да сте хтеле да нас изненадите (да се као турист може лакше доћи). На јесен вас чекам сигурно. Сад је код нас опет жега, па је можда и боље што ћете доћи најесен.

Песме Татјанине су збиља врло лепе и мени су блиске. Свакојако ћу нешто превести. И Писмениј је дао једну своју причу да је Сергеј преведе ако му се буде свидела.

Сергеј није најбоље. Лекар у Врњцима ми је рекао: „Горе је него рђаво”. Увећало се знатно, не храни се добро, јер су крвни судови закрчени. Уз то су у се јавиле и вртоглавице, па увек с њим морамо да идемо.

⁹⁴ Татјана Кузовљева = руска песникиња.

⁹⁵ Маргарита = Маргарита Алигер, руска песникиња.

Деца су добро. Ана је прележала мале богиње и затим заушке и доста је ослабила. Како ћемо помен мами (пола године) давати 2. августа, пре тога нећемо моћи ићи даље на одмор.

Цица и Бранко ће ускоро ићи у Грчку. За Радована не знам какав план има. (Сад пише неки чланак и стално кука да му не иде од руке). Мени ће сутра изаћи сабрана дела код Нолита⁹⁶, готова су, само да уђу у књижаре. Има седам књига. (Ужас! Како је банално писати тако много тек сад видим, и стид ме је).

То је углавном врло кратак извештај о нама овде.

Радујем се што ћеш бар на јесен доћи с Маргаритом. Пожелела сам те, а и твоју децу и Серјожу који је, на изглед, више наш него ваш. Ако не пишем, мораш ме разумети – једно време сам била потпуно мртва. (Пре три дана изгубили смо и брата од тетке, Милошевића, кога смо много волели).

Молим те, кад стигнеш, пиши о себи и својој дивној деци. Воли вас ваша

Десанка

Мошћаничка Драга, 29. VIII 1969.

Драга Идо, мило ми је што сте најзад обе добиле дозволу. Ми смо се бојали да ни јесенас нећете добити, јер Раиса Абсаљамова (она Ружина), није могла добити.

Јутрос сам ти послала телеграм да се ми враћамо тек 11. јер смо из Београда, због Сергијеве болести, пошли тек 13. августа. Како време досад није било лепо и како се тек септембру лепом овде надају, због Сергија не могу прекинути одмор. (Поврх свих својих недаћа и болести, сад је добио проширење срца, срце му је скоро огромно. „Горе него рђаво”, како је рекао лекар. Због тога ти та своја сабрана дела нисам ни послала. Није ми се милило: управо, је то било штампано, кад је њему ово ново стање обелодањено). Вас две будите у Београду 12. Бићу слободнија кад ћу Сергеја моћи оставити с Маром или Нером.

20. септембра има прослава песника Јована Дучића у Требињу. Обећала сам да ћу тамо присуствовати, па ћемо све три кренути, а после ти можеш Маргариту⁹⁷ одве-

⁹⁶ Сабрана дела код Нолита = Сабрана дела Десанке Максимовић, Нолит, 1969.

⁹⁷ Маргарита = Маргарита Алигер, руска песникиња.

сти до Дубровника – он је близу Требиња. Време од 12. до 19. разгледаћемо с Маргаритом Београд и оближња места. Гледаћу да јој за песме из зборника даду хонорар. И ја ћу јој дати нашег новца колико јој треба – имаћу га.

Мој план је такав. Кад дођете, казаћете свој и све ћемо удесити како се најбоље може.

Сергеј, нажалост, није успео да доврши свој превод лепе бајке Маргаритине кћери. Урадио је више од пола и ја сам извршила редакцију. Предлагала сам да Мара или ја довршимо, али он не да и нисам хтела да га жалостим.

Мирно пођите. И ти и Маргарита можете код нас спавати, и све остало, а за излете ћемо набавити новац.

Воли те и љуби као и Маргариту ваша Десанка

Београд, 5. XI 1969.

Драга Идо, прекјуче нам је стигло твоје писмо, Мило нам је свима што си се код нас у Југославији добро осећала. Не треба никоме да захваљујеш – за љубав се не захваљује. И нама је кућа сад празна без вас. Кад се имају гости, и у кући и у души је празник. Срећни смо што је и теби било лепо као и нама. Сви пријатељи, одасвуд, распитују о теби и Маргарити. Занима их јесте ли задовољне својим боравком у Босни и Херцеговини и Загребу и Љубљани.

Радован је отпутовао некуд да се мало одмори, а Вера му прекуцава полако рукопис. Биле смо заједно у Дому ваше културе кад је било јерменско вече, и затим кад смо ишли да се опростимо са Петерсоном који се враћа у Москву.

Мара се много једи што ниси добила књиге. Из наше земље су отишле. Шаљемо ти признанице помоћу којих ћеш трагати за њима у Москви.

Радујемо се успеху твоје Раде и Андреја и доброты твога сина који те је тако лепо дочекао. Мари је мило што му је кајмак, и колачи, био драг поздрав из земље његовог оца.

Код нас је све по старом. Сергија ће можда послати зимус у Опатију, у лечилиште за срчане болеснике.

Сви ти шаљу безброј поздрава, као и твојој деци и сестри и, наравно, Маргарити.

Воли вас ваша
Десанка

1970.

■
Београд, 3. II 1970.

Драга Идо, дошла сам из Опатије, (где се Сергеј лечи и где морам да будем уз њега јер све мање види), због маминог годишњег помена који је обављен прекјуче. Година дана је већ прошла откако маме немамо. Молитва је срећом, била у цркви, иначе на гробљу би било скоро неизводљиво због снега и хладноће који су се повратили.

Тако сам твоје писмо прочитала тек кад сам стигла. Видим да се плави озбиљни момчић оженио! Нека му је са срећом, а ја се увек растужим кад се неко врло млад уда или ожени. Тако сам пропатила и због Раде и Брана. Ипак се тим чином она прва поетска младост прекине. Буде других радости и задовољстава, али онога птичијег, безбрижног раздобља немамо више. Твој син је твој син. Ма како волео своју младу жену, увек ће то бити друкчија, другостепена љубав – љубав према мајци ништа не може померити с њеног места. А после годину, две, стићи ће какав мали хајдук на свет, какав сићушни Волођа и ти ћеш изневерити Волођу заљубив се у његовог сина. (Додуше, Мара каже да је глуп ко верује и каже да се унуче воли више од детета.)

Отргни се од болести. Немој се више држати постеље ни собе од онога колико су лекари рекли. Баци се на рад и ходање и биће одмах све боље.

Све твоје пошилике смо примили, лекове: гелсемијум, витамине, затим обе књиге које си узела одлазећи. Једино ми је тајна како су се нашле доле у ходнику крај поштанских сандучића, те две књиге без икаквог завоја.

За два, три дана ћу се вратити у Опатију где се Сергеј лечи од 7. I. Сад је с њим Божо⁹⁸. Сам му је главна сметња, барем од оних које су видљиве и највише узнемирују, то што све мање види. И то га опомиње на болест.

Не знам како да схватим твој страх да сте нам ти и Маргарита сметале. Мени се чини да се ти није дало закључити из нашег држања јер збиља нам нисте биле ни на каквом терету. И околности су нам ишле на руку. Пуно смо којечега видели и странствовале, те је Мара била незадовољна што сте мало провеле код нас, у кући.

⁹⁸ Божо = Божа Максимовић, лекар, Десанкин брат.

Сергејевог Виктора чекамо, али он изгледа, неће мочи стићи овамо до пролећа. Звала сам и Шуру. Сергеј је то желео, па она нека одлучи кад ће доћи.

Молим те поздрави и пољуби своју децу и обоје придошлица, „туђе кости”, што рекао Миленко Нерин. Особито нежно пољуби Серјожу.

Воли те твоја Десанка

(Писала сам ти двапут на погрешну адресу: Москва В – 311. Не знам откуд ми то! Сад ћу правично написати ће тамо)

Београд, 7. II 1970.

Драга Идо, сад је ред на мене да се забринем – већ дуго нам ниси писала. За то време ја сам се теби јавила двапут, последњи пут сам писмо предала оном другу који нам је донео лекове и за Радована. Верујем да су ти они писали по пријему твоје пошљице. Додуше, кад је свратио к нама да узме оно што смо желели да пошаљемо био је прилично пијан. Ако није, будући такав, све изгубио у путу, на писму је била адреса, па је могао видети за кога је.

Надам се Волођа је срећан и задовољан, па, према томе, и ти, јер срећа тих наших младих и нас усрећава, (бар нас чини спокојнима). Како је Рада? Верујем да све добро иде. И наша београдска Рада спрема своме сину сестрицу или брата. Ми смо због тога задовољни, јер је она задовољна и јер мислимо да свака мајка мора, ако је већ једно донела на свет, постарати се да још једно донесе.

Сергеј ове зиме никако нема среће: потпуно је обневидео и мора ићи на операцију. Због тога је суморан, не зна шта би од себе. Мислим да ће се оперисати почетком маја. А сад је добио грип, који ће му прилично сметати да како-тако здрав оде на операцију.

Радован је завршио неку велику студију о народним црногорским песмама⁹⁹ и дао им коментаре. Зато је ређе долазио к нама. Каже, није здрав.

⁹⁹ Радован Зоговић (прир.), *Црногорске епске њјесме разних времена*, Титоград: Графички завод, 1970.

И наша сестра Зора се озбиљно уболестила. Ове године је не могу, због Сергеја, никуд пратити на лечење. (Две године смо ишле заједно у Врњце).

Остало је како већ знаш; Мара мора много да се посвећује унуцима, нема време-на да мисли о себи. Ја слабо стигнем да радим што своје.

Тебе и децу, и унука Серјожу, сви волимо и поздрављамо.

Љуби те твоја Десанка

Управо ми сад стиже Маргаритино писмо. Жао ми је што је тако озбиљно боловала. Молим те телефонирај јој и поздрави је много. Њој ћу мало касније писати. Д.

Београд, 3. III 1970.

Драга Ида, онај друг је донео лекове и пуно ти хвала. Даћемо Вери два „викалина” и 3 бочице В¹⁵. Сад смо им баш телефонирали да дођу по лекове.

Десанка је стигла пре неколико дана, оне ће ти о томе писати.

Видим да се не осећаш добро. Чувај се.

Радује ме новост о твојој Радици. И моја Рада чека бебу у јуну – према томе не можеш ме стићи.

Нека их, Ида, док су млади и док ми можемо да им помогнемо.

Деца су мала сва добро – Ану водим на клизање и у музичко забавиште, а Душан иде у француско забавиште.

Код нас је време променљиво, час мраз, час веома топло, па се то на свима нама и на нашем здрављу одржава.

Ја бих се радовала да се опет нађем међу вама и Ружа ме је звала, али с обзиром на прилике у кући и уопште, не знам кад ће то бити.

Све твоје пуно поздрави,

воли те и грли

Мара и Десанка

■
Бранковина, 17. VIII 1970.

Поздрављаю с новим внуком. Вчера мне хорошую весточку сказала Марина Орлова.

Драга наша Идо,

Дошла сам овамо у село са Шуром, где је Мара мало раније одвела Радиног Душана. А пре тога, после помена Сергеју и затим Божи¹⁰⁰, водила сам је у неку ђачку колонију, на море. Сусрета са Шуром сам се много бојала. И било је страшно, али смо некако то пребродиле. Брат је брат, али она ипак дуги низ година није га видела, чак је веровала и да је умро. Сад ми је лакше што сам могла да им помогнем да се понекад сретну.

Врло ми је тешко. Нисам веровала да ће ми бити толико болно и несхватљиво што је Сергеја нестало. А смрт Божица нас је дотукла, тим пре што је отишао у њу из једног тешког еуфоричног стања, што нисмо били у стању да га понегујемо, да му укажемо икакву милоту. Мама је срећна бар што није дочекала Божицу смрт.

И Зора нам се ових дана озбиљно разболела (тетанија), пренета је колима Хитне помоћи у Јесеничку болницу из Крањске Горе, где се с унуцима и мужем одмарала. Тако се нижу несреће за несрећама. Не би требало да ти о њима говорим, али човек има потребу да пред пријатељем отвори срце, да протужи.

Ускоро, 22. и Шура ће се вратити – последња жива спона са Сергијем. Мада је од њега много друкчија, тече у њој иста крв, има руке сличне Сергијевима.

Живот ће морати потећи неким новим начином. Вероватно ћу у раду лакше га сносити. А сада имам потребу да много ходам, да се дивљачки умарам.

И Радина беба, Дубравка, доноси ми утехе. Рада је сад, док не иде на рад и док тражи дадиљу, дошла код нас.

Како су твоји и први и други младенци? Има ли код њих лепих новости? Вероватно сте сад сви на одмору; али ништа, писмо ће вас сачекати.

¹⁰⁰ Божа Максимовић преминуо је крајем јуна 1970. године.

Маргарита ми је писала, зове ме, и Мару такође. Сад нам се никуда не иде; не остављају нам се гробови. Уз то, ни Мара није сасвим здрава. Песме сам Маргаритине, оне што ми их је оставила, превела. Послаћу их по Шури.

Тебе и децу воле и поздрављају
ваши Десанка, Мара и деца.

Београд, 21. IX 1970.

Мила наша Ида, давно је требало да ти напишемо писмо и да ти се захвалимо на твојим лепим и утешним речима – врло нам је тешко и празно без Сергеја и Боже, мислим да се још нисмо освестили од тог превеликог удара. Сваког тренутка нам се свима учини да ће се они однекуд заједно појавити, јер су тако неочекивано један за другим отишли. Још је бол за баком био свеж – кућа нам се просто испразнила.

Десанку нагоним да се одазива позивима на читања и друге манифестације – јер мислим да се у томе мало заборави. Ја се окрећем својим унуцима, али бол је увек присутан. И деца жале пуно ујку и течу.

Имамо једну нову невољу – Зора нам се разболела на летовању, па је тамо у болници лежала 3 недеље у Јесеницама, а сад је у Војномедицинској академији. Пуно се болести сакупило – нерви, срце, бубрези. Треба јој мира и велике неге, а то је тешко створити.

Видиш како је то са нама.

Драга Ида, хајде да, сада говоримо о нечем лепшем!

Много се радујемо што си добила још једног унука и сви честитамо Радици и Андреју – разуме се и бака Иди.

И наша Дубравка¹⁰¹ је врло слатка и лепо напредује. Мама Рада је пресрећна због лепе кашичице – тако је лепа ствар и дивна успомена. Хвала, Ида, много. И остали су дарови дивни – зидају деца градове од коцака – и Иван је већ стигао да се њима игра. Столњак и кецеље су исто дивне. Хвала пуно, није требало Ида да толико тога шаљеш.

Марија је одмах донела, али никако да напишемо. Некад нема човек расположења, некад времена. Извини зато.

¹⁰¹ Дубравка = кћи Раде Милакаре.

Видим да си опет у староме крају, а кажу ми Десанка и Рада да ти је особито леп био стан и на лепоме месту. Какав је овај?

Шура¹⁰² је код нас провела месец и по дана, било је то и добро, али се Десанка много узбуђивала, стално су евоцирали успомене.

Наш ће Данило доћи у Москву на три месеца добио је неку стипендију да похађа курс из кибернетике. Он ће ти се јавити.

Како је Волођа¹⁰³ и његова жена? Пуно их поздрави од свих нас.

Тебе, Радицу и децу волимо и грлимо

Мара, Рада и Десанка

Sve voli i pozdravlja Rada, Dušan, Dragan i Dubravka

Драга Идо,

Најпре, још једном, желимо среће твоме новом унуку, да буде здрав и напредан као и Серјожа.

Хвала ти за речи утехе и пријатељство: лакше нам је кад знамо да и наши пријатељи деле наш бол. Ја се нагоним да радим, управо имам потребу за радом – и физичким и сваким другим. Тако мање мислим или на прекиде мислим. А и деца нам пружају много утехе, греју нам душу.

Воли тебе и све твоје

Десанка

Београд, 28. X 1970.

Драга Идо,

Много ме је обрадовао поздрав који нам је донео Павел Максимович. Хвала ти за лекове. Вери ћу дати Б₁₅, мислим да јој је то потребније од виклаина. Сутра ћу позвати на чај Павела Максимовича и Зоговиће. (Он је већ био код њих у недељу).

¹⁰² Шура = сестра Сергеја Сластикова. Дошла је у Београд на братову сахрану.

¹⁰³ Волођа = син Иде Радвољине.

Рада је са својом децом била три и по месеца код нас, па се сад вратила својој кући, јер је нашла помоћницу, и сад нам је самима врло тешко. Притом се и Слава ближи. Разуме се, нећемо примати госте, па ће бити још празније.

Шаљем неке ситнице за тебе и децу, као и за Маргариту и госпођу Книпович. (Надам се да ће Топец, хтети и моћи то да понесе). Црвену блузу и белу ешарпу, шал, наменила сам Ради, Серјожи плави шал а теби зелену блузу. (Не знам волиш ли ту боју? Можете се Рада и ти мењати, – углавном то је за вас две.) Послала сам и Маргарити блузу. (Надам се да вам неће бити мале!)

Ако ми „Књ. новине” нађу клише од фотографије, послаћу ти. Не знам откуд им ова фотографија! Ваљда су ме некад на некој седници сликали, а да ја нисам ни знала.

Поздрављају те деца и Мара, а нарочито велики поздрав шаљу беби и Серјожи. Тебе љуби твоја Десанка.

1971.

■
Београд, 22. VI 1971.

Драга моја Идо,

Шаљем ти писмо Блажа Конеског¹⁰⁴. Судећи према њему, ови ћете збиља позвати. Не знам, заборавила сам, да ли су те и досад звали, откако је настао овај застој, па те отуд нису пустили.

Синоћ су били Вера и Радован. Радован је превео збирку Блажених песама и каже да су врло лепе. Вера је јутрос отишла на одмор у Супетар (Брач), а Радован ће с Мирком на Покљуку око 5. VII. Виктор се више, после депеше да ће се јавити око 5. VI, није јавио. Бојим се да га није омело то што сам га молила да не дође у само време селидбе, а можда су му били управо у то време одредили тај пут. И неспокојна сам због њега, и не знам како с Маром да одлучим: кад и куда поћи.

Изет Сарајлић¹⁰⁵ се вратио сав раздраган и дели око себе поздраве.

¹⁰⁴ Блажо Конески = македонски песник.

¹⁰⁵ Изет Сарајлић = песник.

Ја још ништа своје не радим, надам се да ћу се летос смирити кад будем негде у селу.

Све твоје и тебе љуби
ваша Десанка

Београд, 9. IX 1971.

Мила Идо,

Бране сутра путује опет к вама у Москву. Шаљем ти по њему лек који је молила Дряикина. Нисам данас могла више наћи. Ако јој буде годдио, послаћу опет по некоме.

Ружа пише да не може доћи. Надам се да ти нећеш имати препрека, да ћеш доћи за Сусрете. На „Струшким вечерима” сам се сретала са совјетским друговима. Био је међу њима и Рождественскиј¹⁰⁶ с женом. Дивна му је жена! Има бебу од године дана – а она старија има тринаест година. Значи добро је што су наша деца народила сад одмах по двоје. (А може им пасти на ум после десет година и треће – ко зна!)

Мара и ја смо се лепо провеле на Охриду: купале се и сунчале, пешачиле, ћутале у зеленилу – све док нису почеле славне „Струшке вечери” и гунгула.

Управо сад ме прекида Душан Радовић¹⁰⁷ и како сам му рекла да ти пишем, замолио ме да те питам јеси ли добила његово писмо у коме те је молио да му пошаљеш Толстојев буквар. Како му ниси још одговорила мисли: да нам ти ниси добила његово писмо или он твоје. И тебе и Маргариту много поздравља.

Како излазите на крај с децом без помоћи папе Андреја? Или се, у том погледу, његово одсуство мало осећа? Је ли се јавио, је ли задовољан послом и осталим стварима тамо? Уосталом, када дођеш, о свему ћемо причати.

Било ми је врло лепо код вас, са свима вама, са сваким напосе, на свој начин и недостајете ми.

¹⁰⁶ Рождественскиј = Роберт Иванович Рождественски, руски књижевник.

¹⁰⁷ Душан Радовић, песник.

Заборавила сам рећи Маргарити да су Пољаци јавили како желе преводити „Тражим помиловање” – вероватно подстакнути чешким преводом. Одобрила сам, јер ми је то врло драго.

Тољина књига је готова. Жалим што изгледа скромније него што сам желела – али је зато тираж 50000, и издавач Црвени Крст.

Поздрави све наше пријатеље и своје унукe и децу

Љубе вас ваше

Десанка и Мара

1972.

Београд, 29. I 1972.

Драга моја Идо,

Много ти хвала за оба последња твоја писма. Као и увек су ми донела радости. У себи сам разговарала с тобом, сећала се летошњих шетњи крај Балтика, и свих других. Стид ме је што ти нисам дуго писала. Прво сам мислила, надала се, да ћеш доћи, и остављала да ти кажем усмено што жели, а после су настали јесењи послови, читања, путовања, селидба Бранова у нови стан, његов долазак. Мислила сам да ће се он раније вратити и намеравала по њему да шаљем писмо И тако редом. Али ипак остаје чињеница да је моја непажња ове врсте једна од главних мојих мана. (Очигледно, уздам се много у племенитост својих пријатеља, у њихов опроштај).

Жао ми је што сам ти позив неспретно послала само за 1971. Сад ћу ти послати за ову годину целу, па кад стигнеш. По Брану бих ти га послала, али имам гадан грип и сад кад је објавио да путује, не могу излазити.

Јесенас сам довршила превод бугарских песникиња. Књига ће изаћи у фебруару; (требало је да буде до краја године) у издању једног нишког часописа („Градина”), јер у Источној Србији имамо бугарских мањина. Заступљено је око петнаест песникиња. (Има их дивних!) Заједно с Јованком Хрваћанин¹⁰⁸ и још једним младим

¹⁰⁸ Српска песникиња, Десанкина другарица из младости. Током Другог светског рата заједно су објавиле књигу за децу *Зајонетке лаке за њрваке ђаке*.

песником¹⁰⁹ припремила сам књижицу превода Лесје Украинке. Ту књигу је штампао часопис „Браничево” из Пожаревца.

У последње време смо се много изузбуђивали због Хрвата. Живот је, под притиском њихове мржње, њиховог повампиреног усташтва, био постао несносан. Дошли су били дотле, да је Вјекослав Калев писао да у Јасеновцу има побијених Хрвата колико и Срба, ма да цео свет зна да је тамо вршен геноцид Срба, Јевреја и Цигана, да су напунили они јама и реке својим лешевима. Сад је нешто боље. Бар нико јавно не пише погрде против нас. Сад Срби праве трагикомедију: проналазе у нашој средини шта би се могло нападати (али не оно право, јер и тога има), да би било какве такве равнотеже између наших и њихових греха.

Што шта је пунило моје мисли у последње време.

Мара је имала стално много посла око унука: сви су редом имали грип. И Драган и Бране и Боса.

Сутра ћемо одржати помен (трогодишњи) мами; само ја не могу ићи због болести. Како време брзо пролети: као да смо јуче стајали са стрепњом око њене постеље.

Као што се не може у животу надокнадити оно што се пропустило, тако ни у једном писму не можеш казати што би једва стало у три.

Завршавам молбом да поздравиш своју добру, паметну децу, (и придошлице: зета и снаху), – велико је задовољство имати њих око себе, а нарочито малишане.

Воли вас све ваша

Десанка

■
Београд, 2. III 1972.

Драга моја Идо,

Мислила сам да ће Мара раније путовати у Москву, својој Ружи, и, наравно, свима својим пријатељима, али како ће кренути 16. III, пишем ти, а она ће допунити оно што нисам ја рекла.

¹⁰⁹ Млади песник = Милан Николић.

Прво хоћу да ти кажем да си добро дошла, кад год дођеш, и да те питам треба ли да ти пошаљем званични позив – ако треба, јави брзојаваом да не губимо време. Мара и ја нисмо могле у исто време оставити кућу јер треба спремати за помен, а можда треба и гроб коначно уредити пре године дана, поставити плочу или шта већ одлучим.

Ако одлучим да овог лета дођем к вама, било би то можда већ половина јуна, а можда је боље оставити за идућу годину, видећу.

Радован је издао нову књигу, антологију¹¹⁰ црногорских народних песама. Много је дуго то припремао, писао велики предговор, целу студију. Ја сам довршила неку легенду-роман¹¹¹ за омладину коју сам почела још за срећних дана. Ипак је рад ствар која може да замени многе ствари.

Мило ми је што су наши превели он о што си о мени писала у „Литературној газети”. Један резиме тога су објавили и у „Политици”. Хвала ти што ме прослављаш мада се помало нелагодно осећам читајући твоје похвале.

Ја сам прошле године била на „Струшким вечерима”. Прошло је све лепо. Бићеш задовољна ако ове године будеш тамо. Човек сретне пуно људи, чувених писаца, нагледа се језера.

Мене последњих дана муче ствари које се код нас збивају, руше се многе илузије, присиљена сам да се одричем ствари које су ми биле драге. Зацело вести о нашим невољама и до вас долазе.

Мара ће ти причати о својим слатким унучићима, понеће и њихове фотографије а и видећеш их кад дођеш.

Твоју децу и тебе воле и поздрављају твоје
Десанка и Мара

¹¹⁰ Радован Зоговић, антологија *Црногорске епископске књиге разних времена*, Титоград: Графички завод, 1970.

¹¹¹ Легенда-роман = вероватно се ради о роману *Прагевојчица* који је изашао годину и по дана раније.

■
Београд, 11. IV 1972.

Драга Идо, данас ми је стигло твоје писмо, а синоћ су З.¹¹² били код мене. Јако су се много у почетку бринули за Мирку¹¹³ што није одмах могла да уђе на Универзитет. Јуче су били боље расположени јер им је Мирка јавила, писмом и телефоном, да слуша предавања, да има и собицу на Универзитету, и да може да посећује те дискусије код књижевника. Не знам да ли је родитељима казала да сте јој ти и твоја деца помогли у томе, јер чини ми се да они то нису споменули. Ако им није то јавила, није лепо. Таква буду деца често. А и њен отац има неку своју бригу, па се можда није сетио да и то, како је забринут, рекне. (Нешто око здравља).

Ми смо у кући, тојест у породици, сви примили вакцине против богиња. Био је завладао велики страх. Свак је у својој кући седео да не би сретао људе. Давно те болести није било, па се и лекари збунили. Земља нам је и на огромној материјалној штети због тога. (Да само Хрвати не огласе да су Срби и овоме злу криви)! Притом кише нисмо имали целе зиме. Све невоља за невољом.

Драга Идо и децо, Волођа, опростите ми моју глупост и непажњу! Уместо да прво успех, велики успех, честитам младом доктору Волођи, ја запела о невољама. Сви смо много радосни због ваше радости. Нисмо никад ни сумњали да ће твога синка вредноћа бити крунисана. Жао ми је што на дан славља нисам и ја била с вама. Сад је збиља време да и ти свој лепо дар почнеш трошити на оно на што ти волиш.

Ја ти пишем у кревету, полулежећи; повредила сам лево стопало, (пети пут се ломи!) и морам непокретно држати ногу, а то је мени ужасно. И реакција од вакцине ми је била бурна, болела ме је у исто време и рука и нога. Сад се полако обе те ствари смањују.

Ово време сам искористила читајући, што ми је било неопходно, била сам у великом заостатку.

¹¹² З. = Радован и Вера Зоговић.

¹¹³ Мирка = Мирка Зоговић, италијаниста, кћи Радована Зоговића.

Мило нам је што ћеш нам бар на јесен доћи. Надам се да ћу тада моћи с тобом лутати. Смириће се потпуно одјеци богиња.

Сад прекидам, па ћу опет други пут више писати.

Све вас воли и љуби ваша

Десанка, Мара и деца

Београд, 27. IX 1972.

Драга Идо,

Надали смо се да ћеш доћи за Октобарске сусрете, тако нам је Иван Акимович¹¹⁴ казао. Како могу људи тако изненада да промене одлуку и шаљу другог. Али ти не брини, ја ћу ти послати званичан позив. И Бранко ће вероватно, написати писмо. Тражила сам га чим сам твоје писмо добила, али се није јавио, можда је негде отпутовао.

Мени је у гостима била једна пријатељица из Француске, око двадесет дана. Морала сам стално бити њоме заузета. То је особито тешко било, јер су у исто време стигли у Београд и совјетски гости са Охрида, са „Струшких вечери”.

Тада се и Бране са породицом увелико спремао на пут у Цирих где је Боса добила нову дужност у нашем конзулату. Отпутовали су пре три дана, и нама се чини да су отишли на Месец или Марс. Особито се Мара много растужила, каже; ми старимо и свака година за нас много значи – а они ће тамо остати зацело три године. Притом се једи и што је Радин Драган морао поново да остави породицу и иде у Перу. Већ је тамо четири месеца, а можда ће остати још толико па и више. Радину девојчицу не знаш, преслатка је. У бризи за децу Рада некако подноси Драганову удаљеност. Сва су нам деца углавном здрава. Душан и Ана полазе у школу.

Књигу, књиге (2) о Лондону¹¹⁵ ћу ти послати. (Сад и књиге морају да се царине па зато можда Марија није имала времена да пошаље).

¹¹⁴ Службеник у совјетској амбасади у Београду.

¹¹⁵ Књига о Лондону = *Роман о Лондону* Милоша Црњанског.

Да се писмо-позив добије требаће око недељу дана. Чим буде готово, шаљем га. Чекамо те с радошћу па било јесенас, било спролећа.

Све вас воле ваши

Десанка, Мара и деца

Београд, 13. X 1972.

Драга наша Идо,

Верујем да си добила мој званични позив. Оставила сам Ради да га узме из суда и пошаље кад сам полазила (поново!) у Босну. Тамо овога пута није било лепо време као онда кад смо нас три биле. Пролазили смо кроз западну Босну, поред Дрине. Кад ти дођеш, смислићемо опет неко путовање. Штета што сад ниси била овде. Прослава Андрићеве 80 годишњице биће и у Травнику, па ће многи тамо ићи. (У Београду је академија већ била, и поздравила сам га том приликом). Страшне су овакве прославе. Видела сам да је и Андрића све то мучило. Павле Савић, председник Академије, да га развесели, рече му: „Све вам је, Иво, данас лепо, само вам цифра не ваља”. (Цифра 80!)

Твој приказ сам прочитала тек кад сам дошла из Босне. Диван је. Особито ми се свидело оно због чега ме је совјетска публика примила тј. твоје образложење тога. Анализа постанка књиге „Тражим помиловање” је врло танана. Чини ми се да си у праву, да си ме дубоко осетила. Само ниси у праву кад говориш о мојој такозваној доброту. Претерано је, Идо. Нисам ја баш таква. Држиш у заблуди совјетску публику!

Мара ми је стално тужна што су Боса и Бране с децом отишли. (Прошли пут сам ти, мислим, јавила да је Боса добила службу у нашем конзулату у Цириху.) Данас је дошла нека другарица отуд и каже да су стан нашли, да је клима здрава, да је чисто и уредно, па се Мара мало успокојила. (Камо среће да је Боса могла добити службу у Москви!)

Почели смо већ да ти се надамо. „Лондон” ти је Марија Стојиљковић, рече ми на Андрићевој прослави, већ послала.

Хвала ти, драга Идо, за све што си за мене учинила, не могу ти се никад одужити. Своју децу и унуке пољуби место нас. Твоје

Десанка и Мара

1973.

■
Београд, 23. II 1973.

Драга моја Идо,

Никола Петровић ми је донео твоју поруку и ја сам молила Брагина да ми каже може ли Амбасада помоћи да добијеш дозволу за долазак овамо. Обећао је да ће ми јавити и до данас није успео ништа да ми јави, а ја нисам га нашла данас ни у Амбасадни код куће, међутим, пружила ми се прилика да ти пошаљем књигу и да ти напишем неколико речи па ма то сада било и без добре вести. Зато ћу ти чим се Брагин¹¹⁶ јави, писати шта је рекао.

Ове зиме су биле две ваше делегације писаца. У последњој су били наш Коткин, из Савеза, и Федоренко. Они ми рекоше да ниси здрава, али да није ништа озбиљно – него грип. Доста је и сам грип. Верујем са си досад оздравила. Ни ја нисам најздравија, имам неке сметње у цревима или негде око њих. Данас ћу чути резултат.

Ових дана ћу послати позив и Шури да дође на трогодишњи помен Сергеју. (Већ скоро три године!) Ваљда ће је пустити, ипак је то озбиљан разлог.

Код Брана и Босе у Цириху било ми је лепо. Боса тамо ради у Конзулату, а Бране специјализира неку грану кибернетике у вези са биологијом. Неки швајцарски писац Däniken¹¹⁷ издао је две дивне књиге „Повратак звезда” и „Сећање на будућност” где се говори о великим могућностима те биокибернетике. Тада је у околини Цириха било снега па сам видела више чувених планина под снегом. (Бране није онда још радио те смо ишли заједно). Босин је задатак у Конзулату да штити југословенске раднике тамо од швајцарских послодаваца, мада су углавном људи у тој земљи исправни, држе се закона. Мара је сад мало мирнија, откако је Бране почео радити своју струку. (Камо среће да је Боса могла добити посао у нашој Амбасадни у Москви па да се сви к вама

¹¹⁶ Совјетски аташе за културу при амбасадни у Београду.

¹¹⁷ Деникен = Ерих Деникен, швајцарски публициста, познат по теорији да су људи потомци ванземаљске интелигенције.

неко време преселимо!) Ана¹¹⁸ учи сад тамо први разред: наш језик и све што се тиче Југославије код наше учитељице, а остало у циришкој школи. Воли школу.

Ја сам дала „Просвети” збирку песама, (они су ми тражили), зваће се „Земља јесмо” и појавити се у пролеће. То су песме написан последње четири године. Ваљда ће књига бити добра. Једном ми је Иво Андрић рекао како су му се необично свиделе управо песме из циклуса по коме сам и књигу назвала. Волим што ће ти жалосни стихови изаћи у засебној збирци.

А у овој књизи „Празници путовања”¹¹⁹, наћи ћеш много Москве и наших заједнички успомена. Много посла нисам имала припремајући ову збирку јер су само неке забелешке недавно писане. Остало је настало у току послератних година. (У књизи има пуно штампарских грешака – то је она његошевска чаша жучи која прати чашу меда)! Ипак сам задовољна што сам сама све ово сакупила и средила.

Не знам јеси ли читала како је неки Вук Крњевић¹²⁰, зет извесног босанског политичара Диздаревића¹²¹, напао неправедно Радована, туткајући малтене удбу на њега. Радован му је боговски одговорио, сравнао га са земљом, – само није одговор, „због малог простора”, објављен. Било је то све у „Књижевним новинама”. Михаило Лалић је због овога написао Драгану Јеремићу, главном уреднику, страшно писмо рекавши да не жели више сарађивати у потказивачком листу.

Иначе распре између нас и Хрвата мало су се стишале. Новине бар, после Карађорђева¹²², више не јављају о томе.

То је један део бар новости о нама. Кад дођеш причаћеш како су твоја слатка деца. Верујем да је све како треба, и да се сад можеш посветити углавном свом раду. И да их можеш сад лакше оставити кад пођеш на пут. Федоренко рече да су односи наши све бољи и да ћемо се сад опет моћи лакше посећивати.

¹¹⁸ Ана = ћерка Бране Милакаре.

¹¹⁹ *Празници путовања*, Слово љубве, 1972.

¹²⁰ Вук Крњевић = књижевник, уредник часописа *Књижевности*.

¹²¹ Диздаревић = Раиф Диздаревић, југословенски политичар. У то време Вук Крњевић је био ожењен његовом ћерком Хатицом, књижевним историчарем.

¹²² Састанак Јосипа Броза Тита и југословенског партијског врха у Карађорђево, на коме је смењено хрватско и српско политичко руководство.

Тебе смо сви пожелели и биће нам мило да те видимо часпре.
Кад стигнеш напиши, или поручи пои коме, какви су изгледи за твој долазак.
Сви те моји много поздрављају
Љуби те твоја Десанка

NB

Опрости, било је много штошта да се каже те је писмо несређено и као неки извештај.
Мара се увек љути на мене због оваквог мог начина дописивања. Д.

■
Јлта, 2. X 1973.

Драга Идо,

Ја овде уживам, а оставила сам тебе болесну у Москви а Мару не сасвим здраву у Београду и то ми је жао. Да ли се сада дижеш из постеље? Јесу ли ти стигла Серјожина писма. И од њих си морала оздравити. Најзад сам упамтила, кад си њему рекла да си у Крају Москве 311.

У путјовци¹²³ сам видела да ћу овде остати до 11. што ме је обрадовало, могу тако бити и код Медеје неколико дана и опет ће ми преостати времена за Москву.

Нашла сам одмах Маргаритине пријатеље, Ану и Бориса; они су, збиља, дивни људи. Већ су ме једном позвали у кино, (у Дому постоји скоро свакога дана нови филм), био је неки пријатан грчки филм; а ја ћу вечерас њих позвати. Ана ми је рекла да је звала телефоном данас Маргариту, али се јавила Маша. Испоручила им је Ана мој поздрав.

Време је лепо, благо, може и да се купа, што ја и чиним, (не остајем дуго у води, не бој се). Звучник стално опомиње купаче да смеју у води остати само 15 минута, да не смеју дозволити да помодре од хладноће. Једино не ваља што дају у Дому, много хране, као и у Дубултах¹²⁴, и све су ствари укусне па су гости на мукама – не могу да се одрекну а не би желели да се угоје.

¹²³ Руска реч за путни ваучер.

¹²⁴ Чувени Дом стваралаштва писаца у Дубулти, делу града Јурмала у Летонији.

Шума је још зелена па ходам после подне кроз њу; изналазим нове стазе и богазе. Понекад се спустим и у град, (а на плажу нас возе малим аутобусом).

Данас за ручком ми приђе неки младић и вели како је друг Тање Глушкове (или Грушкове¹²⁵) која преводи моје песме. Можда сам се обрукала али ја за њу досад нисам чула. Рекла сам му нека ме она потражи у Москви преко Савеза па ћемо видети ко је.

Соба ми је много лепа, мирна, гледа на исток, а Маргаритини пријатељи су ми суседи, на истом, трећем спрату.

Желим да те моје писмо затекне здраву, а да се Тањин немир мало ублажи.

Воли тебе и све твоје

Десанка

Београд, 1. X 1973.

Мила наша Идо,

Твоје писмо сам добила. Ишла сам у Амбасаду. Примео је ме је први секретар и како није амбасадор био присутан, њему сам испричала лепо и опширно зашто сам дошла и молила га да ми јави кад ће амбасадор моћи да ме прими. Два, три дана после тога био је пријем у вашој Амбасади. Амб. није био на пријему, али је његова жена била врло љубазна према мени, пољубила ме – значи да су ми наклоњени. Сад чекам позив преко првог секретара, не дође ли ускоро, ићи ћу тамо и опет се пријавити.

Са Бранком сам разговарала. Он и Цица¹²⁶ те много воле и желе да дођеш па ћемо позив преко суда Бранко и ја заједно потписати, а можда ће и Р.¹²⁷ Размислићемо о томе. Ако ће он, онда ће наш бити трећи да чорба буде гушћа.

И ми сви желимо да те опет видимо у Београду, да прођемо заједно улицама, да увече са стране Новог посматрамо стари Београд, да поседимо увече и попричамо. Верујем да ће се то остварити.

¹²⁵ Тања = Татјана Грушкова, руска песникиња и преводилац.

¹²⁶ Он и Цица = Бранко Ћопић и супруга.

¹²⁷ Р. = Радован Зоговић.

Бунду сам добила. Она моја рођака се на путу мало у њој шепурила. Врло је лепо сашивен и добро је што има манжете. Захвална сам и теби и Маргарити и мајстору и Коткину који сте ме учинили елегантном (?) женом у бунди. Како је код на снег и мраз, јуче и данас сам је облачила. Сви у кући су очарани и захвалину су вам, Москвићима, што се ми помогли да се на овај луксуз одлучим.

А то што деца нису била на станици нека те не мучи – знам ја да ме сви волите. Оздрављај што пре! Твоја Десанка

1974.

Осек¹²⁸, 31. III 1974.

Драга моја Идо,

Данас много мислим на тебе. Слободна сам пре подне и ходала сам кејом поред Драве. Ти зацело знаш тај кеј. Осек је постао врло велики град (120000) а одувек је леп био. Овамо сам дошла због читања у неким школама. Тек што сам се вратила са Зором и Маром¹²⁹ у Београд, морала сам овамо поћи.

Пре него што ти будем говорила о Мари, рећи ћу ти о Маргарити¹³⁰. Замисли, никако сад још не могу да јој пишем, не знам шта бих јој рекла. Пре поласка у Врњце била сам добила писмо од ње да је Тањи боље. Било је то писмо радосно. И наједном, по повратку из бање чујем од Мире А.¹³¹ да је Маргарита тражила неке лекове за Тању и како Мира није могла наћи, потражила сам и сама, али, изгледа да телеграм није добро пренео називе. Зато позовем Маргариту да питам који су то тачно називи, али пре него што сам могла све рећи, она ми рече очајно да је све свршено. Мислим, кад је већ Тања била тако тешко болесна, неизлечиво, боље је што се смирила. Ово, наравно никад нећу рећи, Маргарити.

¹²⁸ Овако Десанка именује град Осијек у Хрватској.

¹²⁹ Зора и Мара = Десанкине сестре.

¹³⁰ Маргарита = Маргарита Алигер.

¹³¹ Мира А. = Мира Алечковић, песникиња и присна Десанкина пријатељица.

Вероватно си се питала шта је са мном, шта је с нама, зашто ти бар свој позив не шаљем. Ова моја јесен прошла је страшно. По повратку из ваше земље затекла сам Мару и болесну збиља, и у депресији. Сваког дана је говорила о смрти, а кад није говорила, имала је необичан, изгубљен поглед. Веровала је да има ону најстрашнију болест јер је искашљавала сукрвицу. Онда је једва пристала да се подвргне редом свим прегледима. У грлу није било ничег, али је седиментација расла. Онда су чишћени синуси, али се кашаљ са сукрвицом наставио. Наш рођак Павле се бојао да се болест није населила у бронхијама, али је избегавао да се прави цистоскопија јер при рентгенском прегледу се показало да јој је срце врло слабо. Настало је лечење срца. Сукрвица се настављала, седиментација није опадала. Пошла сам с њом у Врњце и повела и Зору мислећи да јој можда и ваздух београдски смета грлу. У Врњцима има велика здравствена станица, опремљена модерно, па смо и зато тамо пошле. Плакала је грло оном топлим водом и после десет дана кашаљ је престао, седиментација почела спадати и расположење јој се поправило. Сад је само срце остало онакво какво је – али према злу кога сам се и ја бојала то није ништа. Сад ћу чим се вратим кући послати позив (јер онај Рус из Амбасаде, није ништа учинио!) Мислим да ће нам Виктор Шурин доћи у априлу, али сад је у кући већ лакше. Опет ћу ти се јавити. Љуби тебе у децу ваша Десанка

Београд, 15. VI 1974.

Драга Идо, по повратку с пута затекла сам твоје писмо. Ти си досад зацело оно моје из авиона, завршено код Брана у Цириху. Његова операција синуса који је повредио лане гњурајући, прошла је добро. Има само још мало отока.

Виктора још нема, мада је јавио да ће стичи око 5. VI. Ми смо се сад већ некако преселили и не би било незгодно да сад дође. не знам шта га задржава. Тебе ће зацело позвати из Македоније на „Струшке вечери”. (Имаш ли у књизи што о неком македонском писцу?). Пре два дана била сам опет код оног совјетског аташеа за културу¹³² који ми је био обећао да ће у Москви за тебе и Рају видети што вас не пуштају, и да ће и вас две посетити. То, међутим није учинио, али је, чини се, ипак нешто предузео. Звао ме

¹³² Брагин, кога помиње и у једном од претходних писама.

је да дођем у Амбасаду и рекао ми да сада Раја може доћи, да ће бити пуштена, а да ти треба још да почакаш, али да ће и теби бити дозвољено.

Мара није ни здрава, нити болесна за постељу. Срце јој је ослабило, има тоталну аритмију, инсуфицијенцију, да је мало обимом према телу итд. Сад јој се бар грло смирило, због чега је, док је кашљала, веровала да има неку опасну болест у грлу.

Ја сам здрава и деца су здраво. Синоћ сам у нашем Удружењу књижевника присуствовала јубилеју Крклеца (а била сам му и у Загорју на прослави). Он је сад председник Удружења хрватских писаца.

Како је пресељавање и припрема и оно што потом долази било дуго, скоро никог нисам виђала, па ни Веру и Радована.

Пиши кад стигнеш, своју децу поздрави. Љуби те твоја
Десанка

Охрид, 20. VII 1974.

Драга моја Идо,

Управа „Струче вечери поезије” ће и теби написати да те позива, те ако не би ушла у списак оних који Савез шаље, да можеш писмом које добијеш из Охрида лакше се појавити и у Савезу и где већ још треба.

Ја сам овде има десетак дана, а доћи ћу поново и за свечаност у Струти.
Тебе и децу љуби ваша
Десанка

Београд, 23. XI 1974.

Драга Идо,

Кроз Марину причу мало су ми се отшкринула врата у Москву и твоју собу, угледала сам лица твоје деце и твоје. Мара каже да је Рада лепотица, а да је и Андреј био врло симпатичан. Причала ми је и историју о „Октобарским сусретима”. Можда да опет почнеш старим начином, без икакве ваше амбасаде. Ево ни Рају не пуштају још, мада

је саветник из Амб. рекао да ће одмах бити готово и да ћеш ти тада доћи на ред, и да ће ми он јавити кад треба писмо да упутим. Напослетку, куцаћемо на врата док не отворе.

Хвала ти много за дарове: Радине веслаче већ сам ставила на зид. Соба ми се потпуно претворила у руску. И Серјожа ме је обрадовао својим писмо. Дивно пише, слатко и озбиљно и детињасто у исто време. Чуваћу га међу писмима одраслих – нека се зна с киме сам се све дописивала!

Много се радујем што имаш сад и унуку. Она ће бити твоја љубимица (ако ниси примила југословенски менталитет!)

Чујем да је Маргарита у Италији. Мало ће заборавити, разонодити – а теби је унучица сад важнија од сваке Италије.

Љубим сву твоју децу, и велику, и малу, с надом – да ћемо тебе ипак ове године видети у Београду. Твоја Десанка

Ида хвала много на свему. Срдачан поздрав свима твојим.

Воли те Мара

1975.

Врњачка бања Одмаралиште Серво Михаљ ул. М. Тита 35, 6. III 1975.

Драга Идо,

Јутрос смо стигле овамо Мара, Зора, Зорин муж и ја, и остаћемо око 25 дана. Јуче сам ти тек послала званичан позив, и код нас сад, како код вас, чека се дуго. Јуче сам такође била са женом совјетског амбасадора и дала јој твоје име и адресу, испричавши јој све о теби. Она је обећала да ће Амбасада интервенисати. Верујем у ту жену јер је добра и озбиљна, а, најзад царска се не пориче па ће одржати реч.

Писмо, позивно, послала сам авионом па ће ти зацело стићи за десет дана. Гледај да дођеш у време кад се иде на летовање па ћемо заједно ићи. Имаћеш два до три месеца да се и у Москви све посвршава.

Мене су, мало ме је и стид због тога пред Радованом и неким другима, опет звали из Савеза ваших писаца на месец дана у госте. Сматрам да позив није само формалан па сам прихватила и рекла да ћу јавити у које бих време дошла у госте. То би могао бити септембар па бисмо заједно ишле у Москву, пошто ти код нас проведеш, рецимо, јули и август. Или, ако твоја дозвола не буде брзо готова, могу ја доћи тамо 15. авг. па бисмо заједно у Београд пошле око половине септембра. (Сад више не сумњам у твој долазак!).

Нисам ти на писмо одмах одговорила јер смо прво сви од грипа боловали, а онда је, у јануару, Рада доживела удес у ауту – сломила седмо ребро – везано за грудну кост, утрувала се, (контузовала), па је у великом страху и бризи прошло око месец дана. Сад јој је боље. Драган се вратио из Перуа, и мало смо се смирили.

Дарови које си послала су предивни, али завесе не могу још стављати јер ми под није паркетни него застрт неким шаренилом (таписон) те сам морала на тај шарениш ставити чисто беле, танке завесе. (Чудо ти Мара није рекла да смо већ ставили!) Сад немам снаге да стављам паркет. Мало касније ћу то морати учинити. Твој метални украс већ стоји на зиду – сваки пут у њему видим нешто ново.

Буди, с децом, здрава. Опет ћу ти одавуд писати (побегла сам од 8. марта из Београда)
Твоја Десанка и Мара

На броду, 23. VI 1975.

Драга моја Идо налазим се на броду између Нарвика и некога Сорвика, бог зна на коме упореднику. Треба да посетим централно гробље наших и руских интернираца у Норгену. Лађа иде фјордом и дижу се високи и дути таласи. Шта ли би још било да сам на отвореној пучини! Срећа је што не патим од морске болести, мада око мене спадају ствари са столица, људи се заносе у ходу, а нека сирота жена се сруши са столице. Понеки, замисли, могу и да спавају седећи, по таквом невремену. Неки се од муке смеју и причају гласно.

Међутим има нешто што је дивно – то су беле ноћи. Чудим се само како не побркају кад је дан а кад ноћ. Уживам и у лепоти и дивљини земље: слапови испод снегова,

запенушани планински потоци, брезе и друго лирско прозрачно дрвеће. Градови с мало становника, а обимом врло велики, јер свака има кућицу, махом дрвену, светлом бојом премазану, и околу нешто као воћњак, како повртњак.

Ушла сам и у једну протестантску цркву: ништа се, велики дрвени крст, врло велики, клупе за вернике, проповедаоница и мале оргуље. Скромније чак и од православних цркава.

Овде, замисли, не знају ни руски ни француски и морам се немачким служити – срећа што сам мало на пракси код Брана била.

Вратићу се кући, мислим, око 12. јула. Можда ће тада и Раду пустити, па ћемо кудгод на одмор – мало Бранковина, а мало можда Охрид јер она не подноси велику жегу.

Верујем кад ја тамо дођем, (ако тамо дођем) да ћемо извојевати и твој долазак.

Како напредује она твоја књига коју смо заједно читале? Изгледа да је и најбоље седети и писати лепе књиге. Чини ми се ништа није онако лепо како замишљаш.

Породица ми се уболестила: Зорин муж је оперисао једно око од глаукома (очни притисак), а можда ће морати и друго. Зора вечно пати од поремећаја фосфора и калцијума у крви, а притисак јој је и срце слабо. Мара, чини ми се са нервима бива све горе. Мила стижу последице заробљеништва.

Али имамо и неких радосних вести: Нера већ има два унука а скоро ће стићи и треће. Марија, кћи наше тетке из Бранковине, Павлова и Данилова¹³³ сестра, има унука. – Само нам се девојке не удају, ни Милове ни Нерина Десанка. А што време више тече, биће све теже.

Не чуди се што ти пишем на овим хартијама као из тамнице, истргнутим из свеске. Али и лађа ми дође као нека тамница, немаш шта да купиш, немаш куда да изађеш. Ипак је најудобније путовање руским возом.

Онда, Идо моја, можда до виђења. Тебе и твоју слатку децу љуби и поздравља Десанка

¹³³ Павле и Даниуло Ерцег.

■
Београд, 10. XII 1975.

Драга Идо,

Мирјана Крклец¹³⁴ ме је молила да на њено писмо теби ставим улицу и број – била је загубила и Крклец се страшно наљутио. Данас сам јој послала твоју адресу. Сад је у реду.

А ја се мало лоповски увлачим у њено писмо. Овог месеца сам скоро стално на путу због прослава Армије и Жена (30 година!) Напорно ми је Мару остављати, јер јој је лекар рекао да јој је срце доста слабо, те мислим да јој није мило остати сама, тим пре што Рада у кући нема телефона.

Завршила сам своју књигу стихова „Летопис Перунових потомака” и предала је „Нолиту”. Преводу Маргаритиних песама додала сам још неке, али мислим да ће они зато изоставити понешто раније предато – прво ће се, наравно, са мношћем договори-ти шта смеју изоставити. И превод Медејиних песама сам завршила, само никако да нађем издавача, И сад, ако ми се буде преводило, прећи ћу на песнике да ми се не каже да сам, рецимо, сифражеткиња или мрзилац мушког рода.

Можда ћемо нас три: Мара, Зора и ја, о школском распусту ићи опет у Врњце – (Нера сад има троје унучића и никуд до лета не може).

Из „Младе гарде”¹³⁵ су ме, преко наше Ауторске агенције замолили да одушевим наше песнике истакнутије, да вам даду прилоге за број посвећен Југословенима. То чиним с великом љубављу и вољом и већ сам доста блага накупила. Радоваће се и „Млада гарда” а и песницима је мило. Морам се на ма који начин одуживати Совјет-ском Савезу за пријатељство које гаји према мени.

Број „Ин. литературе” са својим песмама сам добила.

Желим теби и твојој деци свако добро у 1976. г. и увек.

Воли вас ваша Десанка

¹³⁴ Супруга песника Густава Крклеца, који је био Десанкин близак пријатељ.

¹³⁵ „Млада гарда” = совјетски књижевни часопис.

1976.

■
Београд, 5. VIII 1976.

Драга наша Идо,

Твоје писмо је стигло управо кад смо се Мара и ја вратиле из Бола на Брачу где смо биле три недеље, без деце и унука. Мара је једног часа уздахнула: „Добро би било да нам је сад овде које од малих!”, а желела је да се и од њих мало одмори. Ни Рада није хтела да их остави нама (на терет!)

Изашла ми је књига „Летопис Перунових потомака”, послаћу ти је по коме, или поштом што је често несигурно. Лето сам писала своје песме и преводила Самойлова „Волна и камен”, а пре тога сам преводила Бориса Љубровина који се јесенас такође одмарао у Гагри и дао ми своје књиге песама. Прешла сам, како видиш, на мушкиње; после Маргарите, Медеје и избора из совјетских жена песника. Кад своје не пишем, волим да преводим.

С књигама жена сам имала мука да нађем издаваче. Кад си ме ти оно зимус упитала шта је с Маргаритином књигом¹³⁶, ја се мало узнемирих и одох у Нолит да упитам кад ће у штампу. Кад тамо веле: угасила се библиотека, едиција, где је то требало да се иштампа и нису књигу унели у план! И нису ме о томе обавестили, иако је Сава Лазаревић¹³⁷ и Маргарити лично обећао да ће књигу штампати. Можеш мислити колико сам била поражена, највише због тога што нисам могла погодити откуд то најједном. Имају ли што, најједном, против мене, или против руског песника, или је нешто треће. Убрзо сазнам да Сава Лазаревић неће више бити директор „Нолита”, и „Миши”¹³⁸ су почели коли водити”, Маргарити од стида нисам могла о томе писати пре него што нађем другог издавача. И нашла сам пролетос. То је „Рад”. О томе сам писала Маргарити у Енглеску, не знам је ли то моје писмо добила. Сад је она у Москви, па јој ово можеш испричати некако, опширно, а и ја ћу јој опет о томе писати. Пошто сам касно

¹³⁶ Маргаритина књига = избор стихова Маргарите Алигер под називом *Можда у сну*, Рад, 1977.

¹³⁷ Сава = Сава Лазаревић, директор Нолита.

¹³⁸ Игра речи, Десанка указује на Мишу Стамболића, главног уредника Нолита.

нашла другог издавача, план је био готов, и књига може бити штампана тек 1977. Видиш, шта се све догађа! Није тешко превести, али муке настају тек после. Медеју сам удомила у „Слову љубве”. Сад ћу бринути о мушкињу. А чудно је још и ово: јавили су се неки издавачи „љубитељи књиге” они хоће да штампају, али веле, немају новца да плате ни песнику, ни преводиоцу. За мене ми није стало, јер и не преводим због какве зараде, али, како тако нешто рећи писцу из земље као ваше. („Рад” и „Слово љубве” дају хонорар, нису „љубитељи”!)

Нисам ти дуго писала, јер, ето, мука ми је било и теби о томе говорити, а сад се наговорих исувише.

Мило ми је што си задовољна путем у Немачку. И к нама ће ваљда једном бити могуће довести те. И то је све замршено и опширно би било о томе у писму говорити. А често видим на нашим улицама десетине ваших људи туриста. И мило ми је то, али ми је жао што ти не можеш, што Раиса не може бити „турист”.

Радован је летовао у Крањској Гори са Мирком, а Вера негде где се може и лечити. (Ноге које је оперисала од чукљева још је боле и тешко иде. Много ми је жао Вере. Цица и Бранко сад већ не знам који пут летују (или зимују) у Грчкој. Не знам шта још осим уметности туда привести.

Боса и Бране би требало да се већ врате. Доста је било четири године! Деца ће им порастати и нећемо у њима уживати док су још мали. Чим порасту и без икаквог Цириха ће од нас одлетети.

Радин муж се вратио из Перуа где је морао опет ићи да ради, послат од свог предузећа. Али како је то слање учестало, дао је оставку и редиће на другом месту. Душан расте и неопходан је отац у кући.

У Бранковину често идемо. Што сам старија, све ми је пријатније тамо бити. Чезнем за селом, за завичајем као Југословени исељеници за Југославијом. Страшна та чежња буде, то сам приметила у Канади. На том путу сам много лепих ствари видела као ти на свом, и Маргарита у Енглеској.

Поздрави редом сву своју децу малу и велику, и Маргариту, и јави како иде она књига чије лепе одломке си ми читала.

Воле те и љубе твоје

Десанка и Мара

■
Београд, 19. XI 1976.

Драга Идо, добила сам јуче твоје лепо, топло писмо. Управо уочи тога дана, прекјуче Радован је био код нас и молио ме да му дам твоју адресу. (Дуго ти није писао па је затурио! Додуше и ја увек поново тражим, оне ознаке поред Москве задају бригу.) Он је био најпре да обиђе Веру у болници где се налази да би оперисала чукљеве, (оне кошчане израслине око палца). Он ће ти зацело о томе причати.

Живот наш тече без великих срећних промена, али оних других има. Управо пре четрдесет дана умро нам је онај наш драги брат од тетке лекар Павле Вићентијевић, син наше тетке из Бранковине. Био нам је врло близак. Био је у нашој породици у Ваљеву док је учио гимназију, затим кад смо дошли у Београд, био опет с нама док је учио медицину. Умро је брзом и трагичном смрћу од излива крви у мозак, а затим се томе придружио инфаркт који га је однео. И врло страшно, драга Идо, још присутније од бола за њим је чуђење како то да га нема, неверица, празнина. И кад је наш рођени брат умро, он нам је некако био утеха и потпора, и саветодавац, мушка глава у породици, што би рекао народ – јер Миле је, како је говорила мама, био наша шеста сестра, будући мезимац и нежан.

Мару сам одмах иза тога наговорила да пође Брану на петнаестак дана за време школског распуста, и да узме собом Радиног Душана¹³⁹. Отуда су се вратили освежени и смирени, мада Мара увек има тегоба око срца а ни живци јој нису како треба. Сад смо Радину децу имали у гостима петнаест дана, док је Рада летела у Јордан да обиђе мужа, који сад опет мора ићи у Перу, на три, четири месеца. Обећавају му у предузећу да ће после тога остати код куће – па и он Ради тако обећава. Знамо већ шта све може да се изроди од таквога начина живота!

Нера има троје унука сад. Сва је од тога просто залуђена радошћу. Ви, такозване бабушке, ћете је добро разумети, зацело. Не кажем, и ја је разумем: све троје је слатко и напредно као и твоји дечаци и Волођина цурица. У врло пријатном сећању ми је остало вече проведено код Волође. Свидео ми се и крај где живи, и стан, и његова жена, а већ о малој да се и не говори.

¹³⁹ Душан = син Раде Милакаре.

Бранка¹⁴⁰ ретко виђам. Он је зими на мору. А и Радован, доиста, не може онако често као пре да наврати. Далеко смо сад и није успутно. На другом смо крају своје исте улице, уза саме болнице. Са терасе гледам у прозоре где је Сергеј лежао, на спрат где је Павле умро. Много гари пада из болничних димњака јер их има много – тако нас засипа гар и туга. Срећа што је мени судбина дала поезију, а Мари унучиће. Они добро напредују. Душан је добро савладао француски, а и Дубравку смо дали у француско забавиште, (Морамо, јер нема рускога и јер немамо оне дивне Рускиње која је некад учила Раду и Брана руском).

Маргаритина књига се још не штампа. То ме много мучи. Не знам је ли због нечега општега што је у ваздуху овај застој, или нека зађевица у самом предузећу. Ако тако продужи, тражићу какво предузеће и унутрашњости где нема такве навале. Срамота ме је од Маргарите. А још ми је непријатније све то, што исто предузеће већ почиње да штампа моју књигу (Летопис Перунових потомака). Више бих волела да је обратно. Значи, биће нова књига, видећемо како ће бити дочекана. Стрепим. Додуше ја увек стрепим, што старија, то све више.

Мило ми је због Вукове награде, али сад треба је опет одрађивати. Сећам се како је једном Андрић питао, не знам због чега: да ли је звање академика награда за заслуге, или обавезује на неке нове дужности и напоре. Добро си казала, увек ми је највећа награда кад ми се књига у току једне године штампа по трипут. За поезију код нас то је много.

И, напослетку, новост: зову ме жене Југословенке из Канаде у госте за осми март, и дозвољено ми је да пођем тамо. То ће бити трећег марта. Први пут на запад. Од свега ми је најмилије што ћу видети Нијагарине водопаде. Бар се надам.

Кад не пишем своје што, преводим. Прелазим сад са жена на мушкиње – превела сам књигу совјетских песникиња, Маргариту¹⁴¹, Медеју¹⁴², збирку Бугарки, доста Лесе Украинке, неке француске песникиње. Сад не смем више, рећи ће да сам сифражеткиња, а то ужасно мрзим.

Сед те поздрављам и љубим као и све твоје велике и мале. Мара те исто тако поздравља много и каже да чезне за тобом

Твоја Десанка

¹⁴⁰ Бранко = Бранко Ћопић.

¹⁴¹ Маргарита = Маргарита Алигер.

¹⁴² Медеја = Медеја Кахидзе, грузијска песникиња, писала је и на руском језику.

■
Београд, 19. XI 1976.

Драга моја Идо,

Чекали смо те, тојест надали се, да ћеш, према речима Крклеца, добити дозволу и моћи доћи на његов позив, управо позив Савеза. Кад те није било, питала сам га зашто је тај позив остао неуважен. Разумела сам га, да то нису Руси који ометају, него у нашој Амбасади. Међутим, писао ми је ваш песник Дубровин¹⁴³ који је лане био у Гагри, и чије сам песме преводила, да си и ти са неколико још писаца била позвана у Амбасаду приликом доласка Исаковића и Палавестре у вашу земљу. Да имају нешто против, зар би звали! Не могу да знам у чему је ствар, јер не верујем да би Крклец лагао. Тако сам чула од тога вашег песника да си говорила у Амбасади на састанку о мени „врло ласкаво”, како се ваш песник изразио. Хвала!

Код нас у кући је здравствено примирење; Мара некако подноси своје срце. Бране и Боса нам се враћају крајем овог месеца, а управо тада ја ћу опет на недељу дана ићи тамо на сусрете са децом напих радника у Швајцарској.

Много сам радила ове године. Превела сам скоро Д. Самойлова¹⁴⁴ једну збирку. (Он је превео још први пут моје песме за децу у оној књизи „Весенняя встреча”). Превела сам једну малу књигу и Дубровина. Медеја¹⁴⁵ ми је већ била готова и штампана је за сајам у „Слову љубве”. А Маргарита ће бити у „Раду”; изаћи ће за идући сајам, можда и пре. „Рад” је врло угледно предузеће. „Летопис Перунових потомака” послаћу ти по некоме, (не бих хтела поштом). А кад сам била у Норвешкој, донела сам отуд шачицу стихова. Њих ће „Просвета” објавити у свечаној брошурици за дан отварања споменика нашим изгинулим интернирцима у Норвешкој, по немачким логорима. (Споменик ће бити у Ослу.)

Још једна новост: и Нера сад има четворо унучића, од сваког сина по двоје. (Три дечака и једну девојчицу).

Крклец ми каже да лепо изгледаш и да му је врло пријатно било разговарати с тобом.

¹⁴³ Дубровин = Борис Дубровин, руски књижевник.

¹⁴⁴ Д. Самојлов = Давид Самуилович Самојлов, руски песник.

¹⁴⁵ Медеја = Медеја Кахидзе.

Како су твоја мила и лепа деца? Раде, као и ти, од јутра до мрака! Је ли Рада сасвим добро? Расте ли, је ли напредно, Волођино детенце? Баш је било дивно оно вече код њих! Често причамо о вама, о Москви, врло често, мада ти ретко пишем.

И тебе и децу воле и љубе
твоје Десанка и Мара

1977.

■
Београд, 20. X 1977.

Драга Идо,

Најпре ти честитам унучицу. Мило ми је због Раде. Мило ми што је девојчица овог пута дошла. Можда ће тату Андреја учинити блажим, разводнијим, можда ће кроз своје женско дете боље разумети Радy. Верујем и то – чим се Рада решила да роди, да је у породици сада још боље него пре. И разне бих још мисли могла поводом тога исказати, али у писму је то немогуће. Главно је да је дете Ради донело радости, а и теби. Ометаће те опет у писању, али вреди жртвовати и писање за какво мило мало биће.

Шура ми је предала поклон. Зар ниједом не може проћи без поклона! Столњак је диван и много ти хвала. Ми болујемо од ваших столњака, истина је. И боја је дивна и величина. Шурин унук је врло мио, паметан дечак. У понечему ме опомене и на Сергеја. Мара ће са њима двома сутра поћи на море барском пругом, у Сутоморе, и остаће темо недељу дана. Мене опет мало боли рука и остаћу у Београду због вежби, стручних. Озебла сам овог пута на Авали: сунце је грејало жарко, а дувао студен ветар. Водила сам неке госте на телевизијску кулу, и тамо ме је као пушком пробиле. Сад ми је већ боље. Иначе сам здрава.

Зора, да прво свршим са својом породицом, болује од срца, мислим и од нерава и своје снахе која је не трпи, (та сиротица никога не трпи, ваљда је болесна). Зорин син, Веља¹⁴⁶, напредује у сликарству. Сад ми је он илустровао збирку песама за децу која ће бити штампана у Приштини. (Да се да подршка Србима на Космету. Збирка

¹⁴⁶ Веља = Велимир, Десанкин сестрић.

неће бити богзна шта, али су ме молили да им помогнем). Нера је целу зиму боловала, имале је фацијалис. Лице јој се прилично исправило, али чим назебе и наједи се, опет се поврати. Она има сад четворо унучића. (Можда ћеш је ти и престићи)! Ни Марино срце не ваља. Она просто бојкотује докторе, никако де оде поново де се прегледа, него пије стално лекове које јој је нека докторка пре још три године препоручила. Све лето смо обе провеле у Бранковини где јој је пријало. С нама су била деца Радина, а понекад и Бранова. Боса и Бране с децом су добро као и Рада и Драган. Бранова деца су се одлично уклопила у наше школе, мада су тако дуго била ван наше земље. Милова млађа ћерка се удала јесенас.

Сад пријатељи. Бранко¹⁴⁷ је опасно боловао. Због пића је морао и у јавну болницу, после, тога је пао у неку депресију, али пише ипак врло добре ствари. Зоговић и Вера су се преселили у улицу Милутиновића Ивана, имају велики стан и кад се Мирка уда, моћи ће живети са њима, (али у засебном, за њу подешеном делу стана), мислим да ће се скоро удавати. Радован је добио из Москве неколико честитака поводом седамдесетогодишњице, видим, макако му то било мило, растужило га. Прошао живот. Кад и он од тога болује, дозвољено је и мени, женском бићу. Жали се на буку у новом стану, жали се да нема воље за рад – а и види се да некако опада телесно, ћути, затворен је и сличне створи. Коша¹⁴⁸ сам данас срела у Академији. Добро изгледа. Крклец је врло, врло болестан, не диже се.

Књига Маргаритина ће изаћи пре Шуриног повратка те јој могу послати. Биће лепа. Поговор је написао Драган Недељковић¹⁴⁹, а главни уредник је књизи измислио неки леп наслов. Сад ми је мало лакше на души. У последње време сам доста преводила. Углавном с вашег језика: Медеју Кахидзе, Дубровина, Самојлова. Лако ми је превести, али после сместити превод ужасно тешко, и мада знам многе разлоге тога, опет ми је чудно. И тешко. Као што ми је тешко што тебе не могу дозвати. Али ће једном ваљда и то проћи. Све једном прође. Мило ми је што и даље пишеш своју занимљиву књигу чији сам почетак чула. Човек од свих увреда утеху нађе најпре у раду, писању, и у својој деци, а ти и лепо пишеш и имаш дивну децу. И Радован је толико путо рекао

¹⁴⁷ Бранко = Бранко Ћопић.

¹⁴⁸ Коша = Ерих Кош, књижевник.

¹⁴⁹ Књижевни критичар и универзитетски професор.

како ти се диви што си Раду и Волођу тако изванредно васпитала; као до су имали оце уза се, тако су уравнотежени, вредни, знају шта хоће, а хоће оно на што имају право, до чега су дорасли. Ниси их неприродно разнежила као што чине мајке које остану без мужа. Хоће ли те, можда, и Волођа изненадити новим унуком? Је ли он потпуно задовољан својим животом?

Нисам ти, Идо, дуго писала не што не мислим на тебе, него сам цело време неким или нечим заузета. А неки пут и мене обузме нека суморност па ми се и не пише, па се због тога кајем, што ме онда чини још суморнијом. Главно је да те волим и ја и сви моји, и сви пријатељи. И Шура ће ти причати кад се врати како је код нас.

Љуби тебе и децу ваша

Десанка

1978.

■
Београд, 5. II 1978.

Мила моја Идо,

Вероватно си примила телеграм да ми је књига стигла. Сад, кад сам је и прочита-ла, пишем ти да ти захвалим и да ти кажем како смо сви били радосни, како смо једно другим телефонирали, хвалили се. (Само Бранку, пре неколико дана, још није била књига стигла. Вероватно је и он досад добио). За љубави и пријатељство се, наравно, не захваљује, али ти хвала за велики труд који си уложила пишући о мени, о свима нама, – и твојим и мојим пријатељима. Дирљиво је како си се трудила да нас омилиш совјетским људима, како си се нарочито заустављала на ономе што је њима драго, што цене. То се зове пријатељство! (Мене ниси смела онолико хвалити!)

А о твојем стилу, давно ми познатом, топло, који зове на читање; о твојој прои-цљивости, суду, о способности да осетиш најтананије преливе песме, требало би сад неки други критичар, раван теби, да напише есеј.

Сада ће нама изабраним, окупљеним око једног огњишта, једне ватре, – око твог срца, – многи позавидети. Надам се да им то неће сметати да се јавно књижи обрадују, да је поздраве као мост пријатељства између наших земаља. А још више се надам да

ће ова књига пробити пут твој доласку у Југославију. То би било право и људски. И тако ће бити. И вероватно ускоро.

Чекам дужи састанак с Вером и Радованом да нашироко о књижи говоримо.

Изненадићеш се – ја 24. II путујем у Аустралију. Шаље ме Србија на неки скуп књижевника. Иде још из Македоније и Хрватске по један књижевник и из Београда, као зналац енглеског Александар Петров¹⁵⁰.

Тебе и твоју децу љубимо и поздрављамо сви одреда

Твоја Десанка

Београд, 16. II 1978.

Мила наша Идо,

За три дана полази из Београда за Москву неколико наших младих песника па ћу ти по њима послати своје „Слике из Швајцарске”. Видећеш куда ме је све Бране возио. Можда има два, три успела одељка у тим забелешкама.

После последњег писма сви смо се некако поразбољевали. Радован је имао неку операцију у вилици, и много дуго га је то мучило. Душан Радин се био разболео од неког новог грипа, А₁ или А₂; Мара га неговала па сад она болује, пре два дана и мала Дубравка се почела осећати лоше. Ја чиним све да бих одолела – чак једем бели лук увече. (Уосталом, то ми и није тако мрско). Ако бих се разболела, не бих могла ићи у Аустралију куда је Србија одлучила да ме пошље на неки конгрес светских писаца и на сусрет са нашим исељеницима. Полетело би се 23. увече. (Без икаквог слетања у Москву).

У коверту за тебе послаћу књигу и за Веру и Мому, па бих те молила да им предаш кад ти буде згодно. А Бранко ће, како је причао, доћи у Београд, па њему нећу слати.

Бранко се налази негде на лечењу, (или одмору), на мору са Цицом која је већ у пензији.

¹⁵⁰ Књижевни критичар и теоретичар, у то време запослен у Институту за књижевност и уметност.

Иначе, у књижевнике нам и уметнике ударио неки помор – за непуних шест недеља смо изгубили: Велибора Глигорића, Рашу Плаовића, Крклеца, Црњанског, Скендера Куленовића и пре неки дан Ђуру Гавелу. Тако да се најчешће виђамо на сахранама. (Тебе сунце грејало! – како би рекли сељаци из Бранковине кад о овим стварима говоре).

Поздрави своју децу и унуке. Надам се да ће у јуну Мара с Дубравком ићи Ружи па ћете се виђати.

Љубим те и волим
твоја Десанка
и Мара

■
Београд, 28. IV 1978.

Драга Идо,

Тек сад стижем да ти одговорим на твоје мило, топло писмо. Срећна сам што су те позвали и из Загреба и Љубљане. Мислим да се о ове позиве не могу оглушити. Ићи ћеш колико мораш тамо, па ћеш онда у Београд. Радован и Вера ће у јуну, око 10. бити у Москви, мало, а потом ићи у Јалту на одмор. Овде је био Топер са Наталијом Јаковљевом и он је саветовао Радовану да дође на Јалту. Значи они ће бити у мају у Београду, као и ја, разуме се. Мара ће петнаестак дана бити на Хвару због Дубравке која је скоро целе године боловала од бронхија. Деца иду са школом, али учитељица воли да и Мара пође и буде негде у близини те хварске насеобине. А и Рада ће тако бити мирнија. Можда ће управо тих петнаестак дана пасти у оно време кад ти будеш у Загребу и Љубљани. А, зацело, кад већ будеш овде удесићемо да останеш дуже.

Тај мој рођендан, Идо, ми у кући нећемо „прослављати”. То мене не би радовало. Познајеш ме.

Кад сам јесенас била у Москви, рекла сам Саши Лазуткину како бих волела, док ми се још путује, да видим Сибир. Он је тад рекао да ће ме свакако позвати, и да ће онда он почи са мном. И неки дан сам позив добила. Писали су они и раније, али како сам била на путу, Амбасада ми није била предала писмо.

Своју књигу, Идо, пошаљи тројици критичара. Иван Шоп¹⁵¹, „Књижевне новине”, Француска 7. Затим за Предрага Протића¹⁵², преко Светлане Велмар-Јанковић¹⁵³, „Просвета”, Чика Љубина 1. И Милораду Блечићу¹⁵⁴, Удружење књижевника, Француска 4. Њих сву тројицу познајем. Баве се приказивањем књига. И када дођеш, још ћемо кога смислити.

А Вери ћу књигу по теби послати. Не знам како сам је могла заборавити. Могу и по Радовану, али ти ћеш пре бити овде, и можда пре поћи опет за Москву.

Ми смо ових дана у великој бризи. Муж моје сестре Зоре, Боца, опасно се разболео, кап га је ударила и још се натоварило запаљење, а година му је 75. Снашло га је то изнуреног, после братовљеве смрти. (Не знам јеси ли приметила колико нам је писаца и глумаца ове године, од јесени, отишло: Крклец, Црњански, Скендер, Ђуро Гавела, Велибор Глигорић, Раша Плаовић!)

За 1. мај ће Рада и Бране водити децу у село, можда ће и Мара поћи, али ја ћу ипак морати остати због Зоре да не буде сама – ако се што Боцино стање не побољша.

Адреса „Слова љубве”, Рада Војводића¹⁵⁵ је Мутапова, 12. Да ли си му на ту адресу писала?

Намучићеш се читајући писмо, нешто ме рука није данас послужила, опрости.

Све своје пољуби и довиђења у мају.

Твоја Десанка

■
Београд, 26. X 1978.

Драга Идо,

Зацело сам пала у депресију, сваки дан мислим о теби, али нема снаге да седнем и да ти напишем. И немам ти у ствари ни о чему писати, све унапред знаш.

¹⁵¹ Књижевни критичар и оријенталиста.

¹⁵² Књижевни критичар и естетичар.

¹⁵³ Светлана Велмар-Јанковић је у то време била супруга Предрага Протића.

¹⁵⁴ Књижевни критичар, антологичар и уредник.

¹⁵⁵ Раде Војводић = књижевни критичар и антологичар, у то време уредник издавачког предузећа „Слово љубве”.

Али, ако бих имала о чему, то су бриге и ствари сличне њима. Почели смо тражити могућности да променимо стан Радин и мој за неки већи, да бисмо сви могли стати. То је ишло тешко јер ако неко хоће да мења велики стан за два мања, то је редовно стан стари, без централнога огрева и без лифта, или је у рђавом крају. Зато сам молила Општину да ми помогне, али секретарица председника општине ми је данас телефонирала да „сада немају великих станова, а то што видим да се зида већ је распродато”. Да Раду с децом упишем у своје домаћинство, могла би само да она изгуби свој стан, а овај нам је тесан. Да седи „дивље”, без дозволе, закон забрањује. Да и ја ускоро пођем за Маром, мој стан узима општина. Орден „Југословенске звезде са лентом”, служи само за дан сахране, да се носи пред ковчегом, Платонска почаст.

Поред тога Зора стално побољева, ни њен муж није здрав. Ја имам бронхитис, али сам ипак морала данас излазити до болнице, да би Зору брзо прегледали.

Друштвене обавезе не дају ока склопити. Сви ме „воле и обожавају”, да бих ишла на неке књижевне сусрете, да бих објавила неке песме. И више не унем да нађем никаквог смисла у томе. Особито кад нисам здрава.

Мислим да је Радиној деци добро што су ближе центру, и својој школи, и што су са мном. Досад ове јесени нису боловали, али Дубравка од јуче има гнојну анги-ну, па је Рада изостала од канцеларије.

Бране са својом породицом је добро. Унука нашег брата Мила је напредна – зове се Ива.

Ове године због жалости нећемо славити, тојест нећемо примати госте. А како је тај дан некада био светао, топао.

„Сусрети октобарски” су добро прошли. Била је у делегацији и Медеја Кахидзе. Имала сам с њом доста бриге јер се последњи дан разболела – крволиптење из носа. Надам се да је, иако са закашњењем, добро докуће стигла. Ово писмо испаде као у песми „Немам више времена” – реченице сухе као телеграми. Опрости. Ваљда ћу ти друго писмо написати друкчије. Воли те твоја Десанка

1979.

■
Београд, 10. I 1979.

Мила Идо, нисам ти се дуго, па ни за Нову Годину јавила. (Код нас се верује да ожалосћени не треба да шаље никакве честитке).

Рада са својима и ја живећемо сада заједно, јер ја нисам смела остати сама у оном стану. Још се селидба није свршила, још је око нас неред, ни ствари ни књиге нису нашле своје ново место. Неколико већ недеља радим физички по цео дан, (као и остали) и то ми донекле и годи. Сад смо у Маршала Тита 23/IV, стан 10 где су одаје веће и имамо једну собу више. (Изнад стана Бранка Ћопића смо сад ми).

Јављам ти се сад само с оволико вести о себи, да знаш како смо и зашто дуго нисам писала. Деца Радина су мало боловала, кашљала, и сад су боље.

Тебе и све твоје воли и љуби твоја

Десанка

88

■
Београд, 19. II 1979.

Драга Идо,

Много ме је обрадовало твоје писмо. Мило ми је што опет радиш, стижеш да радиш и своје ствари. Мој живот, начин живота, изменио се, мада сви се чине да се не измени. Ипак ја, кад Рада и Драган оду на посао остајем у кући и морам повести рачуна о деци кад пре подне не иду у школу. То ми нимало није тешко. Знам да би Мара била задовољна кад би могла знати да сам и ја уз Дубравку и Душана¹⁵⁶. Још за њена живота смо се договориле да их доведемо к себи. Обоје су добри, уче музику и француски. А Ана иде и у балетску школу и учи свирање. Иван је изразито мушко чељаде: игра се вас дан по пољу, туче се са децом, али задатке брже и савесније ради него осталих троје. Бране је њиме врло поносан. (Нарочито му је мило што је одрешит

¹⁵⁶ Мара Милакара, Десанкина сестра, у међувремену је преминула.

и немиран. Вели да смо Мара и ја њега гајили као девојку, и не знам шта је све због тога промашио!)

Стан се полако сређује. Прво смо ми стварима тражили место, а сад оне траже саме себи. Посла се има пуно. Узели смо једну малу сељанчицу да нам кува и чисти. Шаљем ти прилично брљав цртеж плана. Ипак ћеш бољу представу имати кад очима видиш него речима да то описујем. Имамо сад једну собу више него у бившем стану, али је Рада зато дала све собице и кујну. Ти, уосталом, знаш, према Бранковом стану како нам је.

Бранко и Цица су на мору има већ десет дана, а Веру и њене нисам видела више од пет недеља. Тако живот тече тужно и оскудно. Много их је са оне стране, а и ми остали, (преостали) ретко се виђамо, а то ти је као почетак смрти, почетак потпуног невиђања.

Своју децу и унуке поздрави. И ја, и Рада и Бране, њих такође волимо, као своје рођене.

Тебе воли из све душе и жели да те опет једном загрли у Београду

Твоја Десанка

Београд, 11. VI 1979.

Мила моја Идо,

Врло брзо је прошло време Маргаритиног боравка. Трудили смо се да јој што више покажемо, али је ипак остало много невиђеног. Увек смо мислиле и говориле о теби, сећајући се како смо заједно кроз Босну ишле.

Маргарита има пуно ствари па се нисам усудила да је теретим каквим већим поклоном за тебе. Шаљем ти своју нову књигу, која се појавила пре десетак дана у „Слову љубве”. Било је спремно скоро све пред Марину болест, али после свега није ми било до књиге. Како сад „Нолит” жели да обнови „Сабрана дела” (песме само), објавила сам је да нови стихови не потону у старе и остану непримећени. (А ко зна можда би било боље да остану тако!)

За неке песме сам у новој књизи врло везана за неке осећам да су успеле – а оно остало иде као свита уз њих. Биће ми мило ако те не разочарају.

Биле смо код Вере и Радована. Радован је по други пут оперисао област простате и чини ми се да је озбиљно болестан. Али, наравно, догађа се да здрави одлазе, а болеснима судбина донесе да дуго поживе. Ја верујем у Радованову отпорност.

Маргарита ће ти причати како смо, како живимо. Мој живот се морао доста променити после Марине смрти. Живот с децом ми доноси много радости, али је у мени стално мисао да сам ја сад њихова бака и хтела бих да им некако тај губитак ублажим – накнадити га не могу, знам добро.

Бранка Ђопића и Цицу ћеш видети у августу, они ће боравити у Пицунди¹⁵⁷.

Жељна сам да видим и тебе и твоју децу, још који пут, управо бар још једном. Маргарита ми је рекла да си добро. Сад су већ унуци велики и можеш радити, што ме радује. Пољуби редом сву децу.

Воли те твоја Десанка

■
Београд, 19. XI 1979.

Драга Идо,

Има вечност откако ти нисам писала. Прво сам те чекала да дођеш. Брагин ми је прочитао брзојав гостију из Москве где је било и твоје име. Разочарење и чуђење је било велико, кад су остали дошли без тебе. И њима је било нелагодно, говорили су: „Чека још документа”.

А затим су дошле болести. Радин Душан добио жутицу, коју нам је у кућу донела нека жена која нам је кувала. Сви смо морали бити вакцинисани гамаглобулином. Ипак и Бране добије жутицу. У то исто време Зора се разболи. Сад је у Војној болници. Имала је удар, била пала у несвест. Од свега је помало болесна, али је главно склероза мозга. И тако једва стигнем да имам своје радости. Наравно, важно је само да нам болесници оздраве.

¹⁵⁷ Одмарилиште у Абхазији, Грузија.

За све ово време нисам смела виђати ни Веру ни Радована, јер се Душан лечи у кући. Исто тако, нико ко има децу не долази нам. Пажњом смо успели да се Дубравка не разболи. Нисмо ни госте за славу смели примати.

Не знам да ли си у „Политици” прочитала, умрла је мајка Бранку Ћопићу. Кремирана је тојест спаљена. За који дан отићи ћу к њему.

Ружа нам је причала о теби и твојој деци, тако бар понешто знам о твоме животу. Добро је да она бар сме сад овамо долазити. А о теби сам Брагин не зна шта да мисли, откуд долази тај отпор! (Видела сам њега и Тоњу о вашем празнику). Пиши ми кад стигнеш. (Надам се да ти ипак стигнеш да пишеш поред свих унука: Поздрави их све много. Чезнем све да вас видим.)

Сутра је у Ваљеву прослава стодесетогодишњице гимназије где сам и ја матурирала па морам тамо ићи, мада је време ветровито, хладно, за најкраћи пут незгодно.

Сад сам ти бар понешто рекла о нашем животу, а и нема много да се говори.

Воли тебе и све твоје и љуби твоја Десанка

1980.

91

■
Београд, 1. IV 1980.

Драга Идо, хвала ти прво за дуго, лепо писмо, затим за диван дар – увек пронађеш неку лепоту. Људи отуд полазећи ипак радије носе дарове, јер су им путне торбе полупразне, а кад одавуд полазе, моле да их не оптерећујемо. Ипак сам се усудила, поред књиге, послати хаљинице за девојчицу Радину и Волођину.

Здрављем у породици не могу се похвалити; тек су се Душан и Бране извукли из жутице, показало се да Дубравка мора, због кичме која показује мало улегнуће при дну, око појаса ^{***158}, правити вежбе да би се спречила деформација. Зора болује већ цело лето: срце, склероза, а неки дан је пала у кући и повредила ребра. (Јутрос идемо на рентген). И Нера је око три месеца боловала. И ако не стигнем да пишем, није никакво чудо. Али зато увек мислим на тебе и твоју слатку децу. (Не знам како ћеш ме

¹⁵⁸ У тексту писма се на овом месту налази Десанкин цртеж Дубравкиног деформитета кичме.

оправдати пред мушкарчићима што им ничега не шаљем – то ћемо поправити кад ја дођем у Москву – ако дођем). Мило ми је што Рада има девојчицу и што је добро код ње све у кући, и што је Волођина мала напредна, а највише се радујем што твоја књига напредује.

Не смем ни да поменем твој (не)долазак к нама. Код нас је у земљи сад, како знаш, такво стање, таква забринутост¹⁵⁹, да нисам могла помишљати да ти шаљем приватни позив.

А Радован је прилично болестан. Прима неке инјекције, да не би морао поново на операцију. Мислим да му је велика радост унук Данило. Хвала богу што га је дочекао.

Ја, да бих могла нормално живети, „гутам време као из курјачких уста“, и запи-
сујем понеки стих.

Све своје унуке, снаху и Андреју, Раду, Волођу поздрављам и љубим
Увек твоја Десанка

Драга Идо, растужила си ме, ионако растужену, својим писмом. Истина је, све ређе пишемо једна другој. Види се да нас је живот притискао: болест, смрт, послови, бриге, а вероватно и старост, мада старости не осећамо. Није весело ни код једног од наших пријатеља које си совјетском народу желела да омилиш, да растумачиш. Бранко је готово увек депресиван, привремено и уобрази да му се догађају невоље, које му се не догађају. Заплашен је некако, не воли да излази, сав је блед, руке му дрхте. Радован је био на операцији у Титограду. Пре тога је два месеца примао неке инјекције, лек су му кап по кап, дуго, убризгавали у крв. Чини се забринут, клонуо. Мислим да га мали Данило весели, да ужива у унуку. Вера има много посла око детета, јер Мирка ради. Вера је повредила стопало и посао јој пада још теже. Коша¹⁶⁰ и не виђам често. Имао је много непријатности због Оскара¹⁶¹. (Гадна Оскарева критика)

¹⁵⁹ Алузије на Титову болест и предстојећу смрт.

¹⁶⁰ Кош = Ерих Кош, књижевник.

¹⁶¹ Оскар = Оскар Давичо, књижевник.

Ја сам била посљедњих две недеље у Бранковини, са Зором, која је много болесна: има склерозу мозга, заборавља, не може да се креће. Сумњам да може оздравити, да се може вратити на старо. Морам често да идем к њој, јер је тако спокојнија. У селу сам озебла и сад имам бронхитис, не памтим да сам скоро тако кашљала.

„Нолит” ми је издао сабране песме, поновио оно издање од пре десетак година. Књиге ти поштом нећу слати, него по некоме ко пође у Москву. Сада углавном преводим песме, (опет неке жене), и пишем кад се деси да сам сама и да нисам забринута због кога.

Свима нам је и жао и чудно што овог пута ниси дошла, није схватљиво. Толики туристи лутају београдским улицама! И сад њих спокојно пуштају и спокојно примају, а биће као што си ти подозревају.

Могу ти само о деци рећи мало радости. Душан, Радин, је висок 1,85 а 15 му је година. И Дубравка добро напредује. Обоје су музикални, као и Бранова деца. Здрави су и леви. Препланули. Сво четворо су били на мору. Радује ме што је и сав твој народ добро и срећна сам што ме Рада и Волођа не заборављају. И ја све вас волим, мислим на вас и чезнем да вас видим. – Ето, ни десети део нисам рекла од оног нагомиланог што има да се каже. Љубим вас све

Десанка

■
Београд, 6. IX 1980.

Опрости ако ти писмо буде нечитко; машина ми се покварила.

Драга Идо,

Опет јутрос пишем, нисам ти ни пола оног што желиш знати казала, нити те питала. Прво ми реци да ли Рада и Андреј¹⁶² живе сад у потпуном складу? Кажеш да свако јутро заједно свраћају на кафу. То много значи. Хвала богу. Мислим да Радин Драган не би свако јутро свраћао својој мами, ни сам, ни с Радом, мада с њом радије. И он је затворен, ћутљив као и Андреј. Личи ли девојчица на њега? Обично су ћерке на оца.

¹⁶² Рада и Андреј = кћи и зет Иде Радвољине.

Кажеш не притискују те године. Здрава си, углавном, и витална, и вредна, и имаш за кога да живиш, а то је врло важно. Знаш да си деци потребна. Мислим да се тим истим стварима и ја браним од старости. Наравно, од процеса старења се не могу одбранити, али он ми не смета да радим, да волим оно што сам раније волела, да могу да пешачим, да ми није тешко кад сам сама, да не губим везу са природом.

Идем често на сусрете са ученицима, у школе, у домове културе, касарне (!), не ипак онолико колико би свет хтео, колико позива.

Радина деца ми не сметају, већ су и одрасла; са Радом сам блиска; стрпљиво чекам и Драганово расположење да поприча, мислим да сам и њему драга. Он је везан за Раду и децу. Летос је с Радом и Душаном путовао у Скандинавију у организацији Туриста, често иду у позориште, позива к себи другове. Културан човек, али приличан Србин по томе што му је тешко речима испољавати нежност. Код њега: дела говоре! И Бране је сад у Бранковини подигао мали вајат, поред Раде, (управо купио стари сеоски и дотерао га). И Мара је то доживела. Дошао је једном из села суседног с нашим и рекао: „Мама, ја купих неки стари вајатић, волим да сам поред Раде, а код ње не можемо сви да станемо. Ваљда судбина!” На такво умиљато саопштење ко би имао шта приговорити. (Сад у Бранковини имамо и електрану, и бунар је Рада ископала.) Драган је типично градско чељаде, селом није очаран, али воли децу тамо да води. Бране се шали: „Драгана је село снашло!” (Као што у народу кажу: „Снашла га невоља”).

Зимус сам преводила совјетске песникиње које нисам досад: С. Нерис, Зулфију, Олгу Лисовску, Метаксе, М. Маркарјан. Оља ми је једном у шали рекла: „Доста Десанка, жена песника, пређите не мушкиње”, а ја опет узех жене. Важно је да ми се њихове песме свиде, и да се опет мало одужим вашој земљи која је моју поезију преселила к вама.

Била сам у последње време под великим утицајем совјетских и америчко-енглеских научника који су изучавали живот биља, цвећа. И тако сам написала више песама где сам слободније изразила да и ја осећам душу цвећа. Кад могу научници, зашто не би могли песници. Мислим да ми је наука објаснила зашто ме биљни и свет немуштих привлачи.

Ти си своју књигу, (ону чије одломке знам), зацело завршила. Где ћеш је објавити? Теби неће бити тешко наћи издавача, (Код нас, због штедње, многе књиге неће бити примљене).

Да ли виђаш Маргариту? И о њу сам се огрешила, дуго јој нисам писала. (Уствари, ја не волим да пишем писма, депресивна сам кад помислим да ме чека писање

писма, ма и драгом створу). Ти Маргариту поздрави и реци јој о мени оно што би њу могло занимати.

Завршавам ову своју еуфорију, из депресије сам упала у њу, увек тако бива.

Децу твоју, и велику и малу, волим и поздрављам. Тебе љуби твоја

Десанка

1981.

■
Београд, 30. III 1981.

Милая Ида,

спасибо тебе за милое письмо. Ты знаешь что несчастья влекут одно другое. Весь месяц я болела от гриппа желудочного тракта с высокой температурой, со всем ужасом который эта болезнь приносит. Должна сейчас быть в больнице – по этому что болезнь продлилась. Верю что не остану здесь очень долго. Не могу читать, писать, даже плохо думаю и, как видишь, потеряла свой почерк – из-за слабости.

Значит если не пишу, причина великая есть.

Детей и тебя целует твоя Десанка.

(Ружи напишу обо всём когда выйду, бог дай, из больницы.)

1982.

■
Београд, 16. II 1982.

Драга Идо,

Јутрос ми је Брагин донео твоје писмо, значи месец дана је прошло откако си ми писала. После операције жучи, за коју зацело знаш, био је болестан од укочености у кичми, и најзад, недавно су му повадили све горње зубе јер су имали грануломе. Ипак је, сиромаш, и такав безуб морао се с писмом појавити.

Твоји загребачки рођаци се нису појавили, нити су писали. Зато ти мени хитно пошљи њихову адресу и ја ћу им написати шта треба да ураде, како званично позив да упуте, а и ти им јави да ми се јаве, јер време протиче, а „оформљење” траје по три месеца. Виктору сам поново послала позив, не вреди прошлогодишњи.

Радован је у Словенији оперисан. Јуче сам од Вере добила суморну карту. А морао се оперисати. (Ово је сада већ трећи пут). Тако отприлике изгледа људски живот. Нас двоје често говоримо о смрти, управо ја га мучим том темом. И последњи пут кад је код нас био, опет сам глупо то почела, на што ми је рекао: „Шта ћеш, Десанка, кад су милијарде људи то поднеле, мораћемо и ми. Нисмо ми ништа друкчији од њих”. Човек за понекога не може да замисли да му се то може десити. Чини му се вечни.

Била сам на Крлежином погребу¹⁶³ са неколицином из Београда. Радован није могао мада је желео. Да смо ишли само нас двоје, ишао би, а овако са делегацијом није му се хтело. (Вера због детета није могла). Крлежа ми је био драг и поред онога како је писао о нашој народној епској поезији. Имао је поган језик, али је имао душе. Где је требало да је покаже, показао је. Радовану је жао што није њему отишао кад га је јесенас звао у госте. Али у то време се и Радован лечио неким начином који је био везан за амбуланту. (По три сата су му укапавали неки лек у крв, кап по кап)

А ја кад сам се вратила из Москве, управо, из Лавова, јер то је главно било, затекла сам пуно посла, много писама. Из Лавова ми је писао проф. Моторни да за његове србисте замолим да их позову (универзитет) у госте. Обећали су.

Мени се стално чини да сам ти писала, ваљда зато што сам ти писала у мислима, што сам неке мисли и утиске делила у себи с тобом. Деца су углавном добро, мада увек има неких брига. Бране је мењао радно место и око тога се ломио. Са Зорином унуком, пошто сад нема више рођене баке, морам да делим неке бриге. Његова сестра је сад балерина у Београдском народном позоришту. У јануару смо Рада, Дубравка и ја биле у Палма де Мајорка (Mallorka) недељу дана. Било нам је лепо, али сам ја последњег дана у шетњи пала и повредила руку. Сад то пролази.

Мило ми је што ме твоја деца воле. То је узајамно. Није то као између момка и девојке: он воли њу, а она другога. Замишљам како је топло, лепо било на твом читалачком часу. Не чудим се што ја понешто и разумем: иста осећајна група. (А група крви ми је А)!

¹⁶³ Мирослав Крлежа преминуо је децембра 1981. године.

Сад су ми по други пут изашле изабране песме. Оно лањско издање се распродало у току седам месеци. Издавач се ошамутио. Није ни крио своје чуђење предамном.

Имало би још много да се говори, али то ћемо довршити кад дођеш. Некако ми се чини да ће те коначно пустити кад те рођаци позову. А после ћемо те пустити кад се нама прохте.

Писмо сад носим на пошту, пуно поздрава, жеља да се ускоро видимо.

Твоју милу децу и тебе

воли твоја Десанка

Београд, 16. III 1982.

Драга Идо,

Хвала ти за предивно писмо. Ђурђицу сам звала више пута телефоном, и како се веза кидала већ на четвртом броју, написала сам јој писмо што је и боље. Објаснила сам да она зове само формално, јер те не пуштају ако те рођак не позове, рекла да ћеш у сваком погледу иначе бити мој гост. Затим сам јој написала цело то писмо позив, да би тачно знала како се пише, рекла да се у суду оверава, да га само званични судски адвокат преводи на руски. Затим сам је молила да ми јави шта је учинила, и упитала је зашто су оћутали на твоје писмо о доласку, рекавши да се бојиш нису ли болесни или су у каквој другој невољи.

Мислим да ме је појмила, тј. да ће ме појмити. Ако ме одмах послуша, позив можеш добити за двадесет дана.

Радован је доиста опасно болестан. Углавном лежи у постељи, а болест је у таквом пределу да не може, незгодно му је, о својим мукама да говори и пријатељима. Обилазим га, али не често, да се не би од те усрдности препао.

У „Савременику” му је објављено десетак предивних песама – што му је као неки лек, такође.

Код нас у кући је све по старом, а и код мене; о себи ћу ти писати други пут.

Твоју сву децу и тебе

воли ваша Десанка

1983.

■
Београд, 11. II 1983.

Драга Идо,

Пишем ти по Блечићу¹⁶⁴ који сутра путује у Москву. О нашем београдском животу и о нашим југословенским, а нарочито српским, бригама, он ће ти испричати. У писму о томе говорити било би дуго.

Прво да ти кажем о наша два пријатеља. Бранко је час добро и вољан је да са мном разговара, а час је суморан и скоро се ћутке мимоиђемо. Радован скоро и не излази. Блед је, тихо, једва чујно, говори. Чита, чита, има воље за читање и пише колико му здравље дозвољава. Дао је једну збирку песама „Просвети”, а „Слово љубве” му тражи збирку љубавне поезије, да је одмах штампа. Он час пристаје, час неће, вели како те песме ништа не ваљају – а уствари су одличне. Била би бомба да се то штампа!

Мило ми је за Маргариту. Добро је то урадила. Једна кћи умрла, друга лута по свету, а и кад дође, нема много од ње. Била би под старост потпуно сама, а старост или се јавно ближи или се прикрада!

Ти, хвала Богу, имаш своју добру децу, своје унуче, своју животну природу. Била си и румена, не би ти нико дао више од четрдесет година. Само не могу да докучим јеси ли заљубљиве природе! А да си ђаволски вредна, јеси. Мило ми је што радиш и налазиш у томе задовољство. Ја се радом од сваке невоље браним.

Руком доста слободно, мада не лепо и читко, пишем. Дала сам нову књигу песама СКЗ¹⁶⁵, биће готова у пролеће. А можда ћу још нешто дати Сарајеву¹⁶⁶.

¹⁶⁴ Блечић = Милорад Блечић, књижевни критичар.

¹⁶⁵ *Слово о љубави*, СКЗ, Београд, 1983.

¹⁶⁶ *Међаши сећања*, „Веселин Маслеша”, Сарајево, 1983.

1984.

■
Београд, 20. III 1984

Драга Идо,

Данас ми је син Маргаритиног мужа, Аљоша, донео твоје писмо и дивни дар. (Ти баш не можеш без подарков¹⁶⁷!) Аљоша ми се свидео. Од њега сам дознала по-нешто о Маргарити и њеном мужу. Добро је што се удала и што је тај човек тако добар.

Драга Идо, пишеш ми о неким мојим врлинама (које се називу из моје поезије.) Мораш једном појмити да нисам баш тако добра.

Не пишем ти често и у томе се, у тој мојој назови лењости, умору огледа моје старење. Хвала богу, још није дошло до мозга. А и ова јесен ми је била тешка. Прво сам имала грип, онда сломила кост десне руке испод лакатног зглоба. 25 дана цео грудни кош у гипсу. Сад морам у Врњце да тамо лечим и руку и желудац.

Боса и Бране и син су у Штокхолму, а Ана учи овде Балетску школу. Жао ми је што су баш у ово доба мога живота морали ићи у бели свет. К њима ћу ићи после Врњаца.

Рада много ради: на послу мора да буде у 6 ½, а кући се враћа у 3 ½ или 4. Ту су деца, муж – па и јој (кад паднем или добијем грип) неку муку представљам. Деца су добро, вредна, музикална – што ме радује.

У породици имамо двоје мале деце – беба. Драганова сестра има сина, а моје сестре од тетке ћерка се удала и има сина.

У Бранковину идемо по лепом времену, а лети после мора будемо тамо и подуже. На море идемо у Боку Которску, село Столив. Нема ветрова и вода је топла – што се мени свиђа. Над морем је планина висока око 700 м. Њом не може да се шета, него само поред мора путем – с једне стране шума, с друге вода, али је опасно јер много кола јури тим путем.

¹⁶⁷ Руска реч којом се именује поклон.

Сад морам прекинути, рука ми се уморила.
Своју милу децу, и велику и малу поздрави, – пожелела сам их све.

Љуби те и воли твоја
Десанка

Опрости што ћеш се намучити због рукописа. Д.

1985.

■
Београд, 7. VI 1985.

Драга Идо,

У Београд сам се вратила пре десетак дана. У Игалу, у Боки Которској, сам провела више од шест месеци. Управо је требало да ме пусте из лечилишта, а пала сам из лифта, и све је почело изнова: лежала сам опет три недеље, јер се од пада појавио неки едем; подлива се крв на истој, болесни, нози; а у крстима спондилоза. Више ме је све то болело, него кад сам сломила кост. Жао ми је Раде, Брана, и деце што су толико због мене пропали и они. Сад помало ходам са штапом, али сам ипак дошла кући, па ћу на зиму наставити лечење доле на мору.

Имала сам времена у својој соби, у самоћи, да добро по размислим о животу, о смрти, онима којих више нема, о пријатељима, поред вежби, остајало ми је времена и да читам. Ходала сам доста покрај мора, прво на штакама ^{***168}, а онда полако са штапом. Вежбе су биле и телесне, (гимнастика), и електрицитетом, звуком, и подводне масаже. И све то дошло ми је баш сад, пред крај живљења.

Одмах сам по повратку обишла Радована, Рада ме је одвезла. Он сада стално лежи, мислим да је тешко болестан, али о томе не говори, јуначки се држи.

Радина деца су добро. Дубравка ће летос ићи у нову школску међународну колонију у Немачку. Услов је да се свира у неки инструмент – она сад учи да свира на саксофону. Душан ће на јесен у војску. На дечју радост време брзо пролази, срећ-

¹⁶⁸ На овом месту у писму су нацртане штаке.

ни су обоје што су већ порасли. Као да је јуче било кад сам с твојом децом певала совјетску химну. Мило ми је што твоја деца тако напредују, што воле науку, што су вредна као ти. („Ивер не пада далеко од кладе”.)

Боса и Бране треба још две године да буду у Шведској. Син им тамо учи гимназију, а Ана овде Позоришну академију. Има дара, само мислим није добро што су је тако рано оставили овде саму, без свог надзора, те Рада и ја морамо да бринемо. Још је уствари дете, а иде у тако озбиљну школу. Притом ја нисам била скоро годину дана у Београду, те је Рада морала о троје деце да брине.

Посинак Маргаритин сврати понекад и прича ми да његов тата и она добро живе, слажу се. Младић учи код неког Брановог друга, доброг професора.

Писмо ће ти донети можда лично Данилова жена Ема.

Ево ово неколико речи, да знаш основно о мени – умара ме чак и писање кад ме боли нога. Али како ти не пишем ни често, ни дуго, мислим с љубављу од теби и твојој деци.

Твоја Десанка

Игало, 29. XII 1985.

Драга моја Идо, драга наша Идо. Како видиш опет сам овде, али ми је боље него лане. Боље ми је видим већ и по томе што имам снаге да драгом бићу напишем писмо (па понекад и песму!). Значи патолошка депресија ми је попустила. Не мислим увек о смрти, ко да ћу морати можда скоро на онај непознати нам свет.

Хвала ти на леку који си по Данилу послала. Сад, узгредно примам и те очне инјекције. Вежби имам пуно, и у води, и под електричним струјама, и што је главно сваки дан кинезитерапију. Не знам што се тако смешно зове. Уствари ти је то гимнастика где ти терапеут покаже да правиш нужне телесне покрете. Прилично ме је лане то болело, а сад мало мање. Затим морам што више да радим – јер све се то чини да бих „проходила”. Не брини, боље ми је него лане, али не још сасвим добро.

Стално мислим на све вас толико ми драге, а тако удаљене. Волела бих за живота ипак да видим још једном тебе, твоју милу лепу децу, твоје најмлађе потомство. Ко зна, можда ће се и то догодити (теби не дају неке непознате силе, а мени моја нога). Углавном, све вас волим. Чак кад сам била и у патолошкој депресији, мислила сам на тебе, а и друге своје пријатеље, на Москву, целу вашу земљу.

Ако дадне бог да потпуно проходам, ето ме прво тамо к вама. Мука је само што може омести, поред ноге, и шашави број мојих годинаца „Време лети као ветар”, рече неки страни песник.

Данас овде лудо киша пада, облаци се спустили до земље, али ја кроз њих и преко њих, поздрављам те и волим. Ваша Десанка

1986.

■
Београд, 20. II 1986.

Драга Идо,

Јуче сам добила твоје мило писмо. Док је оно путовало управо сам мислила о теби и спремала се да ти пошљем једну „епистолу”. У облику песме, полу песме, описала сам онај наш растанак на београдској станици, оне људе који су се врзали око нас, оног једног сумњивог и како сам га после затекла у дворишту наше куће где звера. То ти шаљем у овом писму и то се, наравно, не сме објавити ни код нас ни код вас. То је наша „приватна архива”.

Вера је пре недељу дана, са целом својом породицом однела Радованову урну у породичну гробницу код манастира Дечана где живи, углавном, његова родбина. Ретко сам га могла овако полу храма посећивати, а годину дана сам и била на лечењу у Боки Которској. На сахрани нисам могла бити. Рада ми каже да је било претужно, празно. Ни један од блиских пријатеља књижевника ни речи није рекао (Можда је то била његова жеља). Једино је добро то што су му оне године (за његова живота) изашле четири књиге, две прозе, две поезије. (Једна је љубавна, (дивна) поезија.) Један по један одлазимо.

Сем мене сви су у кући добро. Радин Душан крајем овог месеца одлази у војску (Краљево). Бранислав се вратио из Шведске, морао је због дужности, а Боса ће остати тамо до јесени. Ана завршава Глумачку школу. Има, наравно, у породици и невоља и разних заврзалама, али ћу ти то идући пут писати (смешно: од ноге ми се разболело и расположење, и вредноћа, али ипак понешто и пишем, то ме некако одржава). Кад је лепо, топло, изиђем у мањешки парк (код Југословенског позоришта). То нам је сад близу. Летос смо сваке недеље – суботом и недељом ишли у Бранковину да тамо вежбамо ход. Тако ми је Рада претоварена послом, што ме мучи.

Мило ми је што су твоја и мала и велика деца добро и што можеш да пишеш. Можда ће срећа донети да се за мог живота још видимо. Дај Боже! Мило ми је такође што је Маргарита срећна. Поздрави је. Нек јој није жао што не пишем – болујем и од безвољности, а све вас две врло волим.

Твоја Десанка

Београд, 2. XI 1986.

Драга моја, драга наша Идо,

Тако си ми лепо писмо написала, као да си га спремила за штампу, и тако си ми живо на сликала своју децу. Сва твоја писма су таква. Ти си књижевник и када пишеш писма, а ја се ваљда истрошим у песмама и не остане у мени песника за друге ствари. Једном ме је моја покојна Мара прекорела када сам дајући Радовану неку своју књигу, написала просто, отприлике, „Радовану, пријатељски, Десанка”. Мари се учинило да је срамота тако просто рећи песнику, који на књигама које ми посвећује напише скоро песничку строфу или запис сличан Андрићевим записима. Зато јој нисам никад давала да прочита моје писмо теби. Али имаш антене за моју душу и осетиш шта стоји и иза мојих непесничких, неписатељских писама.

Жао ми је због твога боловања, али мило што си могла путовати. Исидора је једном написала да накнаде за изгубљено буду драже од изгубљеног. Сумњам. Хрватска

се више одваја од Србије, и материјално и психички: своје академије, своја економска, политичка, да не кажем независност. Хрватски писци пишу неке „беле књиге” где оптужују наше писце, сваког за понешто. Кажу да сам и ја за нешто била оптужена. Срећом хрватски ЦК¹⁶⁹ ту књигу брзо повукао, да не би дошло до покора. И сад, драга Идо, треба ми, вероватно, ускоро умрети, (за мене је све „ускоро”) и оставити своју земљу у таквом стању, са страхом да ми можда неће моји најмилији морати гинути, да ће бити нових масовних гробова.

И чиме се лечим од свих ових страхова, злих слутњи, примораности споре да све то држим закључано у себи – пишем песме. Ипак има једна област у људском бићу, као нека прерађивачка фабрика, која све ове муке претвори у песме, у илузорне „накнаде за изгубљено”.

А сада ћу ти рећи мало о деци. Душан Радин је у војсци, Иван Бранов је у војсци од пре два месеца. Ана завршава Глумачку школу. Дубравка Радина је на трећој години „усмереног” школовања – то ти је да се определила за математичке науке на факултету. Бране и Боса су се коначно вратили из Шведске. (Не даде судбина да Боса добије место у нашем Посланству у Москви, па да се ја тамо с њима доселим!)

Ја сам се дала у писање такозваних сонета, да мало осећања промене одећу, као неке шешире и хаљине. Преводи их Маргарита и још једна млада слависткиња.

А, наравно, нога ме боли кад је ветар, кад је влажно, кад се мења време – значи две трећине времена. Притом више ноћу, за време несанице, него дању. Али „отимам се” и свет ме „отима” од мене саме. Навалили на мене као на земљу која је била на „утару”, (на којој се није дуго сејало). – Нисам ти се исповедила ни десети део, али морам прекинути.

Љуби те твоја Десанка

¹⁶⁹ Централни комитет Савеза комуниста Хрватске.

1987.

■
Београд, 14. II 1987.

Драга моја Идо,

Много си ме обрадовала својим лепим, дугим, „обавештајним” писмом. Ја нисам зиму добро провела: лед, нога, грип, месец дана нисам излазила. Можда ћу сутра мало помолити нос на улицу.

О нашој деци: оба мушкарца су сад у војсци и Душан и Иван Бранов. Дубравка иде у трећи разред оног допунског учења. (Нова система образовања). Ана Бранова спрема глумачки испит. (Хвала богу најзад су, се вратили из белог света!) Била сам се због ноге доста уплашила: почео ме онај рез болети и била се подлила крв. (Плашила сам се емболије, али ми лекар рече да се то догађа само из венске крви). Код нас у земљи бива још теже него пре. Ужасна завада. Хрвати Србе све више не подносе. Сада стварају неки језик, нов, само за књижевност. Муслимани потпуно заборављају да нису Турци, и проглашавају се новом нацијом муслиманском. Албанци се не смирују: силују, затиру гробља, хоће потпуно да се отарасе Срба. Словенци хоће да се одвоје и удруже са суседним Немцима. А Војводина – али мука ми је да о томе више говорим.

Превела сам књигу песама ваше Марије Сергејевне Петрових. Оља ми је њу летос препоручила – и доиста има дивних песама. Чудо да је тек сад, после њене смрти, признајете за истинског песника. Она је, за живота, превела моју једну песму (Сапутница).

Веру ретко виђам. Донела ми је две Радованове књиге преведене код вас. У Црној Гори спремају зборник посвећен Радовану. Замолили су ме да и ја нешто дам, али радије прозу. Причу нисам могла и дала сам песму написану, или приметнуту, одмах после његове смрти. Шаљем ти је да бар нешто без муке прочиташ, (откуцано је на машини). Опрости што ти руком и овако „некњижевно” пишем. Мара би ме изгрдила, да ово писмо види – али ја полулежим и зато је још неуредније него и оно пре.

Све, колико год вас је, воли и љуби Десанка.

1988.

■
Београд, 15. VII 1988.

Драга наша Идо,

Прекјуче нам стиже твоје дивно, литерарно, писмо. Хвала ти што си нам о свему подробно писала, о женидби, о хаљини која лепо стоји, о радости с којом су те деца дочекала. Хвала богу, што си успела бар мало да завириш у Београд, у Југославију. (Сад ћеш ваљда моћи чешће долазити!)

Код нас је нечувена жега била. Провела сам је у селу, а и тамо се пела до 40°. Само сам ујутру и увече излазила, а преко дана чучала у кући. И сад је жега, али нешто мања.

Ми се спремамо у Боку Которску, у свој Столив, ми старији, а деца на своју страну, у (од 25.VII до 10.VIII) ја се због Струге морам раније вратити. (А те свечаности почињу 23.VIII и трају до краја месеца).

Рада се много једи што нам због увођења неког новог грејања мајстори стално бораве у стану, буше, дижу прашину, а хтела би кућу у реду да остави. Много је иначе претрпана послом, па се бринем. Она ће с Драганом колама на море, а мене ће послати авионом.

Из Струге ми је јуче телефонирао секретар Струшких вечери да је добио Беседу, и да им се свидела. (Бар тако кажу). А то је тешко било написати. Почетак је био ваш Вознесенски¹⁷⁰: беседа му се састојала о потреби борбе против атомске бомбе – јер кад пуцају бомбе, нема ни књижевности.

Поводом овог бушења по кући с Цицом често разговарам, све што ме замоли, учинимо. Мислим да се о њу нисам ничим огрешила. Само јој времена, посета, нисам могла ово време, ни свако време, довољно поклонити јер сам ове године и сама претрпана, како знаш, послом, бригама, присуством туђих незваних људи. Па ми пада на ум стих наше народне поезије: „Шта ћу себи, то ли ћу Турцима, и то ли ћу сиротињи раји!”

¹⁷⁰ Вознесенски = Андреј Андрејевич Вознесенски, руски песник.

Кратко, телеграфски сам ти писала, опрости. Кад прође ова сва гужва, мало више ћу и себи и другима времена поклонити.

Хвала ти што си се изборила да нам мало дођеш и у име нас свих ижљуби и поздрави своју сву децу

Твоја Десанка

1989.

■
Београд, 27. II 1989.

Драга Идо,

Ово време док ти се нисам јављала, боловала сам. Моја болесна нога, којој је нужно да сама хода, само се, (под морање) возикала. Тако су мишићи омлитавили, неки се скратили. Корачала сам ситно и кривудава, а можда и нагињући се на десну страну. И све то у име „јубилеја”. И избаци глас ј и читај како треба убилеја. Лечила сам се у Дому здравља „Борис Кидрич”, месец дана вежбе, парафин, електрика, масаже, три сата до подне, и онда поподне исто толико одмарање. Сад су те вежбе завршене. Чим буде топлије и сунчано, ходаћу по оном нашем блиском парку иза Југословенског позоришта. И пуно је других невоља и невољица било, али нећу више о томе.

Како теби иде писање? Ако ти то иде добро, ако си тиме задовољна, шта те се друго тиче. Маргариту зацело виђаш, просто ме је страх да је у питам како јој је око. Са ногом си болесном ипак некако међу светом, али ти без очију је, вероватно, несносно. Да бар сирота има какве добре деце као ти! Кад помислим на твоју децу, обузме ме милина. Не зна се које је умиљатије, здравије, паметније. Све их редом поздрави и пољуби.

Требало би да пишем и Ружици и Маргарити, али сам страшно уморна од боловања, од лечења – а најцрње је стање у земљи. Албанци нас уцењују, вређају, мрзе, може доћи и до рата, а ја имам четири тако добра, паметна сестрића! Сабраћа Југословена тек су се сад сетили бар да помисле на наше муке, сад кад се чини да ће Албанци

допрети и њима пред кућу. И дође ли до крви, опет ћемо ми бити први на реду – и још ћемо бити под „криви” што смо изазвали рат.

Хајде и ово да прекинем! (Замишљај како би лепо било кад би им Русија мало запретила!)

Воли те твоја Десанка

Бранковина, 24. VI 1989.

Драга Идо,

После лечења, боравка, у Врњачкој Бањи, овде сам у селу сваке суботе и недеље, када Рада може да буде са мном. Нога ме некако сад више боли него кад сам се вратила из Игала.

Ти зацело знаш, и ваше новине пишу о томе, да 28. овог месеца славимо 600 година од Косовске битке. 27. ћемо тамо ићи Рада, Драган и ја. Цео народ ће бар духом бити тога дана тамо. Мало сам неспокојна како ће све бити. Желимо да прослава буде врло свечана. Имам утисак као да ћемо Косово за себе сахрањивати тога дана, јер Албанци непрестано чине безакоња, буне, по рударским окнима. Наш храбри и племенити Милошевић¹⁷¹ сав се предао том косовском крају, чини све могуће напоре да Албанце смири, задовољи, али шта ћеш кад су Словенци, па потом и Хрвати, уз наше, српске, непријатеље – и та нетрпељивост се појачала откако је Милошевић успео да поново споји Војводину са Србијом, које је неко 1974. био раздвојио – раздвојио српске земље које су једна држава биле још од сеобе Срба под Чарнојевићем. Љубоморни су некако на тај наш, назовимо успех.

Милошевић је издао књигу својих говора, беседа, којој сам ја за корице написала двадесетак редова, и један академик¹⁷² исто толико. Књига се много и брзо продаје, мислим да сад излази и треће издање, свако је ваљда 20 хиљада примерака. Има у тој књизи и разговор који је водио са Горбачовом. (Сироти Срби потајно

¹⁷¹ Слободан Милошевић, у то време председник Савеза комуниста Србије.

¹⁷² Један академик = Коста Михаиловић.

причају како је Горбачов на српској страни у ова доба наших југословенских размирица!)

Поздрави своју дечицу и Маргариту.

Волите и љуби твоја

Десанка

1990.

Столив, Бока Которска 22. VIII 1990.

Драга Идо,

Овога лета сам двапут боравила овде, на мору, повредила сам колено леве, бивше здраве ноге. Сумњам да је ико као ја четрнаест пута повредио кости. Срећа је само што ми те сломљене кости зарасту. Била сам у Боки у јуну, пса сам сад опет у августу. Ти зацело знаш за невоље у нашој земљи, у Србији, Словенци и Хрвати нас мрзе и то не крију. Срби који живе у Хрватској око Книна, Обровца, у Лици хоће аутономију; желе да сачувају ћирилицу и остале ознаке српства – а Хрвати би хтели да их сведу на грађане другог реда – да их учине својим поданицима. Сад тамо, у Хрватској, бивше усташе имају већа права него тамошњи Срби. Срби се тако међутим оружају, ноћу и дању чувају стражу, децу и жене и старе шаљу рођацима ван Хрватске, ван области где живе Срби. Наши људи су у Книнској области стално под оружјем. Воле и да изгину, него да буду поражени, сведени на грађане другог, последњег реда. Бивше усташе и новопечене, живе слободно, уважени, садашњим властима у Хрватској, дражи од најбољег Србина, честита човека.

Не знам откуд се роди толика мржња према српском народу! Тешко је што се и руски народ нашао у многим бригаама и не може нам притећи у помоћ.

Надам се да твоја деца живе мирно, да нису ометена у раду. И желим ти да те народне бриге не ометају у раду. Мајке у мојој родбини моле бога да до рата не дође, јер ако дође до зла Србија мора помоћи нашем народу у Хрватској. Не замери што сам те обасула својим бригама. Ваша Десанка

1992.

■
Београд, 16. X 1992.

Драга Идо,

Срећом је Ружа у Београду, и могу да ти пишем. Из новина ниси могла дознати како је код нас. Колико год има народа око нас, и у целој Европи и целом свету сви нас мрзе. Сви мрзе Србе. Сваки због неког свога рачуна. Земља нам је пуна избеглица, пуна избегле деце. Наше лепо Сарајево је готово све порушено и друга нека места у тим крајевима.

Децу избеглу, без родитеља, примиле су породице из Србије. Србија чини велике напоре да се народ спасе, да потпуно не пропаднемо.

Не знам да ли због неког ината, чикања, Београд кречимо, поправљамо, зидамо неке нове зграде. Вероватно људи мисле да ће непријатеља уплашити, да ће им се учинити да смо спокојни. Болно је, страшно је, што нам ни Русија не може помоћи; али док је ње, ваљда ће бити и нас.

Лето сам провела са Радом у Бранковини. У селима се ипак тако оштро не осећа невоља у коју нам је земља запала.

Боса и Бране, с децом, су у Цириху. Боса је запослена у нашем конзулату. Њихов син тамо учи (техника), Ана је дипломирала (глума).

Опрости за ове кукумавке, знам да ни вама тамо није лако.

Твоју децу, твоје унучиће воли и љуби, колико и тебе
ваша Десанка

Писма без датума

Драга Идо,

Много ми је жао што ниси добила писмо. Кривица би могла бити моја: или сам ставила на адреси Москва B-311, или D-22, сад сам заборавила које је од тога двога тачно. Можда ће те то моје писмо и наћи једном. Поновићу ти да ми је мило што се Волођа оженио, ма да знам како се тетке и маме осећају када дете излети из гнезда.

Сергије и ја смо се вратили пре неколико дана. (Писала сам ти да се лечио у Опатији и да сам и ја тамо морала бити јер он сад не види на једно око – а друго му је још у младости пропало.)

Има катаракт. Мора се оперисати у априлу, пошто га кардиолози припреме за то. Врло је утучен због тога, а можда се и плаши.

Шаљемо две блузице за снаху и Раду, ти одреди коју ћеш којој дати. Ташна је за тебе.

Хвала ти што се бринеш о нашим болесницима, – али понајпре брини, Идо, о себи. Мораш бити здрава!

Радујемо се новости код Раде.

Воли те, и све твоје,

ваша Десанка

из Франкфуркта за Штутгарт, без датума

Драга моја Идо,

Догодило се много промена код нас од пролетос. Морали смо се селити. То сам и желела давно, знаш већ због чека. После много мука доделили су ми стан у истој улици (Г. Ж. број 84/VI, други улаз, стан 24). То је управо код болница – Војне и Грађанске. Цео месец дана смо морали радити: раздавати ствари, раздавати књиге јер је садашњи стан мањи. Ваљевској библиотеци дала сам књиге које бих или ја или неко други већ једном дао. Народној библиотеци исто, – и опет их је остало много, једва сам их сме-

стила. Било је пуно муке око добијања и стана и преношења ствари. Пуно смо их однели у Бранковину, дали девојци која нам понекад помаже, и тд.

Срећа да је углавном било завршено кад сам морала кренути на пут у Шведску и Немачку на сусрете са нашом децом чији родитељи раде у овим земљама. За три дана ћу се вратити. Виктор Шурин је давно најавио да ће доћи, ипак су услишили један, прошлогодишњи позив. Давно је то желео. Жао ми је што није остварио за Сергијева живота.

Македонцима сам рекла да те зову на Струшке вечери и надам се да ће се твој долазак на тај начин остварити. А ваљда ти је и срце боље, док Марино постаје некако слабије.

Често мислим на Маргариту, али тешко ми је да јој пишем. Поздрави.

Свратићу с овог пута један дан Брану, а онда ћу отићи на јубилеј Густаву Крклецу. Морам му „мобити” и он је онда у Ваљеву мени.

Од куће ћу ти опет писати.

Тебе и децу воли ваша

Десанка

Всем много счастья желает Брано

Без датума

Драга Идо, додајем још нешто. Песме које ћу послати Циганчеву су мало друкчије од оних које су прво код вас преведене, од оних које сам за време рата писала. Сад се некако поново враћам својим првим мотивима, такозваној чистој лирици. Бојим се хоће ли се то свету тамо свидети, и неће ли ми стари добри пријатељи замерити што сам опет тако лична. Неће ваљда. Не дао бог опет каквих ратова и народних невоља, вероватно бих се поново вратила на родољубиву лирику. Јави ми како се о овоме тамо мисли. Да ли је наш заједнички пријатељ Сурков вољан да жељеним песницама мало прогледа кроз прсте! Твоја Десанка

Без датума

Драга Идо, данас ми се вратила пошиљка лекова коју сам ти послала још пре више од месеца дана. Питала сам зашто је враћено – не дозвољавају ваши да се шаљу лекови. Брине ме да ли си добила часописе које сам ти послала и где је било критика о мени и неке разговоре с новинарима. Све сам послала препоручено. То ми се још није вратило. Спремила сам ти још низ критика о себи – дала да се прекуца, али ако ниси прва писма добила да ни ово не шаљем преко поште него да тражим некога ко путује за Москву. Воли те твоја Десанка

Evening, 24-27-1958

kopta nija dogo,
 byro, pyro tak nima ma-
 cosa. Hudoas nio co kopta go-
 ro go usotam us opta. Popta
 kopta nima go to to o nima us-
 cos to kopta go kopta nima.
 Hudoas co to kopta nima, kopta
 co opta nima to kopta nima to
 kopta: co kopta go to co kopta
 kopta nima usotam us kopta nima.
 to kopta to co kopta nima.

Rukovet je u novom jarku
 izvan i iznad obora iznad.
 Tamo ima dva spisa abazgija
 koji su u Rukovet izvan i
 iznad obora iznad. Tamo
 ima i dva, u rukovet

Kaczkowski zwraca uwagę, że
 najprawdopodobniej to dwa te same jony,
 że te Kaczkowski sugeruje potęg ob-
 no. Wskazuje na to, że
 która mała z lewej: to
 jest zjawisko sugestywna. Wzrost
 Kaczkowski, wzrost, wzrost,
 wzrost, wzrost, wzrost, wzrost,
 wzrost, wzrost, wzrost, wzrost,
 wzrost, wzrost, wzrost, wzrost,

"Kako cy tego spowiadac co bylo
 tam? Glosowal on jakas
 tajemnica. Kto cy tego panu
 kazebow spowiadajacemu
 opowiadac to spowiadac. Kto tam
 to widel, to glosowal, spowiadajac
 o tym co bylo. (Kazebow
 to o kazebow spowiadajacemu). Ale on
 o tym kazebow. To kazebow

[illegible]

Order 200 is assigned to the country
for the supply of the necessary
by means of the 1st of the month

My dear friend & brother,

[illegible]

Београд, 16. II. 1968.

Брате Мило, хвала за поздраве и
са ми поштом по друштво са сестром
сестром. Било ми писало писало, по
саме сестро у великој срећој и
својоме томе је постојећо Београдско.
Била рана је сасвим задржана.
Била сам ја писала фотокориспо-
ндију, Зора у Београду због инциди-
ентног срца, наша сестра од
ујакана, Нада, коју добро знам, ме-
ђак је Београд, када има и
оно најсиромашнију Београд, што је
и мијељено писмо исто-
решити, и тако доје. Говорим
ми о нашим Београдима, а знам
да ми ти писи Београд.

Милим пријатељима, и са
се, по обичају, дури.
Милим, уопште су добро. Радим
своје је прелепао мале бојне.
Брате ја у Београду, када око за-
бра. Надам се да су и твоји
милаци здрави и добро и да.
Ба ми су се Рада и Андрија нави-
кли да то да су родили?
То штама мијељено писмо за
руком.

Поздрављају нас све, поштом
и све по. Десет пута у писму
ице. Због тога твоје бесаму

Литва, 2. X 1973.

Брата Медо,
Ја овде уживам, а оштра
била сам твој болесни у Мо-
скови а Мару не саопшћују
у бојскају, а то ми је као
да ми се сад дигне из посто-
ве? Јесу ли ти сестра Сер-
жика писма. Могу ли си
мората оздравити. Најзад
сам здравити, кад си ве-
му рекао да си у Фран-
Москви 311.

У ујутрови сам видела да
ти овде остати до 11. што
ме је одрадовало, моје тако
бити и код Медоје неколико

ди, не баш се) Звучиш ситно
опомне купало да саопшћују
води остати само 15 ми-
нути, да не саопшћују развојити
да поможу од хладноће.
Једно не ваља мило дају
у боју мило хране, ваља
и у худујити, и све су
савари мусе на су остати
на мусе - не могу да се
одрежу а не би жедом гасе
моје.

Шума је још збога да
ходам посто посто кроз
које, изнакази. Нове стазе
и ботаве. Показује се кудује
и у ботави, а на плату нас

дава и остати ми пресвета-
ли, времента за Москву.

Наша сам орава Мар-
тинича пријатељ, Ану и Бо-
да, оти си, кима, дивни буди.
Ваш су ме једном позвао у
като (у боју постоји скоро
сваког дана тови дружи). Био
је тада пријатељ твоји дру-
а ја ту, воглас тих позвао.
Ана ми је рекао да је збога
интересом дава Мартари-
ну, али се јавила Маши. Ма-
сирогина ми је Ана вој по-
здрав.

Време је лепо, благо, жон-
и да се купта, што ја и
тича, (неостатајем дуг у во-

вога Мариа аутобусом.

Ватас за ризик ми при-
ја твоји моја и воји ваља
је држи твоји Тимови (као Тр-
инов) која привођи моје др-
сисе. Мога сам се одрежува-
али ја за ту досад нисам бу-
рвала сам ми, тока ме ота
пошрати у Москви ирево
Савога на томе вогласи то
је.

Соба ми је лепа, мисла, то-
да не истом, а Мартиринову
и пријатељ си, ми суседи, на
истом, ирево, сироти.

Наша да ти моје мисао
затисамо здрав, а да се Маши
ишар мало убави.

Ваше мило и све мило.

Браво! Идго, дајте ми се вратица,
поименка лекова, којј сам ми
доказа. Јам ије било дрмесе
за дајте. Милана сам. Заменио
је братице - не дозвољавају ваши да
е моје лекови. Дојде ме дајте
си дојде да сојсе. Које сам ми
показана и где је било веришана о
мети. и Неме разговоре с новина
рима. Све сам показана пре-

поругено. Мој ми се јам ије вратица
Срећна сам ми јам ије веришана о
себи - дајте да се прегнува, ади ово
јам прва писма дојде да Неме да
моје препоказано Неме да прегнува
Неме да прегнува за Москву. Војне
ми лекови. Вече

ПИСМА
ДЕСАНКЕ МАКСИМОВИЋ
ОЛГИ КУТАСОВОЈ

монета за ден то
 притоа, ден ов
 арена и овска за
 прераба и ситно-
 брана, со ситен, то
 дуво и праје и пона ово.
 то мито мито ден велики
 бојан се хити со ден
 мот гордо. ден ден, бонд
 мот мито за прераба
 мот ар и мот и по
 мот мито мот Рене-
 мот мот мот мот мот
 мот мот мот мот мот
 мот мот мот мот мот

у престо
и па им
ес крава о воје
уна посматрајућа и
увежа крава а ко
[Никало крава. Не
то то двоје јуно
уноу и језероу
вак ун бон увржа
А то попуј ту крава
увржају о бон јуно
у. Аво дје мина
во воуату бон.

3000 Bt. Hudson Lays
- no clear falls - Wisconsin
written on no Majorities
voluntary born H. H. H. H.

Зарада била немо
 јури, моту јури
 на њу кроз то
 ишористити. Узети
 се не ка, гу, и
 то воје је.
 Сеприје

Leprijelo cecinja je po-
 stalo caracivocem u potu-
 tes upojem obr. maseg.
 umu nareukom otvoro-
 dpa. A naproctis ce-
 bropan po tuz u boc-
 kupcena y fardpog.
 enja uopojne me-
 porcufe

братъ бѣа, кѣмъ въ
мѣсто за вѣ. Писавъ
те свои братъ и
дѣду. Вѣнъ вѣнъ вѣнъ
братъ

locum
(Kojolo na mjestu unprati-
lova i aplikacija a u oplo-
puna su.)

1957.

■
Београд, 3. 9. 1957.

Драга Оља,

Да знате како сам се обрадовала вашем писму! Како су слике дивне. Хвала вам што сте свугде написали где је и одакле. Надам се да сте досад добили онај списак дубровачких дела са Павловићевим¹ примедбама. Ускоро ће вам вероватно из Љубљане послати књиге и писати вам, после мога разговора с њима.

Хвала вам много на добрим вестима. Маршкову² сам, чим сам стигла с мора, била написала књигу али сам заборавила адресу и сад му књигу шаљем преко вас. Књиге које су вам потребне гледаћу брзо да набавим: оне загребачке морам тражити из Загреба. Јуче је Крклец³ стигао у Београд па ћу и њега замолити да пролута кроз књижаре у Загребу.

А са мојим стварима ево како је било. Цариник у возу већ ми је написао да носим којечега у вредности 50 000, тако да сам за фрижидер и машину за прање морала платити 38. 000 царине. (Само 50 000 се не царини) Изишао је неки нови закон од 23. јула да се и оно нешто ти поклоне или зарадиш у туђој земљи царини, ако пређе вредност 50 000 д. Много сам се једила, али ме је све прошло кад сам пре два дана донела и оно кући и кад су се укућани стали дивити и радовати. Свако искуство се плаћа! Други пут ћемо куповати ствари ситне.

У Лењинграду сам обећала песнику Александру Решетову⁴ (Малая Посадская, дом 8, кв. 12) који ради у „Звезди” да ћу му послати пар страница песама које волим и које нису још преведене код вас, хоће песници у Лењинграду да преведу и објаве у „Звезди”. Сергија сам молила да ми то учини, али он одмах почне да преводи у сти-

¹ Павловић = Драгољуб Павловић, професор Универзитета, пагузеолог.

² Маршак = Самуил Јаковљевич Маршак, руски писац и преводацац.

³ Густав Крклец = хрватски песник, близак пријатељ Десанке Максимовић.

⁴ Решетов = Александар Решетов, руски књижевник и уредник *Звезде*, совјетског књижевног часописа, који је излазио у Лењинграду (Санкт Петербургу).

ховима, са сликом; то дуго траје и после тога што сте ми рекли бојим се хоће ли бити добро. Ако ви, Ољице, можете да преведете коју од песама и да пошаљете томе Решетову да у Лењинграду препевају и објаве, много бисте ме задужили. Ако би преводи Лењинграда били леви, добри, могли бисмо за књигу после искористити. Узели сте ме на, душу, и сад то вам је.

Сергијева сестра је добила сагласности и доћи ће крајем овог месеца или почетком октобра. А на пролеће се надам да ћу и вас видети у Београду. И моја породица жели часпре да вас види.

У „Савременику”⁵ су пристали да ми објаве чланак о совјетским песникињама и преводе њиних песама. (Никакав чланак, него ће то просто бити утисци и разговори, како сам вам говорила) И на радију ћу нешто говорити о свом боравку. Што буде штампано, послаћу вам.

Зоговића нисам видела ових дана и нисам питала за Мајаковског, јавићу вам накнадно!

Драга Оља, хвала вам много за све. Поздравите свога брата и децу. Воли вас ваша Десанка (која је на мору страшно поцрнела а и одморела се.)

Београд, 9.X 1957.

Драга Оља,

Данас сам вам послала две тражене књиге, набавио ми је из Загреба, у антикварници, Маријан Јурковић⁶. Друге две се штампају управо за празник Октобарске револуције, једна у Загребу, а друга у Београду. Чим буду готове послаћу вам.

У „Књижевним новинама” сам објавила утиске са фестивала, и послала вам препоручено данас, у пакету са књигама. Послала сам и Иди, али обично. Ви јој, молим вас, телефонирајте, па ако она не добије, узајмите јој да прочита.

Данас сам завршила чланак за „Савременик”: „Сусрети са совјетским песникињама”, у коме има и дванаестак њиних преведених песама. То ће изаћи до 7. новембра.

⁵ „Савременик” = наш књижевни часопис.

⁶ Маријан Јурковић = хрватски књижевник.

Радован⁷ нема оних књига Мајаковског (оног последњег избора) сем оних које сте му ви послали.

Занима ме да ли Ида и ви добијате пошту од мене. Ида ми још никако није писала, не знам зашто, је ли здрава. Књиге, међутим, које сам добила од „Иностране комисије” знам да је она послала.

Говорила сам досад двапут на Радију о фестивалу, за децу. (Молим вас, Оља, поздравите обе оне девојке из вашег Радија. Сећам их се.)

Свет стално долази и распитује ме како је било у Русији и ја причам. Свима пријатељима је мило што ми је код вас било тако добро.

Молим још и ово, Оља: јавите Иди да ће Радовану објавити значи „Хорошо” Мајаковског наша „Просвета” и одломак из поеме „Савременик”. Једва смо га натерали да прво објави бар преводе после ће доћи на ред, ваљда, и песме.

Опростите, Оља, Маријан Јурковић вас много моли да ви сад за њега набавите ове књиге записане и на хартијици.

Радите ли што за свој долазак у Југославију? То треба већ сад почети. Шура⁸ ми је јавила да стиже у Београд 17. августа ујутро. (Срећа што је закаснила јер је Сергеј био опет од срца болестан, још је у болници. До њеног доласка ћу га довести кући да се не препадне).

Разумете ли мој рукопис?

Јавите се и молите Иду да се јави.

Обе вас воли ваша Десанка

■
Београд, 18. X 1957.

Драга Оља,

Много вам хвала на фотографијама и још више што сте ми написали где је то било. Много су лепе, увек ће ме подсећати на дивно време проведено са вама, у Москви и Русији.

⁷ Радован = Радован Зоговић, књижевник, у то време проscribeован од југословенских власти и са забраном јавног деловања. Због тога се Десанкина нада није остварила, и тада није изашао превод поеме Владимира Мајаковског.

⁸ Шура = сестра Сергеја Сластикова, Десанкиног супруга.

Пре три дана сам дошла са мора; сад сам се дала у прекуцавање оних ствари што сам о боравку тамо написала.

Д. Павловић ми је данас вратио план дубровачког зборника⁹, са примедбама – ако већ није касно. Зато сад одмах идем на пошту и шаљем авионски. Надам се да ћете разумети његове белешке.

Писаћу вам дуже други пут.

Воли вас и љуби

ваша Десанка

Разумете ли мој рукопис или да откуцавам на машини други пут?

Београд, 2. XI 1957.

Драга Оља,

Много вам хвала што се стално о мени бринете. Радујем се што ћу у скоро видети Жењу Рјабову¹⁰, чиниће ми се да је део вас стигао у Београд.

Браћам вам списак писаца са примедбама В. Глигорића¹¹ о Србима и М. Јурковића¹² о Хрватима. Крефт¹³ ми из Љубљане још није одговорио, али сестра (професор) и ја мислимо да узмете оно од Цанкара, а за остале и није много важно, време је, чини ми се преко њих претрчало. Кад стигне Крефтово мишљење, послаћу га.

Шаљем вам и један део наших лирских песама које би се могле сматрати дечјим и оне за које сам убеђена да су дечје. Можда ћемо још што пронаћи. Помаже ми ћерка

⁹ Дубровачки зборник = ради се о књизи *Дубровачка поезија* коју је 1950. године приредио Драгољуб Павловић, и из које је Олга Кутасова изабрала неколико песама за своју антологију југословенске поезије.

¹⁰ Жења Рјабова = Јевгенија Ивановна Рјабова, руска песникиња.

¹¹ Велибор Глигорић = професор Универзитета и књижевни критичар.

¹² Маријан Јурковић = хрватски књижевник.

¹³ Братко Крефт = словеначки књижевник.

Новице Шаулића¹⁴, скупљача народних песама. Сергеје ће вам додати шта му је Бранко Ћопић рекао за оно нејасно место. Сергеј вам такође шаље пар страница мојих песама „Бајка о пушци” и одломак из поеме „Цвета Андрић” и „Спомен на устанак”. Овако издалека хтео се такмичити са вама! Ако где и има срокова, песника који би преводио то ни у чему не обавезује – ја сам вам причала како Сергеј воли да преводи песме!

Са Шуром нам је врло лепо, топло. Просто се плашим дана кад буде полазила кући – тако смо се на њу навикли.

Остављам сад мало места и Сергеју.

Воли вас, ваша

Десанка

Београд, 14. XI 1957.

Драга Оља,

Прво ћу почети оним што сам прошли пут заборавила, и због чега сам се једила: родила сам се врло давно, на своју жалост, – 16. маја 1898. г. у селу Рабровици (срез и округ ваљевски, западна Србија).

Иви Андрићу сам предала писмо и данас са њиме разговарала. Он ће вам врло радо одговорити. Рекла сам му све о вама.

Мислим да сте досад добили предлог Глигорићев и Јурковићев о избору наших писаца (а Крефт није још ништа одговорио.) Књиге које сте послали Јурковићу дала сам и онда много захваљује, а оне две књиге које ми вама о Русији и револуцији још дугујемо нису готове – чим буду штампане, послаћу вам.

Са Шуром нам је било лепо, топло. Она и Сергеј се нису могли наразговарати и бојим се вечерашњег растанка. Водила сам Шуру по Србији, показивала јој село, мале градове, две бање, манастир, музеје и слике и сличне ствари. Врло је мало времена за нашу жеђ да све покажемо месец дана. Дала сам јој реч да ћу се старати да опет са Сергејем, дођем у Москву.

¹⁴ Новица Шаулић = српски етнограф и фолклориста.

Драга Ољице, шаљем вам „Савременик” са преводом песама ваших песникиња и својим утиском о њима. Овај број се граби по књижарама, све ти је жељан да чита ствари какве садржи двоброј посвећен Русији.

Оља, молим вас да не замерите ако вам мали дар који вам шаљем не буде према вашем укусу – то је тек да знате вас се сећам.

Приложене каталоге шаље ћерка нашег чувеног сликара за ове ваше установе.

Најзад ми Сергеј моли да вам јавим да је Ђопић задовољен Николетином¹⁵ (он је с њиме разговарао).

Много вас поздрављам

ваша Десанка

1958.

■
Београд, 7. II 1958.

130

Драга Оља,

Врло дуго вам нисам писала због тих својих брига због, већ врло дуге братове болести. Усто се нагомила рад и ситни послови и још што шта. Имали смо, например, гошћу Чехињу, стару пријатељицу, око пет недеља. Чекали смо је као и Шуру лети, а она нам је прispела зими и све је, разуме се, друкчије изгледало.

Данас нам је Шура писала и каже да сте јој телефонирали. Њој је то зацело било пријатно, и хвала вам за то. Чини ми се да је Шура задовољна својим боравком код нас, чак је и у свом надлештву нешто о томе говорила!

Жења ми пише да је начелно моја књига примљена и да ће и Ана Ахматова узети учешће у преводу. То ме радује и узбуђује. Никада се томе нисам смела надати. Усто могу бити мирна, у њено преводу, мислим, да ће моје песме остати моје, колико год то превод допушта.

¹⁵ Олга Кутасова превела је Ђопићевог *Николетину Бурсаћа*.

Извините, Оља, због Сергејевог јуриша у преводилачку област код вас. Врло је срећно испало што прописи не дозвољавају да странац за вас преводи, јер би то било напорно за њега. Жао ми је и што се Жења наједила око тога. Сергеј увек тако направи неку заврзламу.

Ољице, шта ми ви радите? Много често мислим на вас, живо вас видим и чујем. Одмарам се мислећи на наше дивне заједничке излете. Ако икад сретнете оне наше водитеље, поздравите их.

Шура ми пише да је Ида опет болесна. Шта је то с њом? Опет од срца? Сви се бринемо за њено здравље и њену децу.

Ближи ли се месец или бар годишње доба вашег доласка? Ако не може званично, дођите нам у госте. Јавите само да пошаљемо гарантно писмо.

Поздравите своју породицу, брата. (Она кутија што свира изазива дивљење свих гостију.) Воли вас ваша Десанка

Београд, 2. III 1958.

Драга Оља,

Хвала за писмо. И ја сам се вас много ужелела. Послала сам вам неки дан „Кратковечну”¹⁶. Оних првих неколико примерака које су ми у Сарајеву дали приликом награде брзо сам потрошила, а они у Београду нису донедавно књигу слали па вам је зато (као и Иди) шаљем тек сад. Уредница те едиције пише како ће на пролеће неко из њиховог предузећа путовати у Москву са својим најбољим издањима да ступи у везу, да из Москве понесе што тамо препоруче. Ја ћу их упутити и на вас. Од сваког дела које ће носити на углед превешће по неколико страна на руски па су молили и мене да Сергеј преведе један мали део црта – тако сам га мало утешила што му није могуће да све преводи. (Потпуно је детињаст и морам стално тако педагошке трикове да измишљам!)

¹⁶ Књига за децу Десанке Максимовић носи назив *Бајка о Крайковечној*.

Бранку сам рекла да вам одмах пошље „Глуви барут” и обећао је да ће истог дана то учинити то учинити. Било му је мило што се у Москви интересују за то дело. Вероватно сте досад примили и Галаганину¹⁷ књигу, коју ме је Јурковић молио да вам пошљем.

Жења¹⁸ се нешто ућутала, ваљда много ради, или се, можда, препала да Сергеја није много ожалостила, јавивши му да не може Југословен преводити за СССР. (Што је велика срећа јер је просто хтео погинути од јутра до мрака радећи а споро се одмицао, па сам одахнула душом кад је престао.)

Сад је у нас дан жена и избори и сваког дана идем на нека читања. Јучер сам била у Шапцу код пионира. Том приликом сам чула хор који је певао „Крваву бајку”, композицију неког младог музичара¹⁹.

Данас смо добили писмо од Шуре. Нешто је тужна. Ближи се година од смрти њеног мужа. Позовите је телефоном и поздравите. Вас љуби и воли Десанка

132

Београд, 12. V 1958.

Драга Оља,

Била сам у Титограду целих пет недеља и више и тако се нисам видела са Жењом Рјабовом што ми је много жао. Сви смо је заволели. Мило ми је што ћете и ви доћи и што ћемо се видети. Тада ћемо о свему опширно причати. Само ми раније јавите кад долазите да тада не одем на летовање. Јавите и то хоћете ли ове године путовати по целој Југославији или ћете претежно бити у Београду. Уосталом, где ја будем била, тамо ћете и ви доћи и бити ми гост, и на мору је код нас лепо. А док сте у Београду, ако се тамо не десим ја, биће неко мој и код нас ће вам бити база. Најбоље би ипак било да и ја тада будем у Београду.

¹⁷ Галаган = Григорије Павлович Галаган, руски чиновник, активни учесник либералног украјинског покрета, један од оснивача Кијевске руске јавне библиотеке.

¹⁸ Жења = Евгенија Рјабовна, руска песникиња.

¹⁹ „Млади музичар” = Никола Жанетић, композитор.

Ова година ми никако није била срећна. Брат ми је дуго, дуго боловао још се то повлачи а и ђа сестриним сином смо имали неких незгода (иде погнут па му је у кичми срасло неколико пршљенова.) Надам се ипак да ће се све лепо свршити.

Хвала вам за све што за мене чините. Лењинградску „Звезду” ми је Решетов послао. Неке песме су лепо преведене. И ја сам Решетова и Орлова²⁰ преводила по две песме. Објавићу их у Црној Гори са неким својим песмама у часопису „Стварање”. (Тамо сам сад била па сам хтела и код њих нешто да објавим.)

Синоћ чух (можда је то само мала књижевна интрига) да нам се Иво Андрић жени. Видећемо хоће ли се обистинити²¹.

Маријан Јурковић пита увек за вас. Да ли сте неку Галаганину књигу добили коју вам је послао. Поздравите све ваше: Иду, Жењу, девојке из Радија и музеја, и Шуру. Сергеј је тако лењ и не пише јој, а ја сам опет у таквим бригама била, и била ван Београда, па се она зацело брине шта је с нама.

Јавите се. Воли вас
ваша Десанка

■
Београд, 24.VI 1958.

Драга моја Оља,

Радужем се сусрету и мило ми је што ћете стићи у јесен, у прву јесен, јер тада је у Београду и свуд по Југославији врло лепо, а и ја ћу тада бити у Београду. Бојала сам се да штогод не осујети ваш долазак, сад сам сва срећна што се то неће десити. Биће нам лепо сећати се фестивала и свега што смо заједно видели. Биће ми пријатно да вас покажем својим пријатељима и родбини, и да њих са вама упознам.

Ћерка Александра Белића²² донела ми је поздрав од Жење што ме је обрадовало. Већ сам се почела бојати шта је с њом, што се не јавља.

²⁰ Орлов = Сергеј Сергејевич Орлов, руски песник.

²¹ Иво Андрић се заиста неколико месеци касније оженио костимографкињом Народ-ног позоришта, Милицом Бабић.

²² Александар Белић, лингвиста, председник САНУ.

Мога сестрића смо послали на Хвар, на море. Свршио је раније школску годину и пошао на пливање. Остаће тамо преко два месеца. Оно што је код њега покварено, покварено је – сад треба само да се заустави то његово гурење, да мишићи ојачају и могодну га држати усправно. А брат²³ још у депресији, али ипак некако обавља свој посао – рад му је главна терапија.

Вероника Тушнова²⁴ ми је писала, тражила да јој кажем које песме волим па да ми преведе. Послаћу неке новије, јер из књиге сте ви свакако раздали другима све што сте одабрали. Ако ви и овде нисте били добра вила која је наговарала, онда вам јављам да имате још једну дивну помагачицу. Исто тако ми је и Циганчев писао у име „Иностранной литературы” и молио да му одаберем неколико песама штампаних у посљедње време. Верујем да је и то кампања коју сте ви почели са Идом. У сваком случају то ме много радује, само не знам како ће тамо мислити о мом враћању на чисто лирске мотиве и изразе.

И ја мислим да ће Лењинградци бити задовољни мојим преводом – послала сам им часопис. Било је све лепо отпочело, не знам како ће даље бити.

Шура²⁵ и Сергеј²⁶ врло ретко пишу једно другом што ме чуди. Главно је да су здраво. Писаћемо још до виђења. Воли вас ваша Десанка

Београд, 4. XI 1958.

Драга Оља,

Давно вам нисам писала због многих разлога, извините. Човек увек има неку наду да ће му се живот разбистрити, али је она узалудна.

Сад би већ било време да вам се почнемо надати и верујем да ћемо вас ускоро угледати у Београду. Зима ће, проричу, бити јака па ће и овде бити лепо и снежно као и код вас у Москви.

²³ Брат = Божа Максимовић.

²⁴ Вероника = Вероника Михајловна Тушнова, руска списатељица и преводилац.

²⁵ Шура = Шура Сластикова, сестра Сергеја Сластикова.

²⁶ Сергеј = Сергеј Сластиков, супруг Десанке Максимовић, писац за децу и преводилац.

Пратимо живот код вас према одјецима у новинама и узбуђујемо се.

Прво смо пратили у „Правди” па у „Крокодилу”²⁷ да је Жењин отац умро, а и она је Радовану²⁸ писала. Много нам је било жао.

Како сте ми ви? Напишите коју реч о томе шта сад радите, на којој је тачки припрема за долазак овамо. Да ли могу шта одавуд да вам помогнем, да вам можда коју књигу пошљем?

Шура нам је недавно писала, честитала нам славу. Надала сам се да ћете нам можда ви ове године стићи за тај породични празник као што је она лане. И Ида ми се кратко јавила однекуд са југа. Леп је био њен чланак о „Савременику”, али ни њој још нисам стигла да напишем о томе. Поздравите и њу и Шуру и Жењу кад их будете видели.

Засад оволико тек да знате да сам у животу, а ви се мени бар с којом речи јавите. Воли вас и поздравља ваша Десанка

1959.

135

■
Београд 5. II 1959.

Драга Ољице,

Данас ми је стигло ваше писмо па сам јако узбуђена. Не могу просто да верујем да је и Ахматова²⁹ примила да преводи моје песме и да су јој се толико свиделе. Срећна сам због тога. И Змајеве³⁰ песме врло лепо, змајевски, звоне у њеном преводу. Захвалити јој, молим вас, Оља, за сву ту љубав и пажњу према мени, за лепо мишљење и поздравите, као и Тушнову и Слуцког³¹.

²⁷ „Крокодил” = руске сатиричне новине, чији је симбол црвени крокодил са вилама. Основане 1922. године, излазиле су три пута месечно.

²⁸ Радован Зоковић.

²⁹ Ахматова = Ана Ахматова, руска песникиња.

³⁰ Змај = Јован Јовановић Змај.

³¹ Слуцки = Борис Абрамович Слуцки, руски књижевник.

Нека руска породица која је живела у Београду пише ми како се обрадовала кад је 29. нов. 1958. г. откинула листић календара а на полеђини нашла моју песму преведену на руски. Одмах су ми писали, послали ту песму и још једну извађену из неког листа.

Врло добар сте избор направили од накнадно послатих песама, слажем се – и доста сте и од њих узели. Бит ће велика, лепа књига. Толико се радујем. Верујем да ће и преводи бити добри, кад видим ко преводи (и ко преводима руководи!) Хвала вам, Оља.

Андрића сам звала данас телефоном, није био код куће. Сутра ћу му јавити за „Травничку хронику”³² (Мислим да да сам вам писала да се оженио).

Фотографију можете узети са „Мириса земље”³³. Шаљем вам и портрет који ми је радила Маша Живкова, бугарска сликарка. Ако вам се чини да је боље њега узети, узмите њега. Некако не могу да одлучим за који бих била од њих два.

Мило ми је што сте ушли у траг леку. Можете почекати и послати лично по коме, или ћу ја кога замолити ко буде путовао тамо да ми донесе.

Не пишете ништа о свом доласку овамо. Када ће бити? Има ли наде ове године? Ја се стално хвалим како ћете доћи па ми сад слово и не верују.

Поздравите своје, Шуру, Иду, Жењу, па и оне наше водитеље ако их кадкад сретнете. На филму „Матроз” видела сам фестивал и свега се сетила. Воли вас ваша

Десанка

Београд, 1. V 1959.

Мила Оља,

Дивна је песма Ане Ахматове. Превешћу је и потражити јој место у ком од наших листова. Поздравите и њу и новог преводиоца Мартинова³⁴. Хвала им. Задовољство је, знам, преводити али и велика мука. Тако ми је жао што вас замолих да и песму „У пролеће” узмете у обзир. Тек сад видим колико је тешка, ако вам моја објашњења не

³² Олга Кутасова превела је овај Андрићев роман.

³³ Збирка песама Десанке Максимовић.

³⁴ Мартинов = Леонид Николајевич Мартинов, руски књижевник.

помогну, оставите је. Слажем се с вама да бих могла видети прводе за које се бојите и дати примедбе. То бих брзо учинила, авионом вратила, да не бисте дангубили. Тако је и мени боље да не буде омашака а и ви и преводиоци бисте били спокојнији. Наравно, не да се све избећи, али бар понешто, што може лако да се поправи а отклања неку грубљу грешку.

На питања ћу вам најпре ја на српском објаснити шта до потанкости значи који стих и реч, казати вам тајни смисао, а Сергеј ће вам још на руском дати превод тога и „тон”, како се сам изразио.

1 Црвене бубе су вам оне пролећне бубе црвене боје с црним тачкицама које се у љубавном заносу повежу у ланчиће, огрлице, спајају се једна с другом у карике, слично карикама ланчића и перлицама у огрлици. Оне се нижу као те перле као те карике. И нацртаћу вам: ***³⁵. Ако нешто иде једно за другим, каже се да се ниже, нижу се војске, и нижу се ниске око врата. („Нанизала дукате око врата”) Тако те моје црвене бубе, чије зоолошко име не знам, нижу се око стабла и жиле дрвета као огрлице око врата.

2 У билу, или крвотоку, рецимо, маслачка тећи ће сунце уместо биљног сока и зато је његов цвет златан као сунце. Толико ће тога сунчаног злата бити у цветним круницама маслачка да неће знати како би толико богатство потрошио, у што би га страђио. У нас се каже за неког да је толико богат, толико пун злата, новца, да већ не зна шта ће с њим: троши и расипа, а то благо непрестано траје.

Као на небу бело сунце је погрешно, вероватно, наштампано, треба да стоји: као на небу бело рунце (ваљда у првом издању књиге уместо р стоји с) Руно је вуна на јагањцима, облаци личе на нежна јагњећа руна (у деминутиву, ласкателном, каже се рунце, (као пиленце, маченце итд.) Маслачак (одуванчик) кад сазри, већ знате, од златножutoг постаје бела паперјаста лоптица коју и благи поветарац раз-вејава. Као што ветар не небу раздува нежне беле облаке и искида их, као што раз-веје и искида крунице маслачка, тако туга (због пролазности живота и младости) развејава и кида моје срце. Нисте, Оља, ви криви што нисте разумели до краја – ја до краја нисам изговорила и због licentiae poeticae уместо кида рекла сам развејава. Нисам рекла ни то: да поредим ту тугу са ветром. Требало је рећи: као што ветар

³⁵ У писму на овом месту је цртеж.

кида и развејава бела рунца облака тако туга кида моје срце: али ваљда су осећања и слике навирале па сам то сувише сажето рекла. Још једном се враћам на то: треба превести отприлике тако да туга (развејава) кида срце тако лако као да је руно облака или маслачков зрели цвет.

3 Жудно гледа сунчаном косом по свету биља и благосиља. Сунчана коса је: планински венац, падина обасјан сунцем, осунчан, (ту живи, мени близак, свет биља).

4 На белом хлебу је онај осуђеник на смрт коме уочи погубљења дају да једе и пије све што му срце жуди, вина, дувана, белог хлеба који се робијашима обично не даје сем уочи смрти. У овој песми моја гонитељка зна да ми нема спаса, да ће ме стићи и милостиво ми даје да још мало уживам у ономе што волим, као осуђеник на смрт што ужива један дан у белом хлебу.

5 Сунце на уранку је рано јутарње сунце. Идемо на уранак каже се кад идемо да дочекамо сунчево рађање.

6 Конопљиште је њива засејана ланом, конопљом. (Око реке у Бранковини вечно је или растао лан и конопља или су се пожњевени сушили на сунцу око реке, пошто би најпре у тој истој реци били потопљени да умекшају.) Око реке се такође сушило и бело платно изаткано од домаћег лана, сушило се обично прострто по трави да би се и убелило. Оно је бивало тако танко, ма да ткано на домаћем разбоју, да ми се чинило тање и прозирније него и јутарња магла (или пара) која се дизала над реком. Саму себе молим, опомињем да не заборавим ту малу сеоску реку свог завичаја, ни то како је текла кроз конопљиште (лан) и како се око ње сушило по трави платно изаткано у сеоским кућицама недалеко од те реке. (Не помислите, Оља, да сам баш противник цивилизације и свиле изаткане у фабрикама и укроћених „река помоћница“, али, ето, понекад ме обузме страх да заувек не пропадне оно што сам у младости волела. Радујем се ја што по нашој земљи ничу текстилане и реке добијају кејове!)

Хвала на књизи Чехова. Опростите што вам одмах нисам писала.

Костадиновичи се брину да вам блуза није велика. Поздрављају вас. Тек што су почели лечење. Требало је најпре наћи ону течност у којој се лек у праху раствара. Мислим да вам је доста мене. Пишем вам три дуга часа, а ко зна колико дуго ћете ви читати јер не умем да пишем лепо.

Желим вам на крају срећан 1. мај, надајући се да ћете га бар догодине провести код нас. Воли вас ваша Десанка

Меропах: у српској средњевековној држави, почев од XIII века, сељак који ради земљу другог и сопственику те земље даје неке дажбине. Меропах је ипак независнији од себра, „Марко оре цареве друмове (путеве)” „И дотера цара до дуvara”, стихови из наше епске народне поезије, циклус Краљевића Марка. Марко је толико јунак, да се ни самом цару не покорава. У разговору сатерује цара у теснац (до дуvara) и оре уз инат Турцима друмове. „Маре, Марко, не ори друмова!” А он одговара: „Море, Турци, негаzte орања”. Ко оре царске друмове ради властима уз инат.

Кудељница – сирота која другом преде кудељу (лан).

Бабун – богумил, ову секту су Немањићи гонили.

Новчићи саски – краљу Урошу Немањићу Саси (Немци) су ковали новац, наш први новац. Зовина свирала недужна – свирала из приче од цару Трајану која је никла из јаме којој је Трајан поверавао тајне и обелодањивала их.

Буздован = ***³⁶ (топуз)

Утве златокриле – виле

Камењарке – змије отровнице, шарке

Бенгалске ватре старински рефлектори за позорницу, урочица предмет који се уплиће у косу веша о врата, ставља под узглавље, да се не би дете урело (сглазити) отрок дете, понекад и роб.

Драга Идо, твоје писмо је дошло у прави час, – Воја још није био отпутовао. Сад му књигу носим на станицу. Ако још што не знаш, питај ме. Пољуби Маргариту³⁷. А Радован је био и према Вери³⁸ чудан неко време, и према мени. Можда нека криза! И збиља не пати због тога. Помилуј га! Воли те твоја Десанка

³⁶ На овом месту у тексту писма је цртеж буздована.

³⁷ Маргарита = Маргарита Алигер, руска песникиња.

³⁸ Вера = Вера Зоговић.

■
Београд, 10. VI 1959.

Драга Оља,

Добила сам превод песме „Вино пролећа”, много вам хвала што сте га послали. Та песма је необично сажета, што није често код мене и зато је врло тешко странцу да уђе у њу. Затим, ту има синтактичких можда старина, можда особености мога ужег завичаја и без помоћи песника тешко се може испливати.

Поред свега овога песма је дивно преведена – особито у детаљима. Мана овог превода је то што веза између саставних реченица у сложеној реченици није увек добро схваћена. На преводу сам означила где су погрешно преведене реченице и дала (мало дрско!) предлог како би се могло превести – ти моји предлози су само путоказ како да се схвати, али ви ћете, како знате српски, знати шта би требало да значи тај мој русет!

Мислим, да се сложене реченице не могу увек у овој песми делити – јер обично у првом делу се говори како је било у том срцу, или човеку, пре него што се, рецимо, напио вина пролећа: суморност, зрелост, седе мисли, бојажљивост и слично, и празник му је када због опојности пролећа (или ако због опојности пролећа) у том срцу место сена ниче трава, место бојажљивости смелост и тд. Готово сваки одељак је у тим антитезама, у том супротстављању. Наравно, то се не може потпуно постићи у руском због особина вашег језика – али је важно да ви што боље уђете у суштину.

Песник – преводиалац не мора пазити на ком месту треба да дођу риме, главно је да је он ухватио тон, душу песме – што је потпуно постигао.

У VI одељку, на пример, празнике за срце које је почело сазревати и доносити плодове, па ма и богате, кад се изненада освежи, угледа у себи зелене ливаде. У српском се то може изразити (тај прелаз из једног стања у друго) или са када нпр. када угледа у себи ..., или угледа ли наједном у себи, или ако угледа у себи ... Руски ће се то наравно изразити руским начином – као што је и чињено, али где би и у руском један од ова три начина могао да су употреби, било би добро јер би било ближе оригиналу.

У VIII сам вам при дну дала предлог како би се могло рећи па да буде тачније, само не знам је ли то тачно руски (а Сергеја нећу да питам јер се мало прави важан и смеје ми се)

(Ипак сам га питала!)

Понегде је преводиоцу успело и боље да каже него ја. Немојте се тужити ни ви на знање свога српског: све што је странцу могло бити јасно, ви сте до у танчине разумели; једино вам је због моје синтаксе у овој песми понешто промакло и понегде вас сличност речи руске и српске збунила као у Х одељку оно од туча, јер се код вас тако зову облаци (то сам на преводу означила као и друге ситне поправке).

Оно детенце Костадиновича још се није почело лечити! Наши лекари не познају лек и не усуђују се, а ваша, из Руског дома, лекарка опет не сме да га приватно лечи, а руске болнице овде немамо. Сад су молили у Министарству за дозволу да се на некој клиници дете ипак може лечити. Жао ми је људи. Толико су се надали и радовали.

Мило ми је што сте лепо у југословенској хаљини. Уосталом то вам, Ољице, није тешко.

Ако бисте ми за једног друга могли послати једну „Травничку хронику“, била бих вам много захвална. У „Иностраној литератури“ био је чланак где и ваш предговор спомињу па бисмо хтели видети предговор – а код нас књига не може да се купи.

Треба ли вама каква књига или штагод да вам пошљем? Слободно ми пишите.

Још једном вам много хвала што сте ми превод послали и јавите јесу ли вам моје напомене користиле. Поздравите преводиоца.

Хвала на свему. Љуби вас и воли ваша Десанка

И пошљите, молим, ако још, што треба да се прегледа.

Београд, 19. X 1959.

Драга Оља,

Добила сам и ваше писмо и карте са одмора. Поздравила сам Бранка Ћопића и било му је врло мило. И он се још сећа лепе песникиње, и моли да и ви њу, ако будете писали, поздравите.

Много сте ме обрадовали вешћу да се књига мојих песама већ штампа. Видим да су преводили све најбољи песници. Показивала сам оне преводе што сте ми били

послали неким нашим песницима и сви су очарани. А кад још књига буде готова како ће се многи са мном заједно радовати, а многи ми и завидети. Наравно, имаће и због чега.

Врло лепо сте изабрали и песме за децу. Немам никакве примедбе. Радујем се нарочито због „Златног лептира”.

За дан отварања изложбе књиге изаћи ће ми из штампе књижица песама коју сам Цетињу дала још пре две године. Због тешких материјалних прилика тек сад могу да издаду. Ту су све песме које ви већ знате и још понека нова, додата сад кад су јавили да дају у штампу. Чим буде готово послаћу вам, као и тражене књиге прозе за децу. Послаћу вам неколико па ћете се ви одлучити коју ћете књигу и кога писца. Ја нисам много одлучна.

Писала сам ових дана Жењи и Иди, а и нашој Шури.

Иначе ми је октобар прошао у великој трци и послу због децје недеље и дана књиге. Било је више читања и путовања у оближње вароши и села. Срећом јесен је сунчана, ма да не врло топла.

Одлазак руских, совјетских, ракета и спутника на Месец, и пут Хрушчова изазвао је много радости, и нада да ће свет најзад живети у миру и пријатељству. А ја, по својој песничкој логици, се надам да ће то убрзати и вашу посету Југославији, драга Ољице.

Добро дошли опет у Москву! Воли вас ваша

Десанка

■
Београд, 23. XI 1959.

Драга Оља,

Добила сам ваше писмо. Немојте се, молим вас, једити због фотографије. Верујте ми да се радујем што је тако испало, не волим да ми фотографије стоје на књизи. После кад књига изађе, ако вам за новине баш затреба, послаћу вам. Не мучите се због ситница, драга Олга.

Најзад вам данас послах неколико наших књига за децу у прози. Неке су лепе, неке пријатне просто! „Тајна бараке 33”³⁹, врло узбудљива и лепа, словеначка је књига. Ако вам се буде свидела, тражићу да вам из Љубљане пошљу и на словеначком. Ако

³⁹ Роман словеначког књижевника Ивана Братка.

волите приче с родољубивим, ратним мотивима, ове Степановића⁴⁰ су добре. Наравно, нису све на истој висини. Мене очарава она о деди који је Немце потопио у Дунав. Воја Царић⁴¹ је више уметник у стиху, нежнији, има поезије. Могла бих можда потражити још ког приповедача па да правите из њих избор. Нисам скоро читала овај Степановићев роман „Син непокореног града”. Кад је књига изашла, много ми се свиђао сећам се, а и сестриној деци. Воје Царића приче су добиле награду у Сарајеву од „Свјетлости”. Књижица о нашем српском научнику Тесли није нека литература, али би лепо било да и руска, и остала совјетска деца чују нешто о њему. Код вас, мислим, те си књиге о великим људима свега света радо штампају. „Збогом велика тајно”⁴² је једна од првих код нас књига за децу где се не говори о рату. Они „Индијанци наших улица”⁴³ није можда богзна како књижевно писана књига, али је по теми важна, и добро слика сарајевску средину. Можда ће се који од ових сведети – бар ћете знати отприлике како то код нас изгледа. Вероватно ћу вам још што послати.

Онај роман Сергејевог познаника није овде познат, прошао је незапажен, то је уосталом први роман тог човека. Још су му два у штампи па се може сачекати какви ће они бити.

Јуче сам добила писмо од Иде, много ме је узбудило! Послала ми је и слику своје деце, већ су порасли.

Мило ми је, Ољице, што сте се лепо одморили; и право је, ви много радите. И ја се радујем нашем виђењу коме се надам, у које готово верујем. Повела бих, наравно, и Сергеја и то ме нарочито узбуђује што ће он после толико година можда видети свој родни крај, своју земљу, Шуру. А онда бисмо вас собом повели к нама, ја бих то измолила као и за Шуру. Верујем у то. А можда ћете ви мене претећи и доћи овамо па да се заједно упутимо у Москву!

Много вас поздравља и све ваше воли

Десанка

⁴⁰ Степановић = Коста Степановић, српски књижевник, писац романа *Син непокореног града*.

⁴¹ Воја Царић = српски књижевник, познат нарочито као дечји песник.

⁴² Збирка прича Мире Алечковић.

⁴³ Роман сарајевског књижевника Јозефа Финција.

1960.

■
Београд 18. III 1960.

Драга моја Оља,

Има цела вечност од како вам нисам писала. Имали смо у кући доста бриге, мама је имала запаљење плућа, а сад опет запаљење вене на нози. Тако сам поред те бриге имала и много посла јер сестра одлази на рад у школу а ја остајем сама. Сергеј је добро, само је лењ и ретко пише својој сестри – као српска браћа.

Како сте ми ви, Ољице? Чиме се сад занимаете? Ако имате каквих брига и невоља због наших књига, ако треба што да вам пошљем, јавите ми.

Један комплет књига од оних што сте ми послали дала сам Петру Митропану, проф. руског на Универзитету и он је написао леп приказ у „Књижевним новинама”. То ћу вам послати са својом последњом књижицом „Заробљеник снова”, чије песме ви већ углавном знате, слала сам вам онда као допуну „Мирису земље”. Други комплет сам дала Маријану Јурковићу, он треба у „Савременику” да напише нешто о избору и преводима.

Замолио ме је неки дан Блажо Конески⁴⁴, професор универзитета у Скопљу да и њему пошљете обе књиге јер и он тамо има своју причу. Можете му послати на Универзитет, Филозофски факултет, тако је молио.

Једва чекам кад ће књига бити готова, прочитала сам негде да ће бити у мају. И само ћу ваљда ја знати колико сте труда, љубави, свога младог времена утрошили на ту моју књигу – уместо да се шетате по лепим московским парковима. Хвала вам, Ољице!

Почетком марта сам имала пуно посла због дана жена, али ћу се, надам се, сад мало смирити и радити што своје, и написати коју реч далеким пријатељима у свету.

Данас ћу се јавити и Шури, и она мора бити зачуђена и ожалостњена што се не јављамо.

Јавите се, Оља, чим имаднете времена. Воли вас ваша Десанка

⁴⁴ Македонски књижевник и универзитетски професор.

■
Београд, 8. VI 1960.

Драга Оља,

Данас полази Бранко Ћопић са женом у Совјетски Савез. Он ће вам донети поздрав, а писмо вам овако поштом пишем, да не би он имао много писама. Он и сви ми, много се радује овом путу.

Драга Ољице, срећна сам што ми је књига већ готова и с нестрпљењем чекам да је видим. Хвала вам што сте ми послали „Иностранују Литературу” са преводима мојих песама. Преводи су изванредно добри, не зна се који од кога бољи. То је онда права радост имати књигу преведену! Не само да песме нису изгубиле, него су неке у преводу и добиле. Кад је био у Београду Сартр⁴⁵, и кад сам му казала да ми је код вас књига преведена, видела сам му по очима да ми завиди и да је мало зачуђен: цела књига песама!

Овог лета се спремам на годишњи одмор у јулу. Позвала сам у госте неку професорку из Париза, па ћу онда ја са Сергејем ићи к њој, кад се договоримо. Друкчије се не може допрети у тај град због девиза. Била је обећала да ће доћи прво у Београд, али је у породици имала неких неприлика па ћемо се наћи на мору.

Кад ћемо, Оља, остварити своје виђење у Југославији? Хоће ли то ускоро бити? Надам се да хоће. Куда ћете ићи ове године на одмор? Да ли опет у јесен?

Виђате ли се који пут са Шуром? Знам да вам она често телефонира. Сигурно се за књигу много распитивала.

Сергеј и сви моји вас много поздрављају и желе да вас виде у Београду.

Воли вас ваша Десанка

⁴⁵ Сартр = Жан Пол Сартр, француски књижевник и филозоф.

1961.

■
Београд, 24. I 1961.

Драга Оља,

Удешавам тако да писмо буде у Москви када се ви вратите и да вам пожелим добродошлицу. Верујем да сте се дивно провели, али опет не знам јесте ли боље него ја код вас!

Прво хоћу да кажем да је плоча коју ми је ваша Жења⁴⁶ дала чаробна. Деца (тј. наши студенти!) слушају поваздан. Чајник има почасно место у трпезарији, сви му се диве као примерку руске цивилизације и предмету који живи у целој совјетској литератури. Само још нисмо свечано госте звали: прво сам се одмарала а сад сам болесна, имам синуситис (она болест од хроничне кијавице) и не осећам се баш најбоље.

Шта је са Калемом⁴⁷? Хоћемо ли му писати? Ви ми пошљите питања.

А мени претстоји леп али озбиљан јако посао: дозволили су да преведем песме совјетских песникиња, избор, и биће објављено у „Нолиту”. То су се Лалић⁴⁸ и Јурковић⁴⁹ изборили. Сад сам се и уплашила мало од тога. Без вас и Иде не могу ни кренути. Ида ће ми рећи кога све да узмем у обзир (има их чије ни име не знам). Јесте ли видели румунску антологију жена песника? Да ли су тамо совјетске песникиње добро претстављене?

(Лепа добродошлица, мислите ви сад, Ољице! Толика питања и задужења, што рекли наши фронтовци).

Одморите се најпре, Оља, а онда ми одговорите, молим вас, хоћете ли ми моћи у овоме помоћи: набављати књиге или прекуцане песме, белешке о њиховом животу? Критике о њима за онога ко буде уводни чланак писао? И како би било да тамо ко напише?

⁴⁶ Примила је поклоне од Олге Кутасове, које јој је донела Жења Рјабова.

⁴⁷ Вјекослав Калемб = хрватски књижевник.

⁴⁸ Лалић = Михаило Лалић, српски књижевник и један од тадашњих уредника у „Нолиту”.

⁴⁹ Јурковић = Маријан Јурковић, један од тадашњих уредника у „Нолиту”.

Сва ми глава бучи. Надам се да ћу успети добро да урадим.

Будите добри, Оља, и телефонирајте Шури да зна да смо добро. Сергеј је много лењ и не пише јој, а ја сам сад тако малаксала од болести да ми је и српски тешко сад паметно написати.

Сећају ли нас се деца? Ижљубите их и за наш рачун. Све ваше и вас воли ваша

Десанка

Скопље, 25. II 1961.

Драга Оља,

Ево ме овде на неком књижевном вечеру, осамљена сам пред читање па ћу се из туђег града јавити – у Београду нисам стигла.

Да ли сте се одморили од пута, да ли сте у кући затекли децу добро? Колико има откако сте се вратили?

Ољице, молим вас, кад добијете моје писмо, прогласите себе телефонисткињом па се јавите: мојој заови, и редом мојим пријатељима који имају телефон и упитајте их: да ли су у току ова два месеца добијали од мене пошту – писма, књиге и новине. Важно ми је то да знам – а после могу на одговор и чекати. Ко зна да ли сам адресе добро стављала или можда сам слала и препоручено. Могла бих помислити и да се какав воз где претурио – али нисам ипак истог дана свима писала.

Напишите како сте се провели на путу по свету, или „око света”, како каже наш Нушић⁵⁰.

Ја имам неких невоља са синусима, стално ми се запаљење враћа, али сам ипак морала на пут, била сам раније обећала; ове синусе не помињете Шури. Ко зна шта ће замисли – да сам опасно болесна.

Воли вас и поздравља као и све укућане ваша

Десанка

⁵⁰ Десанка мисли на Нушићеву комедију *Пути око светла*.

■
Београд, 5. III 1961.

Драга Оља,

Много вам хвала што сте ми писали: била сам јако забринута што се нико не јавља, замишљала сам да сте се сви редом поразбољевали – уопште машта ми је радила. Видим да је Ида збиља и боловала, и Шура ми о томе пише. Какве су то биле операције у устима, тешке? Како ми ни на брзојав не одговара, зацело је још у болници, још лежи? У „Књижевним новинама” сам писала о „Вечеру” Андреја Вознесенског⁵¹, нашим се јако свидело, пробудио се код њих интерес да помену те тамо песнике прочитају, а то и јест циљ таквих чланака. И у том истом броју писано је о оном приказу наше поезије. Ја то нисам знала, наравно, пошто нисам у редакцији новина, па се бојим како је Ида то примила. Можда вам је штогод о томе говорила?

Мило ми је што ће Жења и Шура доћи. Са Ивом Андрићем сам говорила о позиву за вас. Он се сагласио. То би смо послали, ако успемо, у јулу. Нас двоје, Сергеј и ја, бисмо се одмарали у августу, а ви бисте нам дошли негде око половине септембра и ухватили најлепше време у нашој земљи. Слажете ли се? Дотле ћете све своје послове свршити, те што су у заостатку.

Одлучила сам да не идем у прошлост с антологијом совјетских песникиња: боље је узети више песама од савремених – а бар засад. А и наша публика ће то боље примити. Оне које нису Рускиње морам преводити с руског. Иде ли то? Друкчије се не може. Надам се, да су најбоље преведене на ваш језик а да су тачно и добро у то не сумњам. На своју срамоту ја их не знам, ви бисте ми после разговора с вашим песницима јавили које су најбоље, зар не?

Мило ми је за мој роман, али Ида ми не пише ни да га је примила – ко зна због чега! Уосталом ни Стефановић не јавља да ли је примио „Заробљеника снова”, баш ме чуди.

Кад наш Калеб⁵² дође на ред, питајте ме, помоћи ћу вам што могу.

⁵¹ Андреј Андрејевич Вознесенски = руски песник.

⁵² Вјекослав Калеб = хрватски књижевник.

Ану Ахматову сам почела преводити, понегде дивно успевам. (Све њих би требало умолити да полако припреме белешку о себи, аутобиографицу). Чланак Тушњева⁵³ је необично леп. Наши су га, мало скраћено донели, приказујући „Иностранную лит.”.

Воли вас ваша Десанка

(Не заборавите пољубити децу у моје име!)

Београд, 11. III 1961.

Драга Оља,

Много хвала за писмо. Је ли Ида била много болесна и од чега? Прво сам имала једну врсту бриге, а сад се, ево, родила сасвим друга. Надам се да је ван опасности?

Антологија ће изаћи у једној едицији Нолитовој која може и сме да пружи књигу око десет табака, то је код нас 160 страница. Свака страница има око тридесет и три реда – стиха. Издање је скромно, хартија није богзна каква, али сам ипак морала пристати на те услове јер и све друго је тако штампано. Слажем се с вама да треба дати поезију песника који пишу сад, који и почињу сад, али од старији бих узимала и лепе песме написане и пре тридесет година. Хтела бих да са гледишта наших умерених ова антологија буде свежа, да покаже и сумњалицама да је руска, совјетска, поезија неукалупљена, да има свих тема, разних мелодија, физиономија. Ољице, ви већ знате какве песме волим. Верујем да и Ида воли сличне!

Чини ми се да би најбоље било да ми ви означите шта сами волите, затим шта би било пожељно превести с гледишта ваших људи уопште који знају шта је поезија; али бих волела да имам слободне руке па да то ускладим и према укусу наших одабраних и добронамерних људи а и према своме личном. Било би пожељно имати од сваке песникиње повише песама, књигу ако је има, ту обележити ваше и Идино мишљење, а да ја могу можда и отступити јер по неку песму лепу, можда нећу моћи лепо превести и морам је заменити другом лепом песмом.

⁵³ Тушњева = Вероника Тушнова, руска књижевница.

Било би најприродније, најправичније да Ахматова добије највише простора, због свог талента и своје старости – око петнаест песама. (Из онога што сте ми дали превела сам понешто с успехом). Ибнер⁵⁴, Берголц⁵⁵, Алигер⁵⁶, Тушнова могле би имати приближно око 12 до 15 песама. То је већ скоро 75 страница. Неруским и сасвим младима дали бисмо од 3–7, према дару, младости, важности, дужини песме. Можда треба и тој доброј, чувеној Грузинки дати десетак песама? Ово је још увек договор, разговор. Мењаћете и ви, мењаћу и ја – према, потреби, околностима.

Добила сам данас, малочас, књиге из Савеза, од Иде. Помало ми се богати ризница. Хвала на свему, свему. Сви моји вас поздрављају

Ваша Десанка

■
Београд, 30. IV 1961.

Драга Оља,

Хитам да вам јавим да су најзад издавачи пристали да ми даду позив за вас. Они ће вам тај званични позив, за јесен, послати данас – ако то нису већ и јуче учинили. Послаће вам га на ваше издавачко предузећа, они имају адресу, како су ми казали. Тако ћете ми бити почетком јесени гост. Надам се да ће дозвола и пасош за то време бити готови.

Радујемо се Жењиним доласку и боравку у Београду. Радујемо се и Идином оздрављењу. Тако исто смо срећни због одласка наших песника ка вама и ваших к нама.

Мени је синоћ дошла моја гошћа Францускиња – она још спава а ја грабим да вам пошаљем неколико речи.

Заборавих да кажем, а то је требало у самом почетку – честитамо и вама за огромни успех Гагарина⁵⁷ и ваше науке. Брагин ми је први јавио о томе, исто јутро и преко њега сам послала такође честитку вашем народу.

За сад само оволико.

Много вас воли ваша Десанка

⁵⁴ Ибнер = Вера Михајловна Ибнер, руска књижевница.

⁵⁵ Берголц = Олга Фјодоровна Берголц, руска књижевница.

⁵⁶ Алигер = Маргарита Алигер, руска песникиња.

⁵⁷ Јуриј Гагарин, совјетски космонаут, први човек у космосу.

■
Београд, 2. VI 1961.

Драга Оља,

Много се бринем да ли сте добили онај званични позив од Удружења издавача. Вучо⁵⁸ ми је рекао како су послали већ 2 маја на ваше предузећа (боље би било да су вама лично упутили, како сам им саветовала.)

Ја сутра идем за Париз где ћу остати месец дана, и дотле ћете ми ваљда моћи јавити је ли писмо стигло и вреди ли што је написано. Ако би вам одмах дозволили пут, могли бисте доћи до 10 августа па да идемо прво заједно на море. Можете ми писати и на адресу U^{me} Thérèse Perleaux 328, rue des Pyrénées, Paris, 20e. Ако пасош буде готово и крајем августа, можете мало прво доћи на море – прво мојој кући, па онда би вас сестра послала нама. Уосталом све је лако ако је само позив стигао.

Добро смо. Имамо сви пуно посла ових дана. Јавите се. Воли вас ваша Десанка

■
Мошћаничка Драга, 16. VIII 1961.

Драга Оља,

Сад сте ме својим писмо уплашили: мени се чини да сам вам јавила како сам са Удружењем издавача удесила – они вас зову тобож у своје име да би вас ваши пустили, а ви ћете, Оља, бити моји гости. Тако смо се и у Москви договорили. Да сам вас ја у своје име звала, приватно, ваши вас не би пустили, и зато сам ово измислила. Само је наше Удружење неваспитано што није ставило да зове о своме трошку, ја сам им ја сам их молила, преко Вуча, да тако напишу. Ви пут до Београда платите својим, вашим совјетским, новцем, а ја ћу вам платити повратак. Бићете код мене као гост, спавати, хранити се, а можда ћемо, зацело ћемо, и понеки излет направити. Можда ће нам у погледу излета и Удружење понешто помоћи. Друкчије није ишло,

⁵⁸ Вучо = Александар Вучо, српски књижевник, у то време генерални секретар Савеза књижевника Југославије.

они нису хтели о свом трошку да зову, није им било у плану, итд! а ја нисам хтела да чекам још сто година па да можда и не дочекам.

Немојте бринути због тога што сте мој гост, понашаћемо се као да сте наш укућанин, собу за вас имамо, постељу имамо, и за себе сваки дан спремамо ручак, нећемо га спремати само због вас.

Ако истину смете рећи вашим, реците; ако не, реците просто да се подразумева да вас зову о свом трошку кад нису нагласили да вас зову о трошку вашег предузећа или личног вашем.

Другог начина да вас позовем нисам имала, мени је тај начин пријатан, треба и ви сасвим природно да га примите. Ви сте толико за мене учинили, па зар вас ја не могу и не смем позвати да ми будете у кући гост.

Што се тиче Брагина⁵⁹, сумњам да стиже да преводи; има сто послова и никако моју помоћи не тражи јер вероватно није утонуо озбиљно у посао око превода. Чим стигнем у Београд потражићу га и питати шта мисли. Можда је одустао!

Хитно ми јавите како то да ме нисте разумели коју улогу игра Удружење издавача у позиву. И још хитније хоће ли сметати што није речено о чијем трошку. Ако и то мора да се нагласи, чим будем у Београду молићу их да напишу писмо и кажу да зову о свом трошку. У Београду ћу бити око 7 септембра.

Поздравља вас и воли
ваша Десанка

Београд, 21. IX 1961.

Мила Оља,

Добила сам ваше писмо. Радујем се што ћемо најзад остварити своју замисао. Београд, истина неће бити онако леп као лети, тојест, дрвореди и паркови и околне шуме биће скоро голи, али ће то бити у јеку позоришне сезоне и како ви знате наш језик, занимаће вас то у првом реду. Ја ћу се постарати да посвршавам главне послове, обавезе, – да ме не јуре због разних рукописа кад ви будете били овде. А може се десити да и

⁵⁹ Тадашњи аташе за културу при совјетској амбасади у Београду.

новембар буде врло леп и да ћемо моћи правити излете. И просто се радујте што ћете доћи – не треба да се мучите мишљу да сам вас својим позивом задужила. Напротив, Оља, једва да ћу стићи да вам се мало одужим за радости које сте ви мени причинили.

Почела сам преводити руски песникиње. Понешто је врло добро испало. Рукопис не треба предати прије пролића, јер је у плану за 1962, и зато радим полако, бавећи се још понечим у међувремену. Кад будете овде, претрешћемо све још једном и видети треба ли још која књига.

Сергеј је превео Вере Ибнер⁶⁰ књигу: „Како сам била мала”, прва половина је већ прошла и кроз моју редакцију и још једне другарице која му је рекла да је дивно преведено. Издавач за ово дело ће се лако наћи па смо најпре бринули да се преведе.

Шура нам је такође писала, каже да је с вама разговарала. Ви ћете се зацело видети пре вашег поласка овамо. Верујем да ћеш Шури бити мило као да и она сама с вама полази.

Иди ћу се јавити ових дана. Чудно ми је што не ради. Ваљда хоће да се сва да на писање.

Песници који су били код нас врло су задовољни, очарани – а и како не би били. Сад ми чекамо вашу делегацију, само ја не знам ко ће све доћи.

Немојте се једити што ћете стићи овамо у касну јесен. Кад дошли да дошли – добро сте нам дошли. И ми смо у Москви били по киши, и лапавици, и зими, па је ипак било лепо.

Поздравља вас и воли ваша
Десанка

Београд, 25. X 1961.

Драга Оља,

Већ је давно требало да вам пишем, да вам кажем како је изложба била лепа, како сам била на отварању, како је Ромањенко⁶¹ мио, паметан, да вам захвалим за књигу Цветајеве, за плоче, за слике, али ме омело нешто што је немогуће прескочити, не ви-

⁶⁰ Вера Ибнер = руска књижевница.

⁶¹ Ромањенко = Александар Ромањенко, руски илустратор и преводилац.

дети, одложити – брат ми је опет у оном веселом, али срдитом, преактивном стању, и заробио је све наше мисли, послове.

Ромањенко ми је рекао да ћете се, можда, вас двоје узети, још ове јесени – као у нашој народној поезији. Много ме је та вест обрадовала. Има много ствари које обоје волите. Имате исто образовање. За брак то много значи. Срећно!

Видела сам преводе песама у дому поезије. Мило ми је много за нашег друга. Овог пута су му песме дивно преведене, остале су, и у преводу његове. Моје су прилично слободно преведене. Зар не? Било је ваљда тешко.

Све ове дане нисам ништа могла радити, нити радити што озбиљније.

Ромањенко је обећао да ће се јавити при повратку из Македоније, па ћу вам по њему опет мало писати. Бит ћу ваљда мирнија. Сад сам уморна и немирна.

Сад само оволико. Воли вас и много поздравља ваша Десанка

Београд, 5. XII 1961.

Драга Оља,

Добила сам ваше писмо, не треба да говорим колико сам се обрадовала. Знала сам да ће се Ромањенко скоро враћати па сам оставила да вам то по њему пишем. Видим да је задовољан својим путем кроз Југославију. Причао ми је и неки план за ваш долазак, надам се да ће се остварити.

Брагина и његову жену виђам на пријемима, кажу да роман преводе – (више верујем жени него Брагину). Кад буду готови, казали су да ће доћи да заједно прегледамо.

Ромањенко је синоћ у Совјетском дому културе говорио на српском. Сергеј је присуствовао и прича како су се сви чудили добром нашем језику код тако младог човека. Шта значи љубав према једном народу једној култури! Кад будете код нас и ви ћете говорити српски, зар не? Верујем да ћете такође за дивити Југославене својим знањем нашег језика.

Андрића ретко и накратко виђам. Свет му сада толико досађује, да хоћу да га бар себе поштедим. Верујем да ових дана не може ништа да ради. За дан или два путоваће

да прими награду⁶². Пратиће га наш нови млади секретар Лалић⁶³ који зна језике и окретан је. А чим нови роман Андрићев буде готов, послаћемо вам га.

Рوماњенка ћу замолити да неке ситнице понесе вама, деци, Жењи, Шури и Иди. Верујем да ће то радо учинити.

Ми у кући нисмо најбоље расположени: брату ми још није добро (мислим да сам вам писала да се сад налази у еуфорији што је за нас, а у неком смислу и за њега, још горе него оно депресивно стање. Због тога мало успореније преводим своје песничке – али ће ипак бити на време готово).

Поздравите све своје

Љуби вас ваша

Десанка

1962.

Београд, 26. I 1962.

Драга Ољице,

Већ смо два дана без наших драгих гостију. Тако ми је празно око срца. Била сам неспокојна и док су овде били. Учинило ми се да је Ромањенка морила нека брига, да је због нечега потиштен. Учинило ми се и да се некако туђи од мене, и као да од нечега има страх. Мислим да су сви ови моји утисци тачни, да се не ради о уобразиљи. Не могу да докучим шта би био узрок овоме. Нисмо толико блиски да сам могла наваљивати да ми се исповеда. Да га ви, Оља, нисте мало чиме ожалости? Ви сте мала, слатка кокета! Да му неко није пребацивао што је свраћао прошли пут к нама? Али он је, сиromaх, имао толико дарова да разда, да је морао наћи неку базу одакле ће то обавити. Било би ми жао да га је когод прекорио због пажње коју ми је указао. Можда сам га много давила распитивањем о књижи нашег пријатеља, а он не може или не зна о томе ништа да ми каже и због тога му је непријатно.

⁶² „Да прими награду” = ради се о Нобеловој награди за књижевност додељеној Андрићу.

⁶³ „Наш нови млади секретар Лалић” = Иван В. Лалић, српски песник, у то време секретар Савеза књижевника Југославије уместо Александра Вуча.

Ми у кући смо били невероватно отворени према њему, као што бисмо према вама. Чак ме је сестра због тога прекорела, каже да то може да представља понекад терет за онога коме се с таквом отвореношћу обратимо.

Најзад ми је пало на ум да можда имате каквих тешкоћа због мојих књига које сте замислили да издате. Ако је то – не треба да вас мучи: Ни вас ни Ромањенка. Ја сам бар нормалан човек. Разумем да увек, због овога или онога, могу да настану преокрети и тешкоће, да искрсну препреке.

Била бих вам захвална ако бисте ми с реч и две објаснили донекле Ромањенкову забринутост и туђење.

Превод песникиња треба да предам на пролеће. Мало сам у застоју због болести свога брата, али верујем накнадићу чим се мало смирим. И о томе ћу вам у другом писмо говорити, а ово нека остане посвећено мојој бризи о тајанственој ми потиштености нашег младог пријатеља, који се, међу нама буди речено, ужасно прославио овде знањем нашег језика што ће, Оља, бити и с вама случај чим једном овамо стигнете.

Воли вас ваша Десанка

156

■
Београд, 17. II 1962.

Мила моја Оља,

Пре свега: честитам! Желим сваку срећу, слогу и остало због чега се људи жене и удају. Видите, тај мангуп Саша није ми био казао да сте се удали. Питам: „Како је?” А он одговара просто: „Све добро, у најбољем реду”. Ја опет мислим: просто – љубав у реду, послали сте му у писму неку реч, пољубац или слично. А он лупешик ћути. Истина – лице му блиста. Ко би рекао да је он тако стидљив!

Мислим, Оља, да ћете се ви моћи лепо слагати: имате слично образовање, имате једну заједничку велику љубав – Југославију. Обоје сте савесни и вредни, марљиви. Обдарени.

Сад верујем да ћете нам једном доћи. Саша ће то удесити. Отуд из Савеза књижевника, то се лакше да учинити. Дођите, лакше ћемо о свему усмено причати.

Е, сад, јесу ли деца љубоморна⁶⁴? Је ли Ника љубоморна? Где станујете? Је ли улица Макаренко, 3–32, ваш Лобковски? Да ли да вас замишљам у великој лепој собици?

⁶⁴ Ради се о деци Олге Кутасове из њеног првог брака.

Ако је Сашу очарала Југославија, и он је очарао Југославију. То му је било лако јер дивно говори наш језик и могао је слободно рећи све што жели и мисли, а како мисли и жели добро, Југословени се љубављу на љубав одазвали. (У међународним љубавима мислим да нема несрећних љубави!) Мило ми је што његово уздржано понашање приликом друге посете могу приписати само његовом умору. (Ни на ум ми није пало, такође, да би могло бити каквих несугласица и нерасположења међу оним људима: човек кад неког воли, лиши га свих непожељних особина.)

Антологија се ближи крају. У идућем писму шаљем списак преведених песама и нека питања. Данас вас ипак морам нешто замолити: белешке о животу А. Адалије, Полонске, и Кемпе, Зулфије, Друђине (у администрацији Савеза писаца би морали бити подаци о њима.) Имају ли оне својих збирки и да ли би се могле добити? Која је од двеју Светлана боља, чувенија (Јевсејева⁶⁵, или друга) и има ли збирке? Има ли збирке Бела Ахмадулина⁶⁶? Треба, мислим, и њих узети, често се штампају у листовима. Имам Вере Тушнове само две књиге, обећану, последњу нисам добила. Не знам о њој биограф. податке.

Загорчавам вам обома ваше медене дане, опростите. Воли
вас ваша Десанка

Београд, 8. III 1962.

Драга Оља,

Прочитала сам вест да је и децја књига готова. Знала сам то преко вас и раније, и сад сам у новинама („Политици“) видела и колики је тираж. Опет једна ваша заслуга и моја радост. Хвала, Ољице.

Надам се да сте добро и здраво, да сте задовољни.

Ја сад по други, или по трећи, пут прелазим преко превода. Неки су ми били савим неуспели. По стоти пут се уверавам да треба оставити ствари да се мало охладе. Срећом, издавач ме још не зове, не опомиње.

⁶⁵ Светлана Јевсејева, руска песникиња.

⁶⁶ Бела Ахатовна Ахмадулина, руска песникиња изузетно цењена и превођена у свету. Десанкини преводи њених песама у овој антологији су први преводи ове песникиње на српски (српскохрватски) језик.

Брагин ми је рекао да сад мало приљезније ради. То исто је изјавио и неком нашем студенту с којим се спријатељио.

Вечерас путујем на неколико дана у Фиренцу на Конгрес Заједнице европских писаца. Радујем се. Тамо ћу зацело наћи и пријатеља Руса. Дивно ли би било да се негде тамо и Саша појави! Мени се чини да је он специјалиста за пуно ствари и књижевности, не само за југословенску књижевност и наш језик.

Шура нам је недавно писала. Као и њен брат Њој: кратко телеграфског писмо, али зато препуно осећања.

Како су деца? Јесу ли се свикла на Сашу? Траје ли још љубомора? Верујем да је у почетку постојала – јер, признајем, и ја сам малкице љубоморна. (Таква сам по природи; сви који много воле такви су. Зар не?)

До виђења у Југославији.

Воли вас и све ваше драге

ваша Десанка

Београд, 25. III 1962.

Драга Оља,

Ваше писмо сам добила управо кад сам полазила на конгрес у Италију, а отуд се није дало писати, били смо у сталној трци. Видела сам у Флоренцији⁶⁷, Суркова⁶⁸, Бажана⁶⁹, Хичмета⁷⁰, Твардовског⁷¹, Веру Панову⁷², Вознесенског⁷³ – што ми је било необично

⁶⁷ Старији назив за Фиренцу.

⁶⁸ Сурков = Алексеј Александрович Сурков, руски песник.

⁶⁹ Бажан = Николај Бажан, руски песник, припадник генерације међуратних писаца, тзв. погубљене ренесансе која је прекинута почетком тридесетих година прошлога века стаљинистичким чисткама.

⁷⁰ Хичмет = Назим Хикмет, познати турски песник.

⁷¹ Твардовски = Александар Трифонович Твардовски, руски песник и уредник.

⁷² Вера Фјодоровна Панова, руска књижевница и драматуршкиња.

⁷³ Вознесенски = Андреј Андрејевич Вознесенски, руски песник.

пријатно. Ваш делегат је најбоље говорио о филму, добио је много аплауза (говорио је о деградацији љубави на западном филму.) Штета што је владала велика хладноћа у тој земљи сунца, док смо тамо били.

Молила сам Маријана Јурковића да у Народној библиотеци прегледа сва издања Шимуновића⁷⁴ па оно где буде најбољи предговор, и примедбе да набавимо и пошље-мо вам. (Маријан боље познаје хрватску књижевност).

Добила сам дечју књигу. Мени се свиђа како је издато. Илустрације су лепе, живе. Задовољна сам. Најважније је што је превод особито добар, успео. Била је једна белешка код нас о посљедњим преводима у СССР и тамо је речено да је превод Самојлова „књижеван и тачан”. Поздравите Самојлова и захвалите му много у моје име: уживала сам читајући, а и Сергеј и моја сестра.

Ољице, белешку имам о Друђиној и Њекрасовој⁷⁵. Немам о Полонској, Јевсејевој, Ахмадулиној. Адохис и Кемпе мислим да нећу ни уносити: у току рада доносе се увек неке измене. Боље је нека од најбољих има више, и нека има песама које се морају свугде допасти. Ви ћете нам доћи у мају па ћемо о томе још поразговарати, имаћемо за то времена. Те белешке можете и тада донети.

Код нас је страховито ружно време, ледена киша, која се смењује са снегом, па кад је неко још суморан због овога или онога, не вреде му понекад ни песме. Надам се да ће се сад небо избелити и кад ви стигнете да ће бити топло, светло.

Сашу, децу, снају и брата поздравите
Вас воли ваша
Десанка

⁷⁴ Шимуновић = Динко Шимуновић, хрватски књижевник.

⁷⁵ Њекрасова = Ана Њекрасова, руска песникиња и списатељица за децу, позната у свету по роману *Доживљаји кайетана Врунела*.

■
Београд, 4. IV 1962.

Драга Оља,

На молбу овог друга да вам пошљем његову драму за децу⁷⁶ не би ли је превео Самојлов, и чиним то. Драмица ми се свиђа: ведро је и савремена. (Штампана је на брзину па зато обилује грешкама, као да није било коректуре.) Податке о драми сам писац шаље као и писмо Самојлову. Зашто њему? Видео је превод моје књиге и одушевио се. Писац је честит човек; за време рата био је у немачком логору.

Ако се Самојлову буде свидело, и ја бих се радовала да он то чини. Ако не, ви нешто смислите, ако сматрате да је дело лепо и за ваше прилике, нађите кога другог. (Додуше, ви ове литературе имате доста, а код нас су овакве ствари ређе, и то по ствари, прилично лако продре).

У Загреб сам писала „Зори“⁷⁷ да ми пошље Шимуновића. Воли вас, обоје, ваша
Десанка

160

■
Београд, 26. V 1962.

Драга Оља,

Много сам се изненадила и обрадовала кад је Саша телефонирао. Било је то око једанаест ноћу, па ми је било још изненадније. Саша изванредно лепо изгледа, види се да га мазите. Мислим да сам добро разумела због чега нисте сад могли доћи: то је нека приватна и пријатна ствар, зар не? Али на јесен вас, Оља, сигурно чекамо. Мислим да ћу и ја тад бити мирнија, даће моме брату најзад бити боље.

Код нас сви говоре, а и осећа се да се односи побољшавају. Први знак је: више совјетских филмова, језик се, ваш, по школама више форсира.

⁷⁶ Драма за децу неког „друга“ = ради се о драми *Бајка* Бошка Трифуновића, књижевника, у то време драматурга Савременог позоришта у Београду.

⁷⁷ „Зора“ = загребачко издавачко предузеће.

Радујемо се Јевтушенковом⁷⁸ успеху у иностранству. Дорастао им је у разговору.

Надам се да ће моје песникиње најзад ући у штампу на јесен. Можда ћемо превод заједно погледати када будете к нама дошли.

Данас у 3 је примање у Совјетском дому. Позван је и Радован па ће тамо моћи и он да се види са Сашом, ако се не буду код мене срили.

Хвала, Оља, на даровима. Раздала сам што није било за мене и сви захваљују.

Сергеј је добро. Наша мајка само нагло слаби од овог пролећа, имала је, збиља, много муке. О роману ће вам Саша причати.

Воли вас много
ваша Десанка

Београд, 5. VI 1962.

Драга Оља,

Хитно вам јављам да смо Јурковић и ја нашли у нашој Универзитетској библиотеци оно издање Шимуновића које ће вам најбоље послужити. Библиотека не да дело појединцима, (мислили смо да узајмимо, пошљемо вам и ви после да вратите) али врши размену са Лењиновом библиотеком у Москви. Треба одмах да одете у Лењинову библиотеку и замолите их да траже на месец дана књигу: Šimunović Dinko: „Djela I i II izdanje” „Zora”, Zagreb, 1952. У картотеци се налази под К 1, 943. Чим добију писмо, управник библиотеке ће дела послати. Све се може обавити за петнаест дана: пут мога писма четири дана, пут вашег четири, пут књиге недељу дана.

Јурковић се много захваљује за чај, и лепу кутију, био је очаран као дете.
Желим вам да се лепо осећате, и све остало најбоље
ваша Десанка

⁷⁸ Јевтушенко = Јевгениј Јевтушенко, руски песник.

■
Београд, 2. X 1962.

Драга Оља,

Синоћ сам видела Иву Андрића, пре два дана је дошао с одмора, из Боке Которске. Рекла сам му да сте га поздравили, да сам га тражила док сте овде били, како бисте се видели. Обрадовао се и поздравља и вас и Сашу.

Радован ми рече да је добио послате књиге и да је дирнут и пажњом и брзином којом су дошле.

Био је кратак ваш боравак у Београду, мало смо могли разговарати, али сви ми смо утолико дубље осетили сваки тренутак и још га доживљујемо. Свакако удесите да дођете у командировку. Својом муњевитом посетом само сте нам отворили жељу да вас часпре опет видимо. Надамо се да сте лепо путовали – удобно се путује с вашим возом Београд–Москва.

Шура нам се јуче јавила: сигурно је имала пуно усхићења, каже све жеље смо јој испунили и још додали преко жеља. Писала нам о јабукама из свог – воћњака – и мало не све у стиховима!

Ових дана смо свако вече од 9 до 11 гледали по један совјетски филм – у част нашег драгог госта. Филмови су били разнолики и сваки на свој начин леп (Дама с кученцетом, Удовица (не знам јој име), Девојачке године, Одрасла деца, Добри људи, И опет јутро, Евгенија Гранде). Било је увек лепо посећено и скоро увек трећина публике иста.

Бране је купио књигу Пискурова⁷⁹: Курс высшей математики; овде код нас, па ако нисте добили тамо немојте се више мучити. Уместо те књиге сад би вас молио: Тохтенброта, Кобранског: „Введение в теорию конечных автоматов.” Извините, шта да се ради кад сте становник Москве!

Много поздрава свима вашим, свима драгима, а највише вама двома шаље ваша Десанка са целокупном породицом

⁷⁹ Пискуров = Николај Семјонович Пискуров, познати руски математичар.

■
Београд, 1. XI 1962.

Драга Оља,

Много ми је жао што онога дана када сте одлазили нисам могао да изађем на станицу да вас испратим.

Неизмерно сам вам захвалан за књиге које сте ми послали. Ако једнога дана постанем добар стручњак, то ће бити, делом, захваљујући вама, јер ове књиге представљају основ науке за коју сам се определио.

Посебно ме је обрадовала пажња као и богат дар који сте ми по Гаљи послали. Тиме и својом поруком сте ми отворили очи и ја ћу се потрудити да понешто од онога што будем насликао пошаљем.

Још једном хвала у нади да ћемо се ускоро опет видети.

Пуно поздрава и искрених жеља Бранислав и Десанка

■
Београд, 29. XII 1962.

Мила Оља, нисам вам дуго писала онако и онолико колико бих желела. Сергеј је још болестан. Сад се налази у болници, морали смо га тамо преместити јер су му се напади понављали. Сад добија неки инјекције три пута у току 24 часа; оне морају да иду у вене, али су оне код њега неизразите, не могу лако да се нађу, па је сав избоден, боли га то. Надам се да ће га за Нову Годину пустити кући, али још не може. Надам се ипак да ће из тога испливати, па опет нисам Шури ништа јављала, да се не брине. Послаћу јој ускоро писмо, позив у госте. Дуго траје та процедура слања гарантног писма. До пола је готово. Добро би било кад би сте заједно дошле, или ви пре ње, па да се овде нађете. Радujemo се што ћемо Жењу ускоро видети.

Маријан⁸⁰ је добио Чехова. Био је пресрећан. Много вам је захвалан. Бранку⁸¹ сам дала његову књигу. Добила сам и ја „Дом поезије”, (ок, то је у истом пакету било! Како сам расејана.) Жао ми је што имате толико муке око превода мога романа. Чудим се како је Брагин могао толико промашити. Вероватно је претрпан новинарским послом а воли и да излази с пријатељима. Не знам кога ћете сад изабрати! Дивно би било кад бисте ви били беспослени па се тога прихватили. Али, наравно, то је не могуће. Уосталом, ја се на вас ослањам као и досад. Наћи ће се неко решење.

Распитаћу за превод Ахматове и Мандељштама и послати вам чим нађем.

Мило ми је што су вам наше примедбе поводом антологије биле корисне. Ако се јаве још каква питања, само ми напишите.

Све што се код вас догађа, пратимо. Били смо радосни због посете наших вашој земљи.

Чим ми брига за Сергеја прође, опет ћу вам писати. Воли вас и поздравља као и Сашу вашу

Десанка

1963.

Београд, 4. I 1963.

Драга Оља,

Видим да сте се много наједили због мог писма и мог незнања. Брагин ми је некако представио да се ствари које му се у преводу замерају не дају друкчије превести, па сам мислила да је збиља и мој текст крив унеколико за оно што му се замера. Било ми је врло незгодно да му кажем да мене у писму Смирновој не помиње, ма да сам знала да није лепо да се ја у то мешам.

⁸⁰ Маријан = Маријан Јурковић, хрватски књижевник, уредник у „Нолиту”.

⁸¹ Бранко = Бранко Ћопић.

А свега тога не би било да је и Сергеј био код куће и да је одмах могао дати своје мишљење. Тек кад сам му однела превод у болницу и кад је он почео да ми објашњава сва неуспела места, видела сам како је не могуће правити редакцију тога превода. Сергеј је, чини ми се, још строжи него и ваши рецензенти, и много замера Брагину што није у току рада свраћао да пита оно што му је нејасно.

И Сергеј каже да је превођено неким сиромашним језиком с улице, новинарским. И он каже да Брагин не зна довољно руски да би се смео подухватити таквог посла. На примерима ми је показао нека смешна и недозвољива места. Молим бога да Брагин само не сврати у болницу и да му Сергеј све то не сручи у лице – ипак би ми било жао.

Сергеју се напади нису поновили има деветнаест дана, па сам се почела надати да ће се овог пута све смирити.

Ја сам по овогодишњој необичној зими јако назебла и сад не знам како ћу Сергеја сваки дан посећивати, а то за њега много значи – мало га подворим, разонодим, однесем му потребне ствари.

Оља, молим вас некако ме оправдајте где треба што сам хтела некако да Брагину помогнем, што сам дозволила да и мене у писму помиње.

Поздрав свима вашим

Воли вас Десанка и Бране

■
Београд, 14. III 1963.

Драга Оља,

Врло дуго ми нисте писали. Бојим се да немате каквих брига, својих, домаћих. Још више се бојим да их немате због мене и романа. Ништа ми не јављате има ли наде да ћете ипак доћи поново у Београд. Шта се догодило с командировком⁸²? Зашто се то тако одлаже? Било би лепо да у исто време дођете и ви у Београд и Сергеј дође кући. (Он се осећа боље, али док потпуно не прохода нећу га пустити).

⁸² Руска ознака за службени пут.

Не знам да ли вам је Шура говорила како напредује њен посао око вађења пасоша. Такозвано гарантно писмо сам јој послала још у јануару. Ваљда ће до лета што успети. Можда је и боље да стигне кад се Сергеј сасвим опорави.

Превод совјетских песникиња је давно дат „Нолиту”. Ове ће године књига бити готова.

У нашим новинама сте зацело читали да се је апстрактна уметност почела код нас мало сузбијати. Ићи ће споро, али ће некако ићи. Брже у сликарству него у књижевности.

Неки амерички песник који је био ваш гост у Москви и Грузији, донео ми је поздрав од Ноњешвилија, песника који нас је пратио кад смо били у његовом завичају, што ме је врло обрадовало.

Често о вама и Саши говоримо. Често деца започињу тај разговор. Мило ми је што су вас у кући сви заволели.

Воли вас и поздравља обоје ваша
Десанка

166

Накнадно честитамо 8. март и све датуме по женама славне! Д.

Београд, 4. VI 1963.

Драга Оља,

Пишем вам на хартији на каквој војници пишу својим драгама, јер сам у некој чекаоници па сам у киоску купила овај неукусни прибор.

Зборник совјетске поезије је у штампи од пре недељу дана, надам се да ће бити готов за сајам књиге. Белешке, увод, објашњења, све то ми је помогао такође наш пријатељ; сама то збиља не бих умела: највише песама имају Ахматова и Цветајева⁸³, а скоро свака остала до седам, осам. Најмлађе две имају их по четири. Мало сам одахнула. Сергеј је дошао кући има двадесетак дана. Излази помало и на улицу.

⁸³ Ахматова и Цветајева = Ана Ахматова и Марина Цветајева, славне руске песникиње.

Срећа је што је изашао из болнице, да га Шура не затекне тамо. Њу очекујемо за који дан.

Крајем јуна излази из штампе књига Вере Ибнер: „Како сам била мала”. Сергеј је превео још лане, уз моју редакцију и редакцију Јованке Хрваћанин, једне од наших старијих песникиња, која зна лепо руски.

На јесен се спрема екскурзија студената електротехнике у Москву. Уплатила сам Брану тај пут. Много је желео да тамо пође, а и ми сви се томе радујемо.

А сада ми реците како сте ви? И како то да се ваш пут у Југославију покварио? Свима нам јако жао.

Да ли вам је сад живети лакше кад је и Саша уз вас, или вам он задаје још више брига и послова, – како обично с мужевима бива?

Овде често о вама обома причамо. Збиља је празник био сваки наш сусрет и разговор, и зато се памти. Има ли каквих породичних новости код вас, каквих последица вашег новог живота? Пишите о свему.

Како сте испливали с романом, или се још петљате с тим?

Јару Рибникар⁸⁴ и мене зову Чеси у госте ових дана поводом зборника чешке поезије који смо превеле. Кад бисмо се бар у Прагу с вама могле срести! Или с Идом која често путује у Праг.

Јавите се. Много поздрава свима шаље
ваша Десанка
с целом породицом

■
Београд, 27. IX 1963.

Драга Оља,

Нисам веровала да ће овако брзо проћи три месеца која је Шура с нама провела. Сутра у 20.50 враћа се кући. Свима ће нам бити необично без ње, а Сергеју ће бити вероватно понајтеже. Али надајмо се да ћемо се опет негде, у Београду или код

⁸⁴ Јара = Јара Рибникар, књижевница.

вас у Москви, срести. Показали смо Шури Словенију, море, били мало у Дубровнику, Сарајеву. Све јој се необично свидело. Увек сам жалила што и ви нисте с нама, што те лепоте наше земље не делимо заједно с вама такође, што никако не можете да дођете на дуже време к нама.

Марија Стоиљковић је била синоћ код нас и рекла нам да вам је послала у име „Просвете” Сергијев превод књиге Вере Книпер „Како сам била мала”. Успео је да је преведе пре болести, те је ипак доста брзо пошла у свет, на нашем језику. Мислим да је лепо преведена, и илустрована.

За „Дан књиге” ће изаћи из штампе и књига „15 совјетских песникиња”. Надам се да ће имати успеха, захваљујући многим чему: драгоцепој и великој сарадњи, помоћи Радовановој, расположењу које сад код нас влада према вашој књижевности. Много се изласку ове књиге радујем, с нестрпљењем чекам да вам је пошљем и чујем ваш суд.

Песме које сам објавила у оним часописима што сам вам послала нису ушле у зборник, понека што није најбоље преведена, понека што је мање лепа него остале унете песме, понека као прекобројна – кад су се пребројали стихови и песме сваког песника.

Ове године нисам много радила, због болести Сергејеве, и после што сам летос увек била у друштву Шурином и Сергејевом. Надам се да ћу ове године моћи завршити неке започете песме, даћу заокружити циклус „Тражим помиловање”!

Бране⁸⁵ ће вас обрадовати својим доласком око половине октобра. Посетиће Москву, Лењинград, Кијев. Ако га наши пусте, остао би још недељу дана код Шуре да види параду 7. новембра. Зацело ће се видети с вама и вашима, чему се и ја много радујем!

Напишите ми треба ли вам каква књига или што друго из наше земље да вам по Брану пошљем, и уопште, молим, напишите како сте, чиме се бавите, како сте лето провели, како је Саша.

Овог часа добих из Академије наука позив да присуствујем коктелу у част совјетских академика, наших гостију, а неки дан сам се видела са вашим превод-

⁸⁵ Брана = Брана Милакара, Десанкин сестрић.

диоцима, који су били на конгресу у Дубровнику. А сваки час се понеко враћа из Москве и хвали се како му је код вас било лепо. Све ме ово много радује и даје ми наде да ћете и ви, са Сашом, ускоро доћи. Зар не?

Све ваше много поздравља,
и вас воли ваша Десанка

Београд, 12. XI 1963.

Драга моја, наша Оља,

Бране нам синоћ стиже пун утисака, пун приче о свом дивном боравку у Москви, пун љубави за све вас. Не знамо како ћемо вам се захвалити за сву доброту, сву пажњу коју сте му указали. И све на онај ваш, мени добро познати начин: топло, ненаметљиво, благо. И ви и Саша сте младића очарали својом пажњом и љубављу. На поласку је имао жељу да вам много шта каже, да вас као милу сестру и пријатеља пољуби, али, каже, није умео ни три речи да вам изговори, па га сад то мучи. Хвала вам, Ољице, што сте га водили у позориште, што сте му показали околину, што сте учинили, помогли, да се спријатељити са Сашом. За Брана све ово огромно значи, за његову преосетљиву природу, жељну топлине, за његову младалачку радозналост жељну утисака.

Хвала вам за дивне дарове, – оне чаше и шећерница су чаробни. Сергеј само у њих гледа. Сутра купујемо одговарајуће стаклене чаше, које ће моћи стати у оквир. Дивно је све, али ме мучи што сте поред толиког трошка око Брана још и за нас остале трошили.

Бране ми је рекао да се роман преводи. Хвала вам много.
Сад морам пустити и Мару да вам дода неколико речи.
Волим вас обоје, као своју породицу, ваша Десанка

1964.

■
Београд, 6. IV 1964.

Драга Оља,

У Београду није било жртава од земљотреса, није се срушила ниједна кућа, али је било врло непријатно. Куће од армираног бетона су се љуљале, учитељи су ђаке распустили; неки убоги инжењер, који је раније претрпео земљотрес у Скопљу, умро је од страха, узбуђења. Ми смо мислили, у својој кући, да мајстори који још код нас над главом ремонтирају, нешто ломе, просипају шљунак. Почела сам да се љутим на њихову дрскост, док Сергеј није приметио да дрскост долази с друге стране.

Због оне критике се немојте једити. Сви је људи осуђују и не могу да појме како је до ње дошло. Бранко Ћопић ме је чак молио пре тога да му књигу, оштампану, позајмим, како би Костић⁸⁶ лепо писао пре него што падне у руке другом коме, непријатељски расположеном према поезији реалистичкој; рекао ми је да је сам Костић поручио да му је донесе, како би предухитио модернисте! Још Костића нисам лично видела, да ми објасни свој став. Радовану је писао писмо, пошто се не виђају, и рекао му да комунисти и борцу не доликује онолико се улагивати људима који родољубиву поезију не сматрају уопште поезијом и т. д.

Лалић се зове Михаило, тако сам себе потписује. Врло је срећан што сте на њега „обратили пажњу” како он каже. Молим вас да му пишете на адресу М. Л. Београд, Георги Димитрова 49. У Савезу може писмо да се загуби.

Сергеју је боље, али још не излази јер је време променљиво, кишовито.

Сви вас моји воле и поздрављају, нарочито Бране који је сад у испитним грозницама

Ваша Десанка

⁸⁶ Душан Костић = књижевник.

■
Београд, 23. 10. 1964.

Драга Оља,

Давно нисмо писали једна другој. Борис Слуцки⁸⁷ ми рече да сте добро и ви и Саша, а то је главно. Вероватно и вас посао спречава да се чешће јављате. Сергеј и ја смо били два месеца ван Београда; а онда нам је дошла у госте она моја Францускиња и тако сам се ја због свега тога била ућутала. Ипак сам у сталној вези са вашом земљом, због овога или онога. За време Вуковог симпозиума било је неколико слависткиња из СССР-а, неки су вас и познавале.

Са Слуцким сам била 21. X у Крагујевцу. Он је тамо прочитао свој превод „Крваве бајке”. Причали смо о свему и били забринуте и тужне због последњих догађаја, нарочито нас је потресла смрт ослободилаца Београда⁸⁸. Сви смо то доживели као велику народну жалост и несрећу.

Код нас у породици биће ових дана великих новости. Рада нам се удаје, а Бране жени, и желе да се региструју истог дана. То су нам некако нагло казали па ма да смо знали да је томе време и да Рада има младића а Бране девојку, ипак смо се збунили и изненадили – и рекли им, наравно, са срећом.

Мила Ољице, јавите ми се с неколико речи. Пишите ми о себи. А друг Слуцки ће вам о нама причати.

Воли вас и љуби
увек ваша Десанка

Велики поздрав шаљемо сви и Саши и осталима вашим драгим.

⁸⁷ Борис Абрамович Слуцки, руски песник и преводилац.

⁸⁸ Десанка Максимовић има у виду авионску несрећу на Авали 19. октобра 1964. Међу погинулима је била седмочлана делегација Совјетске армије, на челу са маршалом Сергејем Бирјузовом, која је пошла на прославу двадесетогодишњице ослобођења Београда.

1965.

■
Варна, 4. IX 1965.

Драга моја Оља,

Одавно вам нисам писала. Опростите. Било је много догађаја и у нашој породици. И Рада и Бране⁸⁹ имају принову, како се код нас каже. Бране има девојчицу – Ану, а Рада сина Душана, (тако се звао отац Радин и Бранов. Рада је имала врло тежак порођај па смо били у великој бризи и забуни. С грудима се патила такође. Сад је много боље).

Ништа ми, Ољице, нисте писали о свом сину. Како синови обично личе на мајке, и ваш је зацело налик на вас. Мада је и Саша леп, ипак бих волела да је дечко на вас. Како сте га назвали? Да ли га лако гајите? Саша је вероватно пресрећан што сте му родили сина. Све ме о томе занима, па украдите мало времена од сина и пишите ми. Мислим да сте досад пребродили стидљивост младе мајке. (Наш Рада је много првих дана од тога патила. Споро јој се будило материнско осећање, док је Бране од првог дана преузео на себе бригу о својој ћеркици, купао је, повијао).

Књиге сам добила. Много вам хвала. Тако сам их много могла понети и у Бугарску да подарим пријатељима. Тек кад сам је по други пут читала, осетила сам колико је превод диван, песнички, тачан. Невероватно успео. Молим вас поздравите преводитељку и много јој и срдечно захвалите у моје име. Пољубите.

Волела бих да дође у Београд па да јој се и друкчије захвалим, не само речима.

Ида Радвољина ће ми доћи у госте крајем септембра. Врло ми је мило што се одлучила да дође. Стараћемо се да јој боравак код нас буде леп, пријатан!

Ако, можда, имате већ фотографију свога сина, пошљите нам, волела бих да га видим какав је.

Пишите ми у Београд јер ћемо одавде поћи 11. септембра. Воли вас и све ваше Десанка и Сергеј

⁸⁹ Рада и Бране = Рада и Брана Милакара, деца Десанкине сестре Маре.

1968.

■
Београд, 16. II 1968.

Драга Оља,

Ваше писмо ме је, као и увек, обрадовало. После неколико дана добила сам позив Савеза ваших књижевника да са Сергејем дођем у госте Савезу, што ми је, исто толико, било драго. Само, тренутно сам окружена с толико брига и болесника, да не знам када ћу моћи то остварити. Можда летос.

Мило ми је што је Феђа уз вас, што га имате. Колика је радост имати тако слатко биће уза се, знам према томе како се сама осећам кад нам дођу Душан и Ана. Душан нам је прележао мале богиње, сад се већ боље осећа. Обоје су музикални, што ме много радује. Бити музикалним вам је готово као бити срећним. Бар младост човеку буде богата.

Бране нам је сад прекомандован у околину Задра. Задовољан још увек војском. Можда ће се у војсци и смирити, рашчистити неке ствари у себи. Мислим да га чини спокојним и чињеница да је дипломирао, и то са успехом.

Срећна сам што сте Маргарити Алигер поверили превод мојих песама. Мислим да те моје песме одговарају њеном начину писања. Поводом тога бих вас замолила да ми пронађете књигу за децу коју је писала њена ћерка. Ту сам књигу имала и загубила. Стид ме је што сам заборавила наслов књиге. Требало би да ви то некако питате Маргариту, не рекавши да питате због мене, (ако ни сами не знате за то дело њене ћерке). Сергеј би хтео да је преведе док тамо не пођемо. Могли би сте се распитати и у „Дечјој књизи” (Детгиз).

Молила бих вас, Оља, и да ми јавите кад ће доћи „Просветина” гошћа, приближно. Врло радо ћу бити с њом, провести је кроз музеје, улице, и бити уопште на услузи.

Не знам да ли вам се Шура чешће јавља. Мислим да је била задовољна својим боравком код нас. Поздравите је, молим. Написала сам и једну карту из Загреба у који је она тако чезнула поћи – али није нам тада пошло за руком.

Сви моји вас и Сашу и Феђу поздрављају од свег срца.

Воли вас ваша

Десанка

■
Београд, 29. III 1968.

Драга Оља, у понедељак, 1. априла путујем у Врњце са сестром Зором. Она ће се тамо просто одмарати, а ја ћу пити и воду. Са Маријом сам се договорила кад гошћа стигне, да је доведе до Врњаца, а узгред могу посетити манастир Љубостињу и цркву Лазарицу у Крушевцу. Она моја сестра од ујака, Нада, коју знате (висока, мршава, смеђа) не може, чини ми се, преболети своју опасну болест. Ако се чудо не догоди. Досад смо толико успели да она сама није свесна од чега болује, и да нема великих болова.

Ако још што ново не искрсне, Сергеј и ја бисмо дошли тамо летос. Ви нам јавите када ви из Москве с Феђом одлазите.

Сад вам одговарам на питања.

Бабун је исто што и богумил – правилно је: „но не, из-за страха перед царством моим”.

174 Постоји трава која цвета жуто; кад се преломи стабљика, тече биљни сок бео као млеко, лековити. У народу се то зове гујина трава, а сок гујино млеко. Можда је та трава и маслчак, то није важно. Важно је да ће кажњени живети само на биљу и биљном соку. У српском је било згодно то изразити метафором гујино млеко. Ви бисте у руском могли рећи име неке биљке која лучи оштар, нагорак сок – или просто оставити само целен.

Погуљена су – изгубљена писма (потеряť) (Неко изгуби, погуби сав новац, изгуби неку ствар, изгуби мајку).

Занети су они који иду као у полусну, обузети неким збивањем у себи, (рађењем песме нпр), они који немају смисла за стварност. Недовршени су они код којих претеже та духовност, којима недостаје нешто па да буду као остали, просечни људи, – људима се такви људи чине мало луцкасти.

Песници модернисти су презрели такве песничке реквизите, изразе, као што су плаветни април, априлска плавет, роса, ливада итд. Њихов речник је градски, интелектуалног порекла. Све што је природа и њене лепоте, све што су песници некад отпевали, они презиру, а ја тражим помиловање за те лепоте, то јест тражим право да се и даље може певати о плаветницима, изворима, водопадима, маглама и тако даље.

Симплон је врло брз воз, бржи од експреса. (Срећа мимо завидљиваца пројури брже него скорый поезд, експрес).

Гуштери воле да се сунчају, трем је тераса, пред вратима, пред улазом у кућу, где обично људи седе на сунцу. Тако се гуштер на камену, пред улазом у пукотину где живи, сунча као на трему или тераси.

Јавићу вам се из Врњаца. Ви пишите, ако још има питања, на Београд, јер ћу у В. бити само двадесет два дана.

Поздрав вашим мушкарцима, Феђиној дадиљи. Вас воли и љуби ваша Десанка

Јлта, 22. VIII 1968.

Драга Оља, хоћу да

вас писмо затекне у Москви. Овде данас пада велика киша, лила је целе ноћи и јутрос иде још, и мислим да је зацело и код вас време влажно и ветровито. Мени је киша добродошла, јер је прекјуче жега била огромна – 41°, а ми никако нисмо могли да се одрекнемо плаже – додуше седели смо у сенци.

Јуче смо били у Музеју Чехова. За мене је то било необично узбудљиво. Чинило ми се да је и он ту присутан, али, како већ знамо, био је присутан само у нама; свега тога, негде дубоко у земљи која све асимилије као Русија, није он био свестан.

Мислила сам да ћу у Дому творчества моћи нешто творити, тојест преводити књигу Маргаритине ћерке (рукопис је у нас), али никако нисам имала времена за про-дужен, систематски рад, – боравак украј мора просто прожидије време. Једино сам писала песме и, чини ми се, нису рђаве.

Много нам је мило што ће Саша доћи крајем месеца. С њиме опадају све бриге. Мале излете по околини Мом организује а и ми сами.

Одавде сам се била јавила у Јереван ономе Исаакјану⁹⁰ што се старао о преводу мога романа. Он је одмах писао, а затим смо јуче добили телеграм – који је послао у име јерменских писаца да се радују мојој жељи – да посетим Јерменију и моле ме да

⁹⁰ Исаакјан = Аветик Исаакјан, песник, прозни писац, члан Академије наука Републике Јерменије.

им јавим што пре дан доласка. Одговорила сам да ћу то моћи учинити тек када Саша дође из Москве и када направимо план.

Верујем да је Феђа потпуно оздравио, назеби у деце ипак брзо пролазе, а и он је сад много јачи него пре. Бринем се ко ће вам га чувати, кад почнете радити. Кад би био какав вртић у близини! Можда би му то сад било занимљиво. А, наравно, боље би било оставити га у кући с добром њањом још неко време.

Саша ће ми о свему причати кад стигне.

Воле вас и поздрављају ваши Десанка и Сергеје

Београд, 27. IX 1968.

Драга Оља,

Добро смо путовали, али нас је тек сад стигао умор. Мара, Бране и Ана дочекали су нас на станици, и Вера. Сви су радосни што смо се вратили – дуго нас није било у кући, а бринули су се и због Сергејеве болести.

На станици, код вас, било ми је врло тешко. Не сећам се ни да ли сам се честито опростила од другова из наше Амбасаде који су нас пратили. Ваше лице још ми је у очима, и ваш добри осмех, као и Сашин поглед, и сетан и забринут. Али на путу су на свима границама људи били преко обичаја добри. Били смо све време са Маријом, она је долазила у наш купе. И она се у путу добро осећала – око је није болело.

Предала сам поздрав Блажу⁹¹ и Тону. Предала сам Никин дивни дар својој пријатељици. Стајаће тај самовар у њеној кући поштован као да је какав Буда, или какав бог огња.

А Душан се не растаје од клавира. Осећа се дечко Бетовеном!

Надам се да је Феђа потпуно оздравио и желим да вас с њиме заједно што скорије водим у наше позориште лутака.

Ана воли свог малог брата – Ивана. Није љубоморна. Док Боса доји или повије њега, и она облачи и успављује луткицу коју сте јој подарили.

Молим вас, Оља, поздравите Олгу Сергејевну и Нику и све наше пријатеље. Вас, Феђу, и Сашу воле ваши Десанка, Сергеј, Мара, Бране, Рада и њихова деца.

⁹¹ Блажо = Блаже Конески, македонски књижевник.

1969.

■
Београд, 22. IX 1969.

Драга Оља,

Чини ми се нисам вечност целу добила вести од вас, нити сам вам после мамине смрти писала. Мада нам је мама била врло стара, тешко подносимо њену смрт. Већ је осам месеци од то доба, а још не смем да погледам у кут где је спавала, да додирнем њене ствари. Сергеј је, уз то, прилично болестан. Срце му се и аорта повећали; почиње нагло да губи вид. Почиње да се боји, да губи свој добри оптимизам, не ради му се. Одмарали смо се у Мошћаничкој Драги, и тамо се мало освежио.

Пре десет дана стигле су у Београд Маргарита Алигер и Ида. Дошле су заједно, са сличним плановима о боравку. Маргарита ми је донела превод да га са Сергијем прочитам и кажем мишљење. Да ли сте га ви читали? Сергеј је почео први читати, јер док су оне биле у Београду нисам стигла и ја, али сад док су у Љубљани и Загребу, погледаћу. Маргарита каже да ће песме које је она превела бити удружене с ранијим преводима и да ће се штампати већа књига.

Драга Оља, и Маргарити се радујем и Иди, али бих најволела да вас опет видим у Београду. Косијер⁹² ми неки дан рече да ћете можда доћи. Да ли је истина? Пожурите само док су лепши дани.

Да ли је Феђа добро? Наши најмлађи су ове године стално имали понеку дечју болест, богиње, заушке, а већ кијавицама се ни броја не зна. Ипак некако напредују.

Мила Ољице, јавите ми прво како сте: и син и отац и ви, и хоћете ли моћи ове јесени до нас. Синоћ вас је хвалио друг из вашег издавачког предузећа који је дошао са књигама на изложбу, онај плави, мислим да је да је један од важнијих. Питала сам га да ли да вам се надам. На то није ништа одређено одговорио, али је

⁹² Косијер = Берислав Косијер, писац за децу, познат по роману *Добар вештар, љава и њишчио*.

разне похвале вашем знању, вредноћи, савести, озбиљности, оданости нашој литератури казао.

Ја сам богзна где озебла и кашљем како давно нисам, па сам због тога и мало уморна.

Молим вас пишите ми поздравите Феђу и Сашу
волим вас сво троје ваша
Десанка

Београд, 14. XII 1969.

Драга Оља,

Као награду новчану⁹³ добићете 300 000 старих. Одлуку је било лако донети: нико није толико учинио за нашу књижевност. Сад би сте могли и без Издавача доћи. Бићете мој гост. Немојте се бунити!

Морали сте се јако изненадити кад сте добили брзојав. А и Саша. Толико сам се томе радовала – нека једном буде нешто правилно.

Дакле, Оља, спремајте се за пут. У „Просвети” сам била раније дознала да нису слали позив, прво због новчаних сметњи, друго, веле, што се чуде како да о Андрићевим делима, које је требало да издају, не стиже никаква вест. Видела сам некако, испод руке, чула, (срамота ме је то да вам и говорим) да из Москве није био позван ни један преводац. Све чисте глупости – вероватно због онога свега осталог.

Значи, чекамо вас и волимо и још једном честитамо успех.

Ваша Десанка са породицом

⁹³ Олга Кутасова добила је новчану награду Савеза књижевника Југославије за превођење југословенских писаца.

1971.

■
Београд, 8. IX 1971.

Драга Оља,

Верујем да сте досад стигли у Москву и да је Феђа до краја летовања био добро. Ја сам после повратка од вас ишла на „Струшке вечери” и с Маром се мало купала и одмарала на Охридском језеру, те сам се тек пре четири дана вратила. Међу осталим писмима затекла сам и писмо оног песника-преводиоца из Salaspilsa код Риге Knutsa Skujenieksa. Хоће да преводи „Тражим помиловање” и моли ме за ту књигу и још неке. Послаћемо их по Брану који се у петак враћа у Москву, па ће с ваше поште упутити у Латвију, мислим безбедније је. (Бране је очаран Сашином мамом, њеном топлином – опхођењем.)

Од својих књига 14 сам понела, четири које ми припадају и десет купљених. Остале ћу постепено узимати – купила сам их педесет. Олга Сергијевна је била врло љубазна, а и сви које сам тамо затекла (у редакцији).

Сад настаје опет јесен пуна књижевних послова, сусрета. Мало ми је и досадно све то.

Будите ми здрави и ви и сви ваши драги
Десанка

1972.

■
Београд, 29. I 1972.

Мила Оља, тако давно вам нисам писала! Ова јесен ми је била пуна обавеза, посла. Много се што шта и у земљи догађало, што није давало ока отвори. Ко воли живот напрегнут, узбудљив, имао га је код нас у последње време на претек. Ја сам скоро сваки други дан плакала због наших хрватскокрпских несугласица. Све је то било недостојно озбиљних народа и људи. Сад се све смирује, бар јавно не исказују своје мржње, они који мрзе.

Сад више не знам о чему сам вам писала – а о чему нисам. О мојој, и вашој, руској књизи није нико опширно писао, али на неколико места је са симпатијом било забележено. Како је скоро у исто време изашао и један избор на француском, обично су о обема књигама говорили. У часопису „Кораци”, у Крагујевцу изашао је превод есеја Огњева⁹⁴, и наишао на похвале. (Неки кажу: „Шта је ово, Рус је боље појмιο ваше песме него ми овде!).

Све сам књиге у реду добила и радујем им се. Чисто не могу да се осветим како је то диван успех. Сви говоре да је књига одлично опремљена, отмена.

Кнутс Скујениекс ми често пише. Он се потпуно занео Југословенима. Има велике преводилачке планове. Замолила сам неке наше младе писце да се с њим дописују.

Лепо ми је било и у Волгограду и Уљановску. Иван Акимович који нас је пратио тамо, тих је, ненаметљив створ. Добро смо се споразумевали.

Бране ће вам о нашем овде животу, породично, причати. (Имали смо пуно посла за време његове селидбе у нови стан, негде близу Кошутњака. Тај Кошутњак је неко наше Подбеограђе). Имаће пуно свежег ваздуха, али је далеко од центра, управо од нашег стана.

Да ли ће вам, Ољице, успети да ове године, на пролеће и лето, дођете мало к нама? (И да Феђу узмете собом и оставите с нашом децом негде на мору! Дивно би то било!)

Пишите ми, Оља, како живите, шта вам је сад главни посао, јесте ли сви здраво, да ли су све очевидније добре последице плаже на Балтику.

Марију сам виђала. Чини ми се да је добро.

Феђу, Сашу, бабушка и вас

воли много Десанка

■
Београд, 11. X 1972.

Драга Оља,

Прво ћу вам рећи шта би требало исправити у чланку за Енциклопедију. Дипломирала сам ујесен 1923, а пре дипломирања сам радила у Обреновцу једну школску годину – 1922–23. Стипендију нисам одмах добила, него сам радила као суплент

⁹⁴ Огњев = Владимир Огњев, руски књижевни критичар.

једну школску годину у Београду (1923–1924), а затим отишла на једну годину у Париз (1924–1925). После тога сам била у Дубровнику, па у Београду до краја службовања.

Затим треба додати да сам написала и роман „Не заборавити”. (Тема је доба окупације у Крагујевцу. Роман је изашао пре Сабраних дела (1968.) али га нисам хтела уносити, као ни „Отворен прозор”).

Ако добро разумем, чини вам се да је мало писано о мени, тојест мало приказивано. Писано је много. Сама библиографија има неколико страница петитом. У књигама критика су писали поред Богдановића⁹⁵, Велибор Глигорић, Божа Милачић, Бошко Новаковић, Живојиновић, Тахмишчић, Влада Предић. (Ако вам буде потребно, ићи ћу у Народну библиотеку да тамо видим ко је још писао). По часописима и дневним листовима писали су Душан Костић, Стева Раичковић, Борис Михаиловић, Милан Кашанин, Антун Барац, Борко, Мирко Бањевић, Тоде Чолак, Јела Спиридоновић, Сима Пандуровић, Ђуро Гавела (који је правио антологију за Савременик Српске књижевне задруге), Драган Јеремић, Зоран Гавриловић, Павле Зорић, Александар Спасић, Вук Крњевић. Ових могу да се сетим и не проверавајући. О књизи „Тражим помиловање” је највише писано, колико ја знам.

Антологија о којој у чланку говорите звала се Антологија „Мисли”, где су биле само песме у том часопису штампане и где је, збиља, било највише мојих песама. Тада је песма „Стрепња” добила од читаоца највећи број гласова.

Из овога што сам вам рекла узмите најнеопходније – ако вам и то буде потребно.

Предговор за летонско издање сте написали изванредно – мислим на ваш начин писања, на метод, на језик, на проицљивост – да и не говорим о топлини с којом сте ми прилазили и као човеку и песнику. Много их је говорило о „Тражим помиловање”, али ми се ваша анализа највише свидела. Запазили сте све што је у тој књизи, ставили је на своје место у мом делу, показали да та књига није изненадна, да је у мени и оном што пишем настајала од почетка. Једино још неки професор и писац из Приштине поменуо ону галерију ликова, карактера и на томе се дуго задржао. Зове се Вук, али му се презимена тренутно не сећам⁹⁶.

⁹⁵ Милан Богдановић.

⁹⁶ Вук Филиповић, књижевник, сликар, професор Универзитета у Приштини.

Хвала вам, мила Оља, за труд који сте уложили, а за љубав вам не смем захваљивати; али морам рећи, ма то и вређало вашу скромност, да сте и песник и критичар, и да сам срећна што ћете овим чланком обрадовати Скујениекса и приближити ме Летонцима.

Код нас је новост: Бране с породицом, управо Боса с децом и Браном отишла је у Швајцарску, у Цирих, где је добила дужност вицеконзула у нашој Амбасади. Мара тешко подноси њихов одлазак, а и мени недостају. Али ако је за њихово добро, нека буде. (Ићи ћемо им у госте!) И њихова и Радина деца су добро. Имају памети, а, чини ми се, да неће бити ни лењи. Радин Душан иде у француску школу (тојест Францускојугословенску, елементарну) Има слуха то му ваљда неће бити тешко.

Мило ми је што сте одлучили да се више посветите Феђи и што Саша има посао који му одговара.

Земља нам се споро лечи од страха које су је потресале. Ипак се лакше дише.

Ја сам прикупила све оне утиске са разних својих путовања издаћу у „Слову љубве” где је Блечићева књига. (Тамо ће бити доста о СССР.)

Потроших и други лист па вас поздрављам и шаљем Феђи пољубац у косу.

Десанка

■
Цирих, 22. XII 1972.

Драга Оља,

Мара ми је послала ваше писмо овамо у Цирих. Овде сам и празник дочекала. Хвала богу што код вас бар о нама добро пишу и говоре, кад већ ми морамо рђаво да говоримо. Много тужних ствари се у нашој земљи догодило за посљедње две године, – сад ће се ваљда што шта побољшати. Ни слутила нисам да ће ме се толико тицати те наше друштвене невоље. И стално се питам шта смо то ми, из мог ближег завичаја, скривили да смо толико противника па и непријатеља стекли код сабраће у Југославији.

Врло сам задовољна што се налазим код Брана и Босе, – силом околности заборављам шта се код нас у земљи збива. Томе, поред близине деце, доприноси и то што с Браном, који још ништа не ради, тојест нити озбиљно учи нити је запослен, (што није добро за њега, нити иза кога) идем по околини. Боса је морала узети кола на отплату јер треба често да иде у околна места где раде наши људи и у помоћ зову Конзулат.

Она тај посао врло воли и са успехом ради: уме да буде упорна и тврда са швајцарским газдама, а и језик одлично зна, (има слуха!). Тај ауто служи сад Брану и мени да обилазимо градове, брда и урвине у овој земљи! Кад доспемо аутом до жичаних железница-дизалица, ***⁹⁷ пењемо се на највише врхове помоћу њих. Браниславу то изванредно прија, прво што то и сам није досад видео, друго што мени може да учини задовољство. У друштву с нама је једна старија жена, комунист, родом одавде, пријатељ и вашег и нашег народа. Она је и вођ. Зато не лутамо и видимо најлепше ствари. Пuteви су врло добри па је и Бране, а и ја сам уз њега спокојна.

Књига „Не заборавити” је у прози – оно све што је било у Крагујевцу. Нема праве целине ни фабуле као у „Дети становајуће врхове”, али има страница, мисли, врло потресних. Штампала сам и књигу „Празници путовања” где су утисци са путева у словенске и несловенске земље. Писано је то током ових последњих година; доста и објављено после сваког новог путовања. Ви вероватно понешто од тога и знате. Кад је већ написано, волела сам да сама и издам. Најбоље сама знам шта треба да уђе у књигу, а шта не. Издао је „Слово љубве” – (оно Блечићево!)⁹⁸ и зато можда има пуно словних погрешака.

Књигу песама нисам још предала. Учинићу то чим се вратим у Београд, и књига ће се појавити током 1973.⁹⁹ Али како ви то не можете чекати, можда ћу вам још одовуд послати у рукопису, бар главне, најмилије ми, или најтужније, или најуспелије песме. (Овде то на миру прекуцавам). Све су везане, сличних су тема. Иво Андрић ми рече за неколико објављених у „Књижевности” да је најлепше што је у последње време читао, а и мој највиши домет. Мислим да га се дојмило јер је и сам ожалашћен¹⁰⁰.

У Београд ћу одмах после Нове Године. И одмах вас очекујем. Не треба нико други званично, да вас зове, бићете мој и Марин гост. Или ће брже ићи да вас званично, привидно, зовемо, а у ствари да припадате мени. Можда ће тако брже ићи.

Пишите ми у Београд, а и ја ћу вама отуд писати опет. Феђу, Сашу и вас воли ваша Десанка

⁹⁷ На овом месту се у тексту писма налази цртеж кабине жичаре.

⁹⁸ Милорад Блечић, књижевни критичар и антологичар.

⁹⁹ Реч је о збирци *Немам више времена*.

¹⁰⁰ Десанка мисли на смрт Андрићеве супруге.

1973.

■
Herrliberg, 5. I 1973.

Драга Оља,

До десетог ћу зацело поћи у Београд. Овде ми је било лепо, а била сам и потребна! Мислим да ће после мене Мара овамо доћи, док се Боса и Бране не снађу. Надам се да ће Бране ових дана почети ићи на Универзитет да продубљује своје студије. Волела бих да то овде сачекам.

Књига ће овако отприлике изгледати. Песме су већином објављене и биће и остале док ви не напишете свој чланак, тако да иако књига моја не стигне, можете рећи да сте из часописа ове песме узели, а и неке сте већ имали.

Поздравља вас и воли све троје ваша
Десанка

184

Драга Оља, журила сам на пошту и завршила нагло писмо. Међутим, на пошту сам закаснила, и сад опет настављам.

Са Браном сам обишла све околне чувене снежне врхове, све до 3000 м надморске. Више пута сам изневерила Југославију помисливши да ми немамо тако лепих снежних планина. Али се тада увек сетим да и не познајем, нажалост, све наше планине, особито не под снегом. Ни на Шари, ни Копаонику, ни Руднику, ни Медведнику чак нисам била зими.

Бране је сад с Иваном отишао на скијање неколико дана, а ја сама опет идем по музејима. (Подсећам се студентских дана).

За време Октобарских сусрета ове године била је код нас и другарица Вирта, (не знам јој име); дружила се нарочито с Лалићем и Кошем¹⁰¹ које је преводила. Хтела је да остане још мало у Београду, али јој Амбасада није дозволила. Мислила сам, мада ми она није била непријатна што којом срећом нисте ви били уместо ње. Већ сам вас пожелела. А, богами, и Феђу. Штета што ваше дете не може да расте с Мариним уну-

¹⁰¹ Лалић и Кош = књижевници Михаило Лалић и Ерих Кош.

чићима. (Ана, кад се врати из школе, моли да јој читам руске бајке, уместо да ради задатке!)

Да ли је Саша сад задовољан послом који ради? Да ли му се већ обраћала Медеја Кахидзе, или Словенци, да своје преводе песама на руски са словеначког уступи Медеји како би их она на грузински превела? Ако буде она молила, и ја га молим, нека јој помогне. (Не знам да ли ће јој Словенци послати оригинале тих стихова које ми је Саша превео).

Да ли је тамо снег? Овде га, сем по висинама, нема. Време је умерено преовлађују магле. Јавите се у Београд. Воли
ваша Десанка

1974.

■
Београд, 17. I 1974.

Мила Оља,

Како је Мара стигла болесна, нисам одмах посла књигу нити могла сакупити песме које су штампане по часописима, нити оно што су писали о новој књизи. После ми је Марија С. рекла да ћете скоро доћи у Београд. И јуче ми рече да сте уз честитку додали – до скорог виђења. Да ли је то, Ољице, тако? Ако није, онда ћу вам послати књигу и све остало.

Мара ми каже да је Феђа диван, одрастао, умиљат. Да га лепо гајите. Прича ми како јој је лепо било међу вама. Штета што јој је крај боравка рука загорчала. И сад је помало боли.

Шта ви сада радите? Опет нека брига са југословенском књижевношћу? (Зацело знате да је Андрић много болестан, излив крви у мозак, не може да говори ни да покреће један део тела.) Мислим увек на њега, али не идем да га посетим (у болници је), мислим да би то и њему било тешко. Верујем да сте ви здрави – ко много ради обично је здрав. И ја сам углавном здрава, само се често ломим. Кад је Мара била у Москви, пала сам, у кући, и напрсло ми било осмо ребро. Срећа што то код мене брзо и зарасте.

Ове јесени сам прво била у Цириху код Брана, па ми је показао градове западне, Француске, Швајцарске. А за време 29. новембра сам ишла у Париз на сусрет са децом наших радника, и остала тамо још десетак дана. Било је лепо време, па сам могла шетати по дивним париским булеварима, особито ноћу. Све је то, наравно, красно, али без Москве и Оље ништа!

Како би било да ове године дођите с Феђом и Сашом на наше море. То би детету пријало. Ако би Саша дозволио, ја бих вам упутила званично писмо да вас зовем у госте. Сунчамо се, купамо и причамо о књижевности. (И не мора само о томе. Деца су, крај морске обале, неисцрпна тема разговора! Упоредјивали бисмо Феђу са Душаном! И Иваном!)

Одговорите, молим, долазите ли. Све троје вас воли и љуби ваша Десанка

Београд, 16. IX 1974.

Мила Оља,

Нисам вам одмах после вашег писма одговорила јер сам знала да ће Мара ићи у Москву па сам оставила да по њој пишем. А пре три дана ме Марија Стојиљковић обрадовала да ћете доћи за Октобарске сусрете, да сте добили позив. Због тога сам много срећна – ни једно писмо не може заменити ни најкраћи усмени разговор.

Ја ћу отићи 20. IX до Брана и остати до пред Октобарске сусрете. Свратићу у Будимпешту три дана пре тога – биће тамо три литерарне вечери за српске, хрватске и словеначке мањине. Ићи ћемо Крклец, Матеј Бор¹⁰² и ја.

Мара ће бити код Руже Главишић и Раје, а оне ће је одвести и у Грузију, зове је у госте и Медеја Кахидзе. (Она је већ превела на свој језик зборник наше поезије). Мара ће остати тамо око два месеца. Било би добро да онај остатак новца узмете из банке и дате јој пре свог поласка овамо. Она има нешто сачуваног и код Ружице па ће јој бити доста док ви не стигнете да јој дате.

¹⁰² Матеј Бор = псеудоним Владимира Павшича, словеначког песника, писца и преводиоца.

Много поздрава Феђи и Саши. Жао ми је што бар Феђу не можете собом узети – али он и Душан су озбиљни ученици. Штета што су већ пошли у школу!

Довиђења, мила Оља!

Љубе вас све троје

Десанка и Мара

1975.

■
Београд, 15. VII 1975.

Драга Оља,

Добила сам ваше писмо из Бугарске. Тада сам ја била у Норвешкој где су Немци побили око четири хиљаде Југословена, углавном српске народности. Са нашим су тамо били и руски заробљеници и исте муке претрпели. Норвежани су били врло племенити и према нашим и вашим. Сви, од детета до стара човека. Постоје друштва пријатељства: Југославија – Норвешка, и код њих Норвешка – Југославија. Тамо сам, ваљда као члан тога друштва, била гост двадесет четири дана. Посетила сам све те наше гробове и бивше логоре. Било је тужно, узбудљиво, али дивно. Тако лепе земље још нисам видела. Управо лепе на начин како ја волим: горски горопадни потоци, стотине слапова, фјордови, урвине, планине и горе под снегом и обрасле четинаром. Брега на све стране – тако да сам се понекад осетила као код вас у Подмосковљу. Затим су сви градови пребогати музејима од музичких до етнографских. Доживела сам пуне беле ноћи и осетила мирис северног пола. И била сам за све време тога дугог и напорног пута здрава, и духом ђаволски будна. Пуна сам још свега тога, (види се то и по писму!)

Стева је већ, пред мој повратак, послао своју белешку о мени, а онда и сам отишао на одмор, тако да то нисам прочитала. Упутио је вашем издавачком предузећу.

Маргаритину књигу сам предала НОЛИТУ, поступивши према њеним жељама. Биће, мислим, лепа и занимљива нашем свету.

А што мога старог свргнутог бога Перуна тамо понеко не схвата, није ни чудо; можда га ни овде неће свак примити. Главно је да га ја осећам рођаком свих својих малих шумских богова у завичају.

Верујем да се Феђа поред тебе и Нике дивно осећао и опоравио. И нашем Боци су једно око срећно оперисали, сад је он са својима у Словенији. А мени и Мари код Брана било је топло и слатко поред деце, Босе и њега. Они и Рада су сада заједно на Брачу, у Болу. Сутра с Маром идем у село док се деца с мора не врате.

У Москву ћу, надам се, како ме и зову, 25. VIII – а пре тога ће доћи најзад Рая (Абсаљмова), ако је не лажу, и остаће с Маром у Југославији и кад ја пођем у Москву. Поздравите Феђу и Сашу

Воли вас и љуби ваша
Десанка

Београд, 4. XI 1975.

Драга Оља,

Маргарита је прекјуче отишла, полетела, за Москву. Водила сам је у Ваљево, Пожаревац, Смедерево, у Македонију (Охридско језеро, Струга, Скопље, Штип). Мислим да је била задовољна. Вас сам стално чекала. Била сам уобразиала да ћете и ви доћи у исто време, па да заједно, у троје, свуда путујемо. Сад видим да се пут одложио. Свеједно, бићете добродошли, кад год дођете.

Немојте ми се смејати што увек пронађем неку песму која је овде била у неком свечаном броју новина, на пример, „Новогодишња честитка” у Политици 1974, – можда сте је ви и запазили. А „Савремену породичну драму” сам вам послала по сећању и сад је нађох у крајњој редакцији. (Изашла је у „Борби” 1974. за Нову Годину). Ако сте је већ преводили, биће мало непријатно да сад јављате преводиоцу ову тачну версију. Ако је и вас то срамота, не дирајте ништа, па је нећете стављати у књигу.

Ја сада дорађујем „Летопис”¹⁰³. Иде доста добро. А у међувремену преводим по мало моје будуће преводиоце. С Маргаритом сам одлучила да њеној књизи додам још

¹⁰³ „Летопис” = ради се о књизи *Лейшойис Перунових йоймомака*.

три песме: ону посвећено Изету Сарајлићу, Успаванку и Град крај реке. Можда ћу додати и ону што се односи на Нови Сад.

Јавите кад да вам се надамо.

Воли вас све троје

ваша Десанка

1976.

Београд, 25. II 1976.

Драга Оља,

Стигла ми је књига песама Самојлова¹⁰⁴. Одмах сам прочитала. Песме су збиља предивне, и што је такође важно блиске су ми и, чини ми се, превођење неће, ни оних тако лепих, дограђених песама, бити тешко. Молим вас поздравите Самојлова и реци-те му хвала за књигу и посвету.

Ја 3. марта идем, летим у Канаду где ћу остати двадесет дана. Рекли су ми да ће ме водити и на Нијагарине водопаде и у неколико градова. Сад се спремам и гледам да останем здрава.

После вашег одласка наступила је празнина код нас. Било је тако лепо док сте обе биле са нама. Опет морате доћи! Цела родбина то жели. Добрица Ћосић вас поздравља, вратио се с пута и одмах ми се јавио, због вас.

Надам се да сте у кући све у реду затекли, а да сте жељно дочекани, знам. Све троје вас воли и љуби ваша Десанка

Бранковина, 25. VI 1976.

Драга Оља,

Пред десетак дана био је у Београду доктор Најдин (мислим да сам тачно упамтила име), рођак Никин, и испричао ми да је сирото куче Феђино настрадало. И Марија

¹⁰⁴ Самојлов = Давид Самојлов, руски песник.

ми је рекла да сте јој о томе писали. Много ми је жао. Неки пут ми је пса жалије него човека. Никин рођак ме је замолио да му узајим новаци јер је изненада пошао и није имао времена да понесе новац. Како је кратко био у посети, путовао је у Љубљану хитно, нисам стигла да му објасним коме новац да врати. Како нећу летос к вама долазити, нека новац да мојој Шури. То ће њу обрадовати и помоћи јој. Он може новац дати Ники, а она ће вама, па вас молим, Оља, да ви Шури однесете, или јој телефонирате да дође по њега. Можда доктор Најдин неће моћи одмах све вратити, јер сам му дала 500 000 али може дати у два маха. А можда му то и неће бити тешко јер кад се наш новац претвори у рубље, не испадне много.

Можда вам је и Марија писала – ове године је добио награду за најбољу преведену књигу из фонда који сам основала на Сергејево име један књижевник из Новог Сада, а књига је избор или антологија дечје словеначке поезије¹⁰⁵. И Марија је била члан жирија. Било је присутно и неколико људи из ваш амбасаде. Међу њима и Огнев, који се десио у Београду као гост. Био је у Београду и Јевтушенко и заједно смо ручали код Људмиле Степанове, жене вашег амбасадора. Како његову књигу желе да преведу овде, пожелео је да и ја неку песму преведем, и обећала сам.

Пре поласка у Бранковину свршила сам огроман посао, и спасла се велике брига: „Рад” ми је примио Маргаритину књигу. („Нолит” ми је отказао љубав, чини ми се, кад је Сава Лазаревић престао тамо бити директором; мада су рекли да им се гаси едиција у којој је требало да књига буде штампана). Како нису имали храбрости да ми одмах саопште да је нису узели у план, уназадили су много, целу годину, излазак књиге. (Ући ће у штампу тек у јануару 1974!) У „Раду” су ме молили да неке песме изоставим, оне наративније, као нпр. „Игра баска”. Морала сам им угодити. А можда ће књига овако више, збиља, одговорати укусу нашег данашњег читаоца.

Медеју Кохидзе су ми примили у „Слову љубве”. Сад сам са женама без брига, тако бар верујем.

У Новом Саду има неко мало издавачко предузеће, чији је уредник Раде Обреновић, које би ми одмах хтелo и могло објавити песме Самојлова, али хонорар не могу да даду ни преводиоцу ни песнику. Што се мене тиче, и не чекам га, али не знам смем ли на то пристати кад је реч о песнику. Они би песника позвали у госте на петнаест

¹⁰⁵ Ради се о антологији *Суницокреџ на рамену*, коју је приредио Нико Графенауер.

дана, у време „Змајевих дечијих игара”. Тако сад више њих раде: у Горњем Милановцу, у Крушевцу („Багдала”), у Пожаревцу. Песници, жељни да се штампају, пристају; а сад видим, да се не би чекало, по три века, и преводиоци су принуђени да тако раде.

Много ми је криво што сам вас оптеретила читањем и прегледањем превода Самојлова. Ако сама себи не могу помоћи, не вреде ми ничији савети. Постало ми је јасно да и код Самојлова морам узимати неке слободе, нарочито зато да би на српском добро, природно, звучало. Па сам се прилично и ослободила, није ме онолико страх као у почетку. Видела сам, такође, да је понешто непреводиво, као на пр. „Волна и камен”. Зато би, можда, требало из других збирки узети онолико песама колико их из ове морам изоставити. Ако и ви мислите тако, онда бих вас молила да ми пошљете још што Самојлова, или, просто, да ова збирка буде окрњена без икаквог накнађивања. Ја ћу још тражити издавача за „Волну и камен”, али ако не нађем таквог који би већ ове године, или почетком 1977. могао књигу да прими, да ли да пристанемо на услове овога новосадскога Рада Обреновића? Ето, Оља, каква је наша издавачка ситуација. Не знам смете ли и поменути овакве услове Самојлову. Размислите.

Молим вас, Оља, ако нисте и ви затурили или бацили оних неколико песама за које сам вам рекла да их не узимате у обзир (о неком грому, неком камену с плаже, неком потонулом капетану брода, гласу на телефону) молим вас пошљите ми, јер сам их, чини ми се, у првом незадовољству, бацила, – а можда бих могла још једном их прегледати.

Послаћу вам из Београда неке песме из Канаде и Америке и још неке две из Норвешке.

Пред полазак у Бранковину ми је телефонирао сав узбуђен Дубровин како сте му поверили неке песме да преведе. Чини ми се, да је чим је стигао од вас, звао, и чини ми се да га је ухватио страх хоће ли успети (као мене пред Самојловим!). Па се сад и ја бојим – прво сам га наговарала да се тога посла прими, да би вам мало бригу о превођењу олакшала, а не знам јесам ли правилно урадила. Међутим, верујем да ће озбиљно радити и да се неће осећати увређеним ако му што вратите.

У Београду ће почетком јуна бити прославе Николе Тесле и Матије Ненадовића. Бићу пуно заузета тих дана.

Много вас поздравља и воли, и вас и Феђу и Сашу,
ваши Десанка и Мара

■
Београд, 4. VIII 1976.

Драга Оља,

Прекјуче сам се вратила с Маром са Мора, из Бола. Биле смо тамо око три недеље. Време нам је у почетку било лепо, а после се окишило. Углавном је било добро. Радила сам своје ствари и преводила Самојлова. Хвала вам за књигу. Кад је искористим, вратићу вам је. Из прве сам књиге, такође, тамо на одмору, успела превести неке песме које су ми се чиниле непреводиве. Не знам, драга Оља, да ли сам вам у том писму говорила о томе да бих књигу могла дати одмах у штампу (тојест, кад буде готова), али тај издавач, из Новог Сада је неки љубитељ књиге и, мада дивно издаје, не може да да хонорар ни песнику ни преводиоцу. Сме ли се то примити, или чекати каквога „нељубитеља” с више пара. Ако није лепо о томе говорити Самојлову, молим вас му не говорите.

Да ли вам се је Феђа добро опоравио летос? Колико сте остали на одмору? (Гадно је само што кад се с одмора вратиш, сачека те много згуснутог посла). Да ли Феђа још много жали за настрадалом куцом? Мораћете му нову набавити, али он сад, у тузи за изгубљеном, не би нову могао волети.

Да ли сам правилно поступила што сам Никином рођаку, професору лекару, позајмила новац. (Више и не знам његово име). Тај новац може, реците Ники, доктор вратити Шури, преко вас, или, ако има, одједном, или постепено. Нове песме, из Канаде, или још какве, ако буду успеле, послаћу вам. (Додуше, имате их исувише, ако „што ваљају”, што рекли моји земљаци.)

Мара вас много поздравља. Сећамо се наших разговора код нас. Тада сте обећали да ћете написати нешто за „Змај” или неки други омладински лист. Јесте ли заборавили? Или много посла имате.

Мислим да ће Мара поћи мало к Брану и Боси, а ја ћу, вероватно, у Бранковину. (Још не излазим из своје куће, и улице, да свет не сазна да сам у Београду и не навали).

Не знам како је Саша. Поздравите га. Још сам му захвална што ме је више пута распитивао, с топлином, о Брановом здрављу. (Бране, и Боса и деца су добро).

Све троје вас воли и љуби
ваша Десанка

1977.

■
Београд, 14. X 1977.

Драга Оља,

Врло кратко смо телефоном говориле, нисам стигла ни да вам кажем да Маргаритина књига излази за Сајам. Биће лепа. Књизи Самојлова још нисам нашла сигурног издавачка. И то ћу ваљда решити у време Сајма.

Много вам хвала за књиге. Зацело ћу их видети на совјетском штанду. Без вас, Оља, ничега тога не би било. Штета што и ви сад не долазите. (Мада Марија мисли да је боље доћи кад прође гужва, па да на миру поразговарамо).

Мара и ја смо пет недеља провеле у Бранковини, с децом. Било нам је лепо. Сви смо били здрави, а чим смо дошли у Београд, навалиле су болести. Дубравка Радина стално има бронхитис; мене опет боли десна рука, идем на вежбе, што умара и одузима времена.

Шура с унуком је остала скоро цели месец. Мара их је водила недељу дана на море, јер ја нисам могла због руке. Унук јој је врло мио, паметан, занима га електротехника, али не чита много. Задовољни смо што је Шура и њега повела. Уопште, ове године смо имали пуно гостију, и својих, главних, и узгредних, наслеђених. Али ви сте, Оља, увек најдражи гост свима нама. И почните размишљати о томе да и Феђу доведете, да се здружи с нашом децом. И у току школске године бисте могли, и Мишу Шуриног је школа пустила.

Кад стигнете, јавите нам се.

Све троје вас поздрављамо и волимо
ваша Десанка

(Да ли сте примили превод поеме Самојлова „Ферије”, објављен у „Стварању”?)

■
Београд, 8. XI 1977.

Драга Оља, у послу око славе била сам заборавила колико примерака књиге да вам јавим да оставите. Да се не би поделило на друге стране, данас сам вам послала телеграм да ми оставите по тридесет примерака и вашег издања и „Детгиза”.

Маргаритина књига је готова, лепо изгледа. Ако је „Рад” већ није послао, (а сумњам да је послао), онда бих је ја донела ако се одлучим да идем на прославу сто-годишњице рођења Андреја Упита¹⁰⁶ (досад нисам знала за њега), литавског писца. Савез књижевника из Риге ме је позвао на прославу, зацело је Кнутс Скујениекс¹⁰⁷ пришапнуо да ме зовну. То ће се вероватно ићи правце у Ригу, али ћу ваљда моћи бити у Москви бар дан, да предам Маргаритине књиге и узмем своје.

Руку сам опет ове јесени ломила, сад се то, хвала богу, завршава. Деца су нам углавном добро, сем мале Дубравке Радине која сваки час болује од бронхитиса, те то постаје забрињавајуће. Надам се да се Феђа сасвим отргао и да је сад увек добро.

Октобарски сусрети су прошли добро, добри су били књижевници у делегацији, али је без вас било празно.

Можда до виђења!

Воли вас и поздравља
као и ваше мушке главе
ваша Десанка

1978.

Београд, 16. 2. 1978.

Драга Оља,

Добила сам још у два маха своју књигу. Много сте се намучили шаљући. Хвала вам. Код нас у Београду влада неки грип A_1 и A_2 и не знам још какав, те већ месец дана болује се у породици, прво Душан Радин, онда Мара која га је чувала, затим Дубравка, мада је спавала код нас док је Душан боловао. И мене сад боли глава, руке, ноге – можда и мени слути болест. А то би било врло непријатно јер треба да летим у Аустралију на неки скуп светских књижевника, и на сусрет с нашим исељеницима и њиховом децом. Међу кенгуре!

¹⁰⁶ Андреј Упит = Andrejs Upīts, летонски професор и писац.

¹⁰⁷ Кнутс Скујениекс = Knuts Skujenieks, летонски песник, новинар и преводац.

По нашим песницима који у уторак лете у Москву шаљем вам своју књигу „Снимци из Швајцарске”. Има два, три добра одељка. Да видите куда ме је све Бране провезао.

Књигу „Избранное” по мало читам. Одлично сте направили, а преводи, и нови, су успели, као увек.

Поздравља вас, као и Феђу и Сашу, ваша Десанка

1979.

■
Београд, 10. I 1979.

Драга Оља,

Добила сам вашу новогодишњу честитку. Хвала вам. Ја ове године, према обичају код нас да ожалошћени не треба да шаљу честитке, нисам никоме писала пред Нову Годину.

Преселили смо се у други, нешто већи, стан – како нисам могла сама живети у оном који знате, дала је Рада свој и ја свој и сад смо преко пута „Београђанке”, Маршала Тита 23/IV, стан 10. Овде су одаје веће и једну собу више имамо, и сви смо лепо стали.

Још смо у огромном послу и нереду, тражећи стварима и књигама ново место. Као Вавилонска кула. Неколико недеља живим као радник физички. (Срећа да ја то донекле и волим!)

Пре два дана сам на телевизији видела „Козаке” и мислила на вас. Засад само оволико речи, али поздрав је велики, велики љуби вас Десанка

■
Београд, 21. 2. 1979.

Мила Оља,

Баш сам пожелела да вам кажем неколико речи. Сад су се селидбени послови мало стишали и имам више времена. Шаљем вам цртеж стана¹⁰⁸. Прилично је

¹⁰⁸ Уз писмо је на посебном папиру Десанка послала свој цртеж новог стана.

брљав, није прецизан, али ћете ипак добити бољу слику, него да вам речима опи-
сујем. За децу нам је врло добро: близу су им и музичка школа, и права, и „Југосла-
вија-Француска” где Душан иде на часове разговора. Деца су здрава, и Радина и
Бранова.

Пре недељу дана био је код мене издавач из Кикинде и донео ми штампану књи-
гу Самојлова. Врло лепо је опремљена. Добра је хартија, корице. Молила сам га да
одмах пошље вама и Олги Смирновој, а ви, молим вас, једну своју дајте Самојлову. Он
ће слати више пута по две – због царине је тако лакше. А кад који књижевник пође у
Москву, послаћемо више комада. Много сам задовољна што је овај превод штампан,
упркос разним сметњама.

Шаљем брзо писмо по Ради на пошту и завршавам га.

Љуби вас, Феђу, Сашу

ваша Десанка

Београд, 20. XI 1979.

Драга Оља,

Много ме је обрадовало ваше писмо. Нисам вам писала јер ове јесени имамо
у породици доста болесника. Душан Радин има жутицу и лечи се у кући, (под ус-
ловом да буде од других изолован). Примео је то од женице која нам је кувала, (из
села Рипња, где нема канализације, и где се жутица често јави). Од Душана је болест
примио Бране у време кад још ни лекар није био установио жутицу. Зора, моја сестра,
(она што има сина професора и сликара, Вељу,) лежи, лечи се у Војномедицинској
болници. Имала је олакши удар, јер има склерозу мозга. Тако да мало излазим и мало
ми ко долази. (Са Маријом разговарам телефоном).

Знам да вам је тешко и одговорно правити нашу антологију. Можда ћу вам ја
моћи што помоћи. Упитајте ме све што вас занима, а из те даљине не можете да позна-
те. Само, бојим се, да ви све боље знате од мене и наше песнике и да имате сигурнији
укус. Али, ако могу, ја ћу бар мало, и радо, олакшати вам посао.

Не знам да ли знате, умрла је ових дана мајка Бранка Ћопића.

Сад прекидам писмо, хтела сам само одмах да вам одговорим због антологије, и шаљем вам пуно поздрава, вама и вашим мушкарцима. Феђу ми пољубите. (Мора једном, пре него што дорасте до војника, доћи на наше море).

Ваша Десанка

1980.

■
Београд, 16. I 1980.

Драга Оља, Наташа Јаковљева¹⁰⁹ вам је однела ове додате песнике, и мишљење да треба неке изоставити. Немојте никог изостављати, (особито не оне Црногорце). Како сам неке своје песнике, (ове овде записане, додавала само док смо биле у разговору), није испало довољно, ни правично. Стева Раичковић се сетио бољих песника, отприлике својих вршњака, који се не смеју изоставити, тај списак вам је Јаковљева већ предала. Ја се потпуно слажем са Стевиним мишљењем. Много нас је, Оља, – али шта ћемо кад смо песници и то „што ближе Нишу, све грђе пишу”, то јест све више пишу што даље на југ. Није ми сад у руци Стевин списак, и не знам је ли унео Драинца. О Драинцу се много у нас пише, имао је и утицаја.

Такође не знам тачно, почиње ли ова антологија од рата на овамо. Вероватно јер нисам приметила Диса (кога, наравно, одавно нема!) Добро је што сте потражили и одавде мишљење – а сами ћете пресуђивати. Радована не изостављајте – он нема право да захтева глупу ствар да њега не узмете, а узмете неког његовог земљака само због равнотеже.

Овде неки наш Китановић¹¹⁰ хоће да прави књигу у које су све светске изборе или антологије ушле које моје песме. Желим да му помогнем, кад већ не могу, као Радован, да му забраним да то чини – а најмање таквих зборника и антологија руских имам где сам и ја ушла у обзир. Ако вам није тешко напишите ми наслове тих књига,

¹⁰⁹ Наталија Јаковљева = руска књижевница и преводилац.

¹¹⁰ Китановић = Бранко Китановић, српски и југословенски књижевник, публициста, преводилац и новинар.

издавача, године, и које су песме где узете. (Јавите, наравно, оно важније, и опростите што вас овим теретим).

Сада хитам да вам ово деца однесу на пошту, како не би закаснило. Воли вас
ваша Десанка

Београд, 20. III 1980.

Драга Оља,

Много вам хвала што сте ми послали онај списак где је у зборницима било мојих песама. Са Стевом Раичковићем сам се видела после вашег писма, чини ми се да вам није на време био послао имена песника које нисте били увели, а и тешко је све их обухватити, (све нас обухватити,) јер наш народ се нешто много дао на поезију. Не знам како ћете са Зоговићем¹¹¹. У посљедње време је прилично болестан, па ми је било жао да много с њим о томе спорим. Можда му и болест повећава упорност. Без обзира на његово расположење, ви радите како треба, како је по закону. Мислим да би и Достојевском било тешко да продре у његову душу. (Сетила сам се Достојевског јер су код нас посљедње две недеље на телевизији давали „Кротку” и „Злочин и казну”).

И Душан и Дубравка расту, (Душан је већ висок 180, а и Дубравка ће бити повисока) и што су старији, све је сложеније владати њима. И у њих се буди жеља да владају. То је врло занимљиво посматрати. За време школског одмора смо их водили у Париз (само неколико дана) јер у школи уче тај језик.

Писао ми је Лазуткин из Савеза да ће ме можда позвати к вама, али после Олимпијаде. Ако будем здрава, волела бих да дођем да вас видим, нарочито вас, Ољице.

Приметила сам са страхом да вам ређе пишем, што, зацело долази од старости. Губи се живот, готовост да одмах приведемо у ред оно што је било. А, наравно, и полови се гомилају. Увек мислим: идућег месеца ћу урадити ово или оно, а морам да радим сасвим девето.

Пишите, Оља, кад стигнете. Видим да и ви много радите.

¹¹¹ „Не знам како ћете са Зоговићем” = алудира на политички контекст кад је у питању Радован Зоговић.

Имала бих још што шта да вам пишем, али то ћу други пут.
Волим вас све троје
ваша Десанка

Београд, 8. 8. 1980.

Драга Оља,

Знам да нисте у Москви, али, свеједно, писмо ћете затећи кад се вратите. Ми смо, Бране, Боса и деца, остали у Мљету, (на Мљету?), скоро месец дана. Волела бих да са Феђом једном проведете одмор на том острву. Шуме има као у Словенији, а вода је-зерска, (слана), топла је и ујутру. Ветар није никад јак као на обали мора. Има безброј стаза кроз шуму. По свима описима изгледа да је Мљет оно острво на коме је Кир-ка очарала Одисеја. Стене су карстне, (краш) и има пећина где је песник лако могао сместити нимфе. Обично се на мору не може ништа да ради, али се на Мљету остаје свежим као на планини.

Рада је са својима, после боравка на Болу, отишла, у режији Туриста, на скандинавско острво. – Само кратко заустављање по важнијим местима. (Дубравку, разуме се, нису водили.)

Олимпијаду нисам могла сву пратити, али нико код нас није пропустио кад су играли Совјети и Југословени. А за мене је то била велика мука, не знаш за кога навијаш!

Да ли сте ви, због Феђе, бар једно време били у Москви, да би он „уживо” посматрао игре?

Оља, ближи се октобар, тј. Београдски сусрети – да ли ћете моћи доћи ове године? Шура је, кад је посљедњи пут била, повела собом и свог унука (13 г.) можда би сте и ви могли повести Феђу?

Не мислите, Оља, да сам, пишући вам, пила вино. Ово је Дубравка која се око мене мува, покапала соком од боровнице. Ипак, писмо шаљем, и с овим домаћим обељјем.

Пишите кад стигнете, и поздравите Сашу и Феђу. Воли вас ваша

Десанка

1981.

■
Београд, 30. III 1981.

Мила Оља,

Нисам ти дуго писала, чула се, због каквих невоља у породици. Затем я заболела грипом желудачног тракта, висока температура, прегледи, инјекције и сад морам једно време, надам се не дуго, лежати у Војномедицинској болници – пореметио ми се желудац, црева и ход; срце због свега тога ослабило. Нисам никако хтела у болницу, али су ме натерали и домаћи и лекари. Изгубила сам вољу за много ствари, – ваљда ће се повратити. Брини се, али немој много.

Сад сам се, замисли, уморила и од оволико реченица.

Теби и твојима, како веле у српском народу, од бога здравље. Воли те твоја
Десанка

200

1982.

■
Београд, 9. V 1982.

Драга Оља,

Пише вам кратко, прстом леве руке, кост на десној сам сломила и она ми је у гипсу. То је било пре три дана, још ме боли.

Постоји некаква песникиња Метаксе у Јеревану и моли ме да јој пошаљем подстрочник¹¹² својих дечијих песама, хтела би да преведе на јерменски. Ја имам само један примерак књиге коју ми је Самојлов превео и не би хтела да јој то шаљем, па вас молим ако имате у предузећу још који примерак да пошљете можда и на зајам и уз то и једну књигу Детгиза¹¹³.

¹¹² Подстрочник је руска реч којом се именује дословни превод страног текста, често праћен подробним појашњењима, који се користи као предлогак за уметнички превод или као наставно средство при обучавању технике превођења.

¹¹³ Детгиз, данас „Детскаја Литература”, совјетска и руска издавачка кућа која се бави штампом књига за децу.

Не замерите ми, Ољице, што вас ово молим – овако повређена као да сам у тамници, још и горе: не могу да се сама чешљам, обучем, брзо ми досади и читање.

Чекамо Шуринога Виктора и његову жену, не јављају још да ли су пуштени а добро би било и да мало закасне, због моје руке.

Адреса Метаксе је Јереван, 10, проспект Октемберјан 8, 2. под. кв. 17.

Вас, Феђу и Ромањенка поздравља и воли
ваша Десанка

1983.

Београд, 11. II 1983.

Драга Оља,

Блечићу је пала секира у мед, спрема се у Москву. Лепо је кад се то догоди човеку који воли ваш народ и вашу земљу, који се радује овом путу. Замолила сам га да и вас нађе и исприча мало о нашем београдском животу – у писмима се не може о свему говорити, било би дуго.

Занимаће вас зацело овај избор критика који је приредио он с неким својим пријатељем. За наше студенте књижевности и ђаке биће корисна ова књига.

Са Маријом сам била неки дан и она ми рече да вам се можемо надати ове године. Сад је Феђа порастао и сад можете куд хоћете и кад хоћете. Радујем се. Радин Душан је неки дан регрутован – записали га као будућег војника (седамнаест година!) Бране са женом и сином налази се у Штокхолму – Боса је тамо задужена за раднике Југославије и за ученике који живе у Шведској. Иван иде у неку међународну школу. А Ана је у Београду, примљена је у Глумачку школу.

Ја сам предала нову књигу песама СКЗ, биће готова у пролеће. А другу ћу, (са другим песмама) дати Сарајеву мало касније¹¹⁴. Боље је да се за живота објави ако што се жели, па и то не знам да ли човека може спасити навале разних радозналаца и шићарџија. (Ви видите шта се ради са Андрићем!)

¹¹⁴ Ради се о збиркама *Слово о љубави* и *Међаши сећања*.

Рука ме није још сасвим прошла, али ипак некако пишем.
Једва чекам да вас видим!
Воли вас и љуби, уз поздрав Феђи и Саши,
ваша Десанка

1985.

Београд, 4. VIII 1985.

Драга Оља,

Упоредо с ногом боловао ми је и мозак, и душа. Стално сам мислила како ћу из свега испливати, хватала ме депресија. Ником нисам могла писати, чак ни писма мени упућена, (неких равнодушних ми људи), нисам имала воље да читам. Сад се помажем једним штапом у руци са здраве стране и покушавам мало и без помоћи штапа.

Страшно је било што сам седам месеци после првог пада, поново, у Игалу, пала из лифта и све учињено пореметила – поново лежање, инјекције, електротерапије.

Бар сам се начитала, као у младости – свако зло има и неко своје добро! Много сам мислила о вама, Москви, сиротој мојој Шури.

Сутра путујемо Рада, Дубравка, Десанка Млађа (кћи моје сестре Неранце), у Боку Которску, да у морској води наставим вежбе.

Ви, Ољице, пошто имате само две ноге гледајте да дођете к нама, јер живот изми-че, морамо се још виђати. – Синка Феђу и Сашу поздравите.

Вас воли ваша Десанка

1986.

Врњачка Бања, 4. V 1986.

Драга Оља,

Целу вечност вам се нисам јављала, а и нисам имала шта радосно да вам јавим. Сад овде лечим водом желудац, који ми се од разних лекова узнемирио и лечим ногу

електричном струјом (електрофореза, ултразвук). Имам среће са временом, па почињем парком да ходам помало без штапа – али са приличним страхом.

У близини Врњаца, у Краљеву, Радин Душан служи војску, а чини ми се још јуче је био беба. И ваш Феђа је већ момак. За мајке то мора бити велика радост. Нека су нам живи и здрави.

Како не могу много да ходам, читам доста, особито оно што сам била пропустила, и пишем помало, (било је много суморних узбуђења, напорно тешких мисли, као и код сваког болесника, сад сам ударила у сонете – да мало променим).

А ви како сте, драга Ољице? Слушају ли вас две ваше мушке главе? Шта сада радите, које књиге спремате? Много сам се зажелела виђења и разговора с вама – а ко зна хоће ли их бити! Љуби вас ваша

Десанка

Београд, 13. VI 1986.

Драга Оља, стигла ми је и твоја карта, управо пред полазак у село (Бранковину). Бићу тамо неколико дана, и бићу у Београду кад дођеш, а можемо бар на дан отићи заједно с Маријом у Бранковину да видиш како је у школи где сам учила и живела Ваљевски музеј направио културни центар посвећен мом раду и животу – књиге, фотографије, одликовања, афише; ту је и древна икона проте Матеје Ненадовића, а све је крај цркве где су гробови старих војвода, Љубе Ненадовића и тд. Искористићемо тих пет твојих дана (а можемо их и продужити!).

Дођи, чекамо те. Волим вас све троје, (највише тебе) ваша Десанка

Београд, 26. X 1986.

Драга Оља,

Нисам дуго писала, опростите, увек нешто искрсне и омете. Превод дивне књиге који сам давно почела добро иде, јер су ми њене песме, песме Марије Сергејевне драге, а језик готово као да је мој сопствени. Нека питања ћу вам касније послати.

Вама ја сад шаљем једну књигу такође врло ми блиску „Кад будем велик као мрав”, сарајевског песника Анђелка Вулетића¹¹⁵, можда ће се и вама свидети, што би ме обрадовало. Песник је овде у Београду тренутно, па ће вам из Сарајева послати своју књигу заједно са мојим писмом.

Ја сам добро, сем ноге која увек мало боли.

Феђу и Сашу поздравља воли вас ваша Десанка

Београд, 7. XII 1986.

Драга, предрага наша Оља,

Били су у Београду на скупштини преводиоца и људи из Русије, СССР-а, Небојша Петровић, онај што је уредио књигу превода песме Купачове: „Ко тамо иде?” и из Риге Маркс Чоклас, посетили су ме и донели ми вест да сте имали озбиљну, тешку операцију, али да се сад полако опорављате. Хвала Богу! Уствари сте се разболели одмах после посете Југославији. Како је то на једном наишло – били сте потпуно здрави у селу – колико смо само радиле! Чудим се само како ми то није јавила Марија, ако је она знала. И Ида ми је писала и ништа ми није рекла о опасности, или невољи, у које сте се налазили. (Ови песници ми и другу непријатну ствар рекоше: да Маргарита нагло губи вид. Ако је тако, страшно је за човека који живи уз књигу и за књигу).

Колико сте дана лежали у болници? Колико дуго је трајала операција? Јесте ли се бојали? Лекари кажу да је најбоље кад се нека болест може операцијом спречити. Јесу ли вас могли Феђа и Саша обилазити у болници? Или можда Феђа и није био у Москви и нисте му јављали док опасност није прошла. А Саши је знам морало бити много тешко: све споредне ствари отпадно, постану неважне, а порасте у човеку оно најважније. (И сад се сећам како је једном у разговору са мном плакао јер ви нећете да услишите његову љубав).

И Рада се много забринула и ражалостила што сте се морали оперисати. Она ме моли да вас много поздравим а и ваше мушкарце, јер каже увек је лакше оном који

¹¹⁵ *Кад будем велик као мрав* = књига за децу Анђелка Вулетића.

болује него оном ко њему брине. Рада вам шаље фотографије из Бранковине које су успеле. Волела бих да вас оне развеселе. И, уопште, гледајте и читајте сад само оно што може да вам донесе радости. То помаже оздрављењу. И сами знате: брига, или жалост, неспокојство, могу да уболесте и најздравијег човека. Прича се како је страх учинио да неки затвореник, млад, у току ноћи оседи. Млади сте, лепи сте, здрави су вам ваши најмилији, болест је прошла и сад се мало одмарајте и уживајте „у плодовима свога рада”.

Код нас у земљи није добро. Особито Србима. У рођеној земљи смо опкољени, ако не непријатељима, онда противницима. И зашто су толики племенити људи изгинули! У писму, ни овако из руке у руку, не могу вам о свему страшно писати. Шта чека нашу омладину? Шта чека децу, младиће, мојих сестричина и сестрића?

Преводим са задовољством и доста лако Марију Петрових. Не знам смем ли неке песме, без вашег прегледа, објавити у неком књижевном листу? То би биле оне за чији превод не стрепим. Ако дође до објављивања књиге, онда се омашке могу поправити.

И можете обрадовати Самојлова¹¹⁶ да једно предузеће моли да поново изда превод књиге „Талас и камен” (Заљубљен човек у његове песме!)

Ето, и болесној морам да вам говорим мало и о пословима.

Ја сад полако оздрављам од доста дугог грипа, можда је и вирусни, јер не бих рекла да сам негде толико назебла. Јуче и данас ми је боље.

Ољице, узимајте витамине, ви бар тога у земљи своје имате. Читајте песме, рецимо љубавне, пијте сокове, кефире, мислите о пријатним стварима и драгим вам бићима.

Цела моја породица вам жели брзо оздрављење
Љуби вас ваша
Десанка

¹¹⁶ Самојлов = Давид Самојлович Самојлов, руски писац и песник.

1987.

■
Београд, 14. I 1987.

Драга Оља,

Добила сам твоју дивну честитку (и Радину).

Много сам се обрадовала јер видим да си оздравила, хвала богу, кад си већ на послу. Ја сам такође три недеље имала грипа, (редња је густа владала у Београду), и то неки који се повраћао: учини ти се добро, изиђеш мало из куће, а оно опет.

Болујући сам Марију преводила. Има дивних и потпуно ми јасних песама, те се за њихов превод не бринем. А има неких лепих из раног периода, писаних кад је имала око 22 године; оне су смештене на крају књиге и међу њима има таквих да нисам добро могла појмити шта мисли, мада ми је језички била јасно. – Ту сам у преводу била мало слободнија јер и она је ту била таква. (То је писано када је у Русији владао неки „модернизам“). (Песма Ръява, тј. реч Ръявой не знам шта значи, као да је нека врста ђавола и цела песма, лепа али чудна. Волела бих видети слику о којој говори.) Летень сам превела са Лахор, (од примедби ће се да је то врста неког тамо вашег ветра.) Она песма о неком познанству са чудним младићем чаробна је. (Она је из прве младости).

Ја сам је исекла у неколико врста песника: сликар природе је ненадмашив, љубавни типични песник, помало хуморист, помало поучљив, моралист. И храбар песник. У доба када се није помињала црква, телесни пост, Бог, Христос, звона, амен – она је мирно, песнички надахнуто све то чинила, тј. говорила. Мислим да не морам целу књигу превести. И то би било у њену корист. Шта ви о томе мислите? Неке песме, најбоље бих у листовима, пре књиге штампала оне за чији ни превод не стрепим. Треба ли све песме прво вама на преглед да шаљем? Могу ли ово по новинама и листовима и без тога објавити?

Мислим да сам досад превела више од половине. Ако догурам до, рецимо, четири петине биће доста за књигу. Због хартије је онакву књигу и лакше издати.

Засад оволико о преводу.

Имамо ужасних мука са политичарима, са Шиптарима, са католицима, са муслиманском браћом. Расположење је у Хрватској као пред онај Савкин¹¹⁷ геноцид. Жао ми је и прежао мртвих, изгинулих и побијених Срба. (Жао ми је сваког човека, али Срби, уз Цигане и Јевреје, су били просто истребљавани – и неке то још није доста.) Нисам Меморандум који је један број академика писао прочитала у младости – убила бих се, јер се млад, очајан човек лакше убија него стар. Та седница о Меморандуму, одржана у Академији, да није била онолико болна, могла бих рећи да је била најзанимљивија досад. Многе ствари о мукама свога народа, о његовој судбини као да сам тек тад сазнала.

Ја ћу, и моји вршњаци, ми ћемо ваљда с овог света отићи такозваним природним путем. А шта чека наше младе? На истоку нам је Бугарска, (камо среће да смо с њом у заједници, у миру), на југу Албанци и још једни који неће да се зову Србима, мада им се најславнија земља тако звала; на западу муслимани који доживљавају неку своју узбуну, на северозападу католици који мисле да је Бог католик, на самом северу, у рођеној републици побуна, неслагање са пијемонтом нашег народа. Два дечака, Брановог Ивана и Радиног Душана имамо у војсци. Они кажу да је у војсци, хвала богу, каква таква слога. Бар она „јавна”.

Уз то смо дужни Америци, непријатељу Словена, а цене се пишу преко ноћи!

Добро је што још постоји поезија и неки људи као ти, као Маргарита, Ромањенко и постоји још небо, сунце, снег, мраз. (И код нас је било ових дана до 20°)

Будите ми здраво и опростите што сам испричала све наше невоље у земљи, (тако да о болестима немамо ни времена да мислимо!)

Љуби вас ваша Десанка

(Све вас)

¹¹⁷ Савка = Савка Дабчевић Кучар, хрватска политичарка, један од предводника тзв. Хрватског прољећа.

■
Београд, 6. II 1987.

Шаљем фот. у другом коверту.

Драга Оља, страшно сам била узбуђена кад сам чула јуче ваш глас, да сам се једва сетила и зашто сам све звала. Узбудило ме и то што сам везу брзо добила. – Чудим се како да нисам добила ваше писмо са списком сонета. Два ми недостају: Љубав 19. века и Шумар. Ако су код вас пошаљите ми да их могу објавити пре вас. Из Црне Горе су молили да им спреим књигу. (То би била врста уздарја за Његошеву награду!) Дала сам им половину сонета а друге ћу објавити у „Просвети”. Надам се да ће ту бити и они вама дати. (После сам им још писала). (Дуга зима, мразеви, грип, те сам месеци и по била затворена у кући и срећа ме послужила. – Нови сонети су се рађали). Надам се да књиге у Београду неће закаснити, да ће бити пре готове него московске. Они који нису ушли у књиге, биће објављени у новинама и часописима. То брже буде готово.

Чудим се, Ољице, кад сте напреводили и песме из последњих књига! Оља, ви сте чудо од вредноће и пријатељства!

Ако бих била здрава, волела бих још једном да дођем у Москву. Зато би сте могли новац ставити на књижицу под вашим именом, или би могао чекати у предузећу. И још нешто важно: одредите најнижу стопу хонорара, молим! То ће увек бити довољно да се осетим богата кад се нађем, ако се нађем, још једном у Русији. Не будем ли ја, доћи ће они које волим и који такође Москву воле.

Ни једну од фотографија које вам се свиде на омоту „Сабраних дела” у Нолиту немам па вам шаљем ове две, – изаберите.

Била сам посљедњи месец у великој бризи: Рада се је морала оперисати. Оперисала се пре четири дана. (Циста у пределу око материце. Сечена је споља. Чекање операције и стрепња хоће ли унутра бити као што резултат прегледа показује, било је тешко. Али Рада се држала храбро, мирно. Операција је добро прошла, те цисте су баналне, и Рада се добро осећа. Драган ју је мало, кратко, јуче видео.)

Марију Петрових¹¹⁸, објавићу у издању „Књижевне новине”. Изоставићу песме где стрепим и које нису потпуно успеле. (Издавач жели да одмах узме у рад, и зато вам на преглед нећу слати).

Будућем војнику и Саши велики поздрав од свих.

Воли те твоја Деса

Београд, 17. V 1987.

Драга Оља,

Шаљем вам ону фотографију из посљедње књиге сабраних дела, поново ону што је била на књизи писаној руком, једну, не тако давну, однекуд са пута у Француску, једну јасну, омлађу, али где се не види да бих могла бити песник. Немате велики избор! Нисам од оних мудрих који имају свечане, помодне фотографије. (На пример једна дивна Маргарита Алигер). Мој рођак ће вам из хотела телефонирати. Они сутра, недеља, полазе у Москву. Ако пођу, кад пођу из хотела, оставиће вам ваљда у портирници.

Ако успете добро да преснимите, мени такође оставите по једну.

Тебе и твоје воли

ваша Десанка

1989.

Београд, 27. II 1989.

Драга Оља,

После дивног боравка у Москви, дочекао ме је недиван Београд. Поново разна читања, разговори, ходање некуд и стално у ауто или аутобусу, па ми се нога разболела, ослабила, правила сам криве и ситне кораке, и морала се лечити месец дана у Дому

¹¹⁸ Марија Петрових = руска песникиња.

здравља. Сад ће и сунце па ћу моћи више ходати. – Књига је стигла, дивно изгледа. Хвала ти, моја прославитељко. – Књига превода М. Петрових ускоро излази. – Хоћете ли ићи беби? Или сте већ тамо!

Љуби вас ваша Десанка

1990.

Столив, Бока Которска, 22. VIII 1990.

Драга Оља,

Овде сам овога лета по други пут. С Лазуткином сам телефоном мало разговарала, није долазио нашој кући, али ми је рекао ко ме је све поздравио, и да поред свих политичких невоља није тако страшно код вас.

Ја сам овде већ други пут овог лета, јер сам била повредила ногу. Мислим да је то већ четрнаести пут како се ломим.

210

1992.

Врњачка Бања, 16. XI 1992.

Драга Оља,

Не знам хоће ли Бог дати да се још једном видимо, али знајте, ако те среће не буде, да сам вас врло волела, да сам захвална што сте све учинили да постанем нека врста и руског песника. Да вас није то се не би могло догодити.

Рада и Бранислав¹¹⁹ знају руски, па кад мене и не буде било, ви долазите к нама. Србију немојте заборавити.

Тешко ми је што су и Русију снашле невоље сличне нашим, не знам да ли ћемо се ми опоравити, али Русији нико ништа не може. Брзо ће се она опоравити.

¹¹⁹ Рада и Бранислав = Радмила и Бранислав Милакара, Десанкина сестричина и сестрић.

Ви зацело живите доле на југу са својима. Можда сте стекли још које унуче!
(Тако је то кад се син рано ожени).

Бранова жена, Боса, ради ово време у југословенским конзулату, у Цириху, па су и Бране и његова деца тамо. И мада ми је жао што су толико далеко, срећна сам што су избегли дарове невоље које је рат нама донео.

Мила моја Оља, будите ми здраво са целом својом младом родбином.

Љуби вас, воли, и често мислим на вас ваша

Десанка

1993.

■
Врњачка Бања, јануар 1993.

Драга Оља, Саша и потомство,

Срећни вам наступајући празници, нека буде бар код вас у Русији мира, слоге.
Код нас још понегде (у Хрватској, Босни) пуцају. Сви смо показали своје право лице.
Дођите у Ваљево и Бранковину још за мога живота.

Воли вас ваша Десанка

211

Беларусь - 5-11-1962

brata biva,

Христо вам јављам да
сам Туркостан и ја дошли
у коју Универзитетску
Будућност од издана Ал-
легулатива која ће вам нај-
боље показати. Будућност
на не дајте појерногана,
(лишени сам да узјемас
показано вам и са поје
да вратите) али време раз-
мену са Леонидом Будим-
овићем у којем. Писао
је да је у Леонидову

Sudbinomoguć i barmontičan na
 goi npravo na mesec dana kasnije:
 Simunović Simko: bijela I i II
 Zorari: Zora = Zagreb, 1952.
 U karminomogu se napravi
 na K 1, 943. Uzn govori on-
 sako, upravljan sudbinomene
 te gena posmatran. Ovo se može
 obaviti za trenutne gova.
 Uzn mora uisati rešivni gova,
 uzn barmontičan, uzn
 kome Hersey gova.
 Uznoviti se može zadržati
 za kaj, u rešivni, Sudo je
 oropas kao gova.
 Međim barmontičan gova se rešivni
 trane, u de ovisno rešivni
 barmontičan

Београд 15/1915.

Браћа бива,
кобна сам вама искао
из Бугарске. Тада сам ја
бига у Норвешкој где су Нја-
ци побили око петира млади
Југославена, углавном српске ва-
родошце. Са вамама су имао
бана и руски заробљеници
и неке мутке престрели. Нор-
вешаци су били врло милоср-
дити и преко вамама и
вамама. Сви, од деце до
стара ловеца. Постоје друш-
ва пријатељства: Југослав-
-Норвешка, и по њих Норвешка.

Кошачет сам узне била ва-
ти и осетила мирис север-
ног ветра. И била сам за све
време што дуго и ватрост
ишта здраво и духом тавома
будна. Пута сам још свога што,
(види се то и то искао!)

Бива је вет, пред миз по-
браћом, постоао своју белегу
о мени, а онда и сава отиша
по одмор, иако да то нисам
противио. Пузати је вамама
издаваома израдути.

Маргаритицу, коју сам
преко Ноллицу, иштински
преко вамама ковама. Пута, ме-
ским, дема и завамава ва-
мама свету.

А што што старот српску-
иот била. Мизама, тада што

Југославина. Тада сам, вама
као као што друштва, била
иот двадесет петири дана.
Постојао сам ово то вама тро-
бави и бива поаре. Било је ту
што, узбуђење, али давамо. Та-
ко пети била још нисам ви-
дела. Узриво пети во вама ка-
ко ја била; Горски Горотида
ишота, шотитије Стаиова,
фјоррови, урвине, билаије
и вама поаре иотом и отрале
пешчарица. Брза на све шта-
не - како да сам и поаре
осетила као поаре у Бео-
градској. Вамама су сви тро-
ва ишотити мизама од
мизама до шот, графине.

мо не схвата, таје ти пуко, во-
ара га ти овде вама свако иш-
милити. Тада је да то ја осетио
ројаком оти својих мама
ишотитије била у вамаја.

Верујам да се фела коар вама
и вама давамо осетио и отрале.
и вама вама су још оти средно-
шотити, сава оти својих мама
Слободан, А. Метн и Марн Вама
Брза. Иако је вама и вама по-
Брза, вама и вама. Бити и Вама
вама давамо, вама и вама. Бити и Вама
су вама вама вама вама, у вама.
Вама и Вама вама вама у вама
вама вама вама вама вама.

У Мизама ту, вамама са вамама
и вама, 25. III. - а вама вама вама
вамама Вама (Вамама), вама вама
вамама, и вамама са вамама у
Југославина и вама вамама у
Мизама. Поздравите вамама - вама
вама вама и вама вама
Вамама

Београд, 16. II. 1978.

Брате Боба,
кобна сам јас у гла
моя своју књигу. Мило ми је а
поштом изашли: Коба сам
кој нас у Београду бирају сам
пун А1 и А2 и не сам јам
каков, ме већ једног дана б
пује се у породици, ирво брво
Радик, овај Марко која ва је
дубока, бодни бодравка, да
да је ставана дог нас гра је
бучна бодова. А мене сам да
ам тако, пуке, тога - мого

и мило срце бодети. А то да
биса брво књигу, само јас брво
да га књига у књигу, брво
ири сам бодети књига, брво
и не брво с књига мило, брво
ири књига брво. Мило књига!

По књига бодети књига у
књига књига у књига књига
биса своју књигу. Књига мило
Мило брво. Мило брво, ири брво
бодети. Биса брво брво мило
ири брво брво брво.

Књига брво брво. По мило мило
биса. Брво брво брво брво,
а брво и књига у књига, мило брво
брво брво брво, мило брво
мило, брво брво.

16. XI 1921

Браво бива,
не знае хате ни бо
раш да се јам редити
варево, али стајите
ако не, срста не бу-
де, да сам вас врло
толер, да сам вам
захвална што сте се
урадили да почитате
нека вреја и руски
бесаница, ва вас наје
што се не би могло
догодити.

Роду и браћаслов
здраву руски, на рад
месе и не буде бу-
ро, ви уопштине к
нома. Собиру вакој-
то забравити.

Шека ми је што
су и Русија својим
неволе срце вама
не вием да ли тече
са ми опоравити,
она Русија Нико
нашће не може.

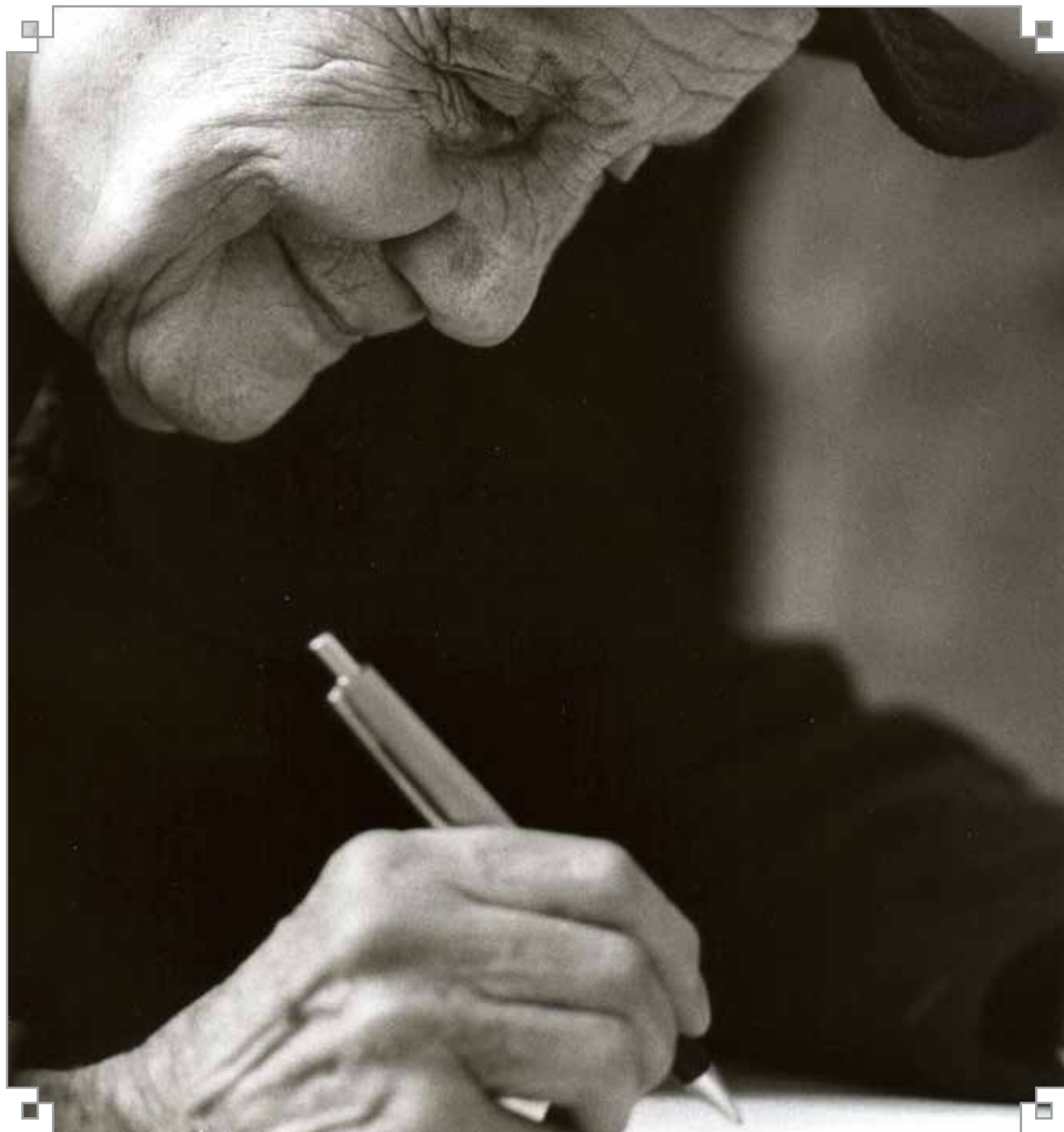
Брво тело ста опоравити.

Ви заједно живите
доде на ружу са сво-
јима. Многа не
стехли јам које упу-
ле! (Тако је то
кад се сат раво
отети).

Братова шека, босо
ради ово време и
јубилејских кон-
зулаци, у Цирку
по су и брво и ва

това река тале.
Он мисли ми је што ми
су тако далеко, срстите
саме што су издети
бар ово неволе које
је рати нека доде.

Мила моја бива,
будите ли здраве
са вама својим ва
дон родбине
буду вас, вама,
и тако мисли то
ва вама брво

Поговор

Писма радости и бола

Писма Десанке Максимовић руским преводиоцима
Иди Радвољиној и Олги Кутасовој
1957–1993.

Епистоларна грађа представља један од прворазредних извора за сазнања о културноисторијским оквирима у којима ствара неки књижевник. Када је реч о Десанки Максимовић, писма која се чувају у њеној заоставштини, похрањеној у Задужбини која носи њено име, у већини случајева нису од великог значаја. Углавном су то пригодна писма, честитке, и то често људи који нису из света културе и књижевности. Ретко која – рецимо она Радована Зоговића и Милице Костић Селем – имају значаја за проучавање песничког дела и живота Десанке Максимовић. Такође, Десанка Максимовић није правила копије својих писама, те је сачувана кореспонденција у заоставштини једносмерна (писма упућена њој). Ипак захваљујући породицама њених руских преводитељки и кореспонденткиња, Иде Радвољине и Олге Кутасове, љубазно уступљених Задужбини „Десанка Максимовић”, данас поседујемо драгоцену писма саме песникиње која – на више нивоа – осликавају сложени свет фикције, факције и поетског наратива Десанке Максимовић. Истовремено, писма представљају праве мале књижевноисторијске пасаже, мање познате тренутке из књижевноисторијског живота Југославије и Београда, али и друштвене и политичке промене које су се догађале од 1957. до 1993. године.

Олга Дмитријевна Кутасова (1929–2013) била је филолог и преводилац са више словенских језика, али главнину њених књижевних превода чине они српских и хрватских, те донекле словеначких писаца, чему је посвећена опсежна антологијско-мо-

нографска публикација, коју су 2015. године сачинили А. Д. Романенко и Ф. М. Романенко, *Посвящается Югославии: произведения словенских, хорватских и сербских писателей в переводах Ольги Кутасовой*.

Много узбудљивији живот имала је Јудиф Марковна Литвакова¹, псеудоним Ида Марковна Радвољина² (1911–2001) одрасла као сироче после грађанског рата у СС-СР-у и у домовима за децу, дипломиравши на Филозофском факултету МГУ Универзитету „Ломоносов“, радила као преводилац у московској централи Коминтерне, где се упознала са српским комунистом Озреном и у том браку добила двоје деце. Ида је живела у Коминтернином хотелу „Лукс“ где је упознала многе најобразованије умове тог времена. Озрен је Други светски рат провео у партизанима, а 1945. године придружила му се у Југославији и супруга са децом. Но, Идин муж је ухапшен у Југославији и под оптужбом да је совјетски шпијун, умире у затвору, а она је са децом протерана из Југославије. Једине две особе које су је испратиле са железничке станице у Београду приликом депортације биле су Десанка Максимовић и Исидора Секулић. По повратку у Москву 1950. године Ида је радила као консултант за југословенске књижевности у Савезу писаца СССР-а. Писала је критичке чланке по нашим писцима у *Новом миру*, *Литературној гасети*, *Иностраној литератури* и *Знамену*. О свом искуству

¹ Пуно име Иде Марковне Радвољине наводи се из основних докумената наведених из докумената са Другог свесавезног конгреса совјетских писаца (15–26. децембар 1954) на коме је Ива Литвакова (Радвољина) била додељена југословенској делегацији коју су предводили Марин Франичевић и Добрица Ћосић. Била је то прва посета после 1948. године једне делегације СССР-у. У оригиналним документима из совјетских извора, и на основу извештаја које је писала Литвакова (Радвољина) и који се цитирају у научном раду на српском језику добијамо тачне податке и о имену и псеудониму. У преписци са Десанком Максимовић она је само Ида Радвољина. Видети: Андреј Борисович Едемски, Миомир Нинковић, „’Мисија добре воље’. Добрица Ћосић на Другом свесавезном конгресу совјетских књижевника (15–26. децембар 1954)”, *Историја 20. века*, год. 37, 2019, 196.

² Видети: Ида Марковна Литвакова (Радвољина), *Дујачко љисмо које није стигло до ѝримаоца*, превела Лидија Димитријев, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, 2011.

превођења, сарадње са совјетским и писцима са југословенских простора објавила је књигу *Дујачко писмо које није стигло до њимаоца* (2011).

Управо о Идином и Олгином породичном животу и њиховом књижевном и преводилачком раду може се доста тога сазнати из писама Десанке Максимовић. И једној и другој почела је да пише 1957. године, дакле одмах након отопљавања односа између Југославије и Совјетског Савеза, када се управо преводима значајних књижевника настојало са обе стране превазићи готово деценијски застој у културној сарадњи двеју социјалистичких земаља. Једна од књижевница која ће бити радо читана у Совјетском Савезу – и сама у породичним везама са Русима преко свога супруга Сергеја Сластикова – била је Десанка Максимовић. Њени главни руски преводиоци били су Ида Радвољина и Олга Кутасова, а временом је њихов однос прерастао у дубоко, искрено и одано пријатељство, све до Десанкине смрти. Стога у писмима Десанке Максимовић налазимо мноштво детаља о породичној ситуацији Радвољине и Кутасове. Десанка искрено брине о њиховој деци, радује се њиховом одрастању, стрепи због дечјих болести. Посебно је била пажљива према Иди Радвољиној, због свега што је ова дотле проживела. Не пропушта, затим да хвали и књижевни и преводилачки рад својих пријатељица, као када Радвољиној честита на путописној књизи о Чешкој. Кутасовој је пак несебично помагала када је ова преводила југословенске песнике за своју антологију. Тако ју је повезала са Густавом Крклецом који јој је у Загребу набављао књиге, а од Драгољуба Павловића тражила и добила списак дубровачких речи и израза са објашњењима.

Но, у овој преписци има, наравно, још више података из личног и породичног живота саме Десанке Максимовић. Тако читамо о њеној бризи за мајку, сестру и супруга Сергеја (у том смислу посебно је дирљиво Десанкино упорно настојање да Сергеја повеже са његовом сестром Шуром која је остала у Совјетском Савезу; изузетно су упечатљиви редови о сусрету брата и сестре после више деценија), као и о одрастању и напредовању своје сестричине Раде и сестрића Бране. Радвољиној и Кутасовој пише и о болестима својих ближњих (брата, мајке, супруга) и о њиховој смрти. Како је време одмицало, скоро сваке године јављала је Десанка и о својим ломовима и болестима, о тешкоћама приликом лечења, а све чешће писма је слала из болница или из

лечилишта у Игалу. Није се либила да Радвољиној пише и о својим тренуцима озбиљне депресије која ју је повремено опрхавала у последњој деценији живота: „Патолошка депресија ме је попустила. Не мислим увек о смрти, мада ћу морати скоро на онај непознати нам свет.” Помиње Десанка и своје блиске пријатеље или колеге књижевнике, а највише помена имају Густав Крклец, Радован Зоговић и Бранко Ћопић. Пише и о њиховим болестима и смрти (само неколико месеци пред Ћопићево самоубиство писала је: „Бранко је час добро и вољан да са мном разговара, а час је суморан и скоро се ћутке мимоиђемо”).

Својим руским пријатељицама Десанка Максимовић нескривено је предочавала и своје страхове за судбину Југославије и српског народа, те се добро могу уочити и њени ставови о политичким и националним проблемима. Из писама се види да је њено југословенство било неупитно, али да ју је пре свега бринула судбина српског народа у Хрватској и на Косову и Метохији. У писмима с краја педесетих и почетка шездесетих година прошлога столећа наша песникиња је понекад промишљала југословенско-совјетске односе, делећи са Радвољином и Кутасовом стрепњу да би они могли у сваком тренутку да се погоршају. Међутим, крај шездесетих и почетак седамдесетих година у знаку је националних нетрпељивости између Хрвата и Срба, као и великих политичких турбуленција. Писма Десанке Максимовић из тога доба сведоче о њеном страху за судбину обичних људи и о стрепњи да се не понове ужаси из Другог светског рата. Тако у јануару 1972. године пише Олги Кутасовој: „Ја сам скоро сваки други дан плакала због наших хрваткосрпских несугласица. Све је то било недостојно озбиљних народа и људи. Сад се све смирује.” А након чувеног Титовог писма, гледа мало оптимистичније: „Земља нам се споро лечи од страха које су је потресале. Ипак се лакше дише.” Чак и када је крајем те године била у Цириху, у посети свом сестрићу и његовој породици, није могла да не мисли на протекле догађаје: „Много тужних ствари се у нашој земљи догодило за последње две године – сад ће се ваљда штошта побољшати.” Но, сви ти проблеми вратили су се вишеструко увећани на прелазу из осамдесетих у деведесете године. Десанка Максимовић сведочила је распаду земље у којој је живела више од седам деценија и – још горе – почетку грађанског рата. Сада је у првом плану брига за свој народ, о чему пише још 1989. Иди Радвољиној:

„Дође ли до крви, опет ћемо ми бити први на реду.” Пише и о обележавању шест векова од Косовске битке, као и о Слободану Милошевићу и о свом предговору за његову књигу. Крајем 1992. године, у последњем писму Иди Радвољиној, опет исказује страх за судбину Срба, а непосредно пред смрт, крајем јануара 1993, пише Олги Кутасовој да „у Хрватској и Босни пуцају.” Десанка Максимовић је преминула 11. фебруара исте године.

Ипак за проучаваоце књижевног дела Десанке Максимовић сигурно су најзначајнији они делови писама у којима она говори о својој поезији. Она то чини на више нивоа. Неки пут једноставно казује на чему ради, у којим часописима објављује или коју књигу стихова припрема. Тако, на пример, Олги Кутасовој 1972. године пише да је објавила „путописну књигу”, али и да спрема нову збирку. Познавалац Десанкиног опуса препознаће да се ради о књизи *Празници њујорвања* и збирци *Немам више времена*. С друге стране, Иди Радвољиној се пак јавља након пута у Норвешку и пише да је „донела отуд шачицу стихова”. Та „шачица стихова” биће њена збирка *Песме из Норвешке*.

Значајна су и писма у којима наша песникиња Радвољиној и Кутасовој ближе објашњава речи и изразе у својим песмама, не би ли им олакшала превођење. У неким другим писмима пак пишући о околностима настанка одређених својих дела, пружа и поглед на тренутке свога живота, дајући често и шири културноисторијски контекст. Тако Иди Радвољиној 1959. године говори о неким песмама које тада пише и истиче да не одступа од свога стила и начина, иако, како каже, траје „борба између старих и модерниста”. У том смислу, од највеће је важности Десанкино писмо Радвољиној од 12. септембра 1962, у којем се сећа окупације и живота под Немцима, али сведочи и о свом књижевном раду у то време. Говори о приповеткама које је писала током окупације, о томе како је настала „Крвава бајка” – о чему је сведочила и на другим местима – али и знаменита песма „Спомен на устанак”, о којој је ово једино сведочанство. Оваквих – мало је рећи драгоцених – података има прегршт у овим писмима. Тако обавештава у писму од 24. 1. 1961. године Иду Радвољину да ће коначно бити штампани њени преводи совјетских песникиња:

Марјан Јурковић³ ме је обрадовао да су на једној „Нолитовој” седници одлучили да ове године издају у мом преводу избор песама совјетских песникања. Он и Лалић су се за то борили и изборили. Био је тако поносит због овога успеха. (24. I 1961)

Посебно место у преписци веома често заузимају Радован и Вера Зоговић која је Иду Радвољину јако добро познавала. Десанка Максимовић је била једна од ретких особа која је имала храбрости да обилази Зоговића у кућном притвору, па чак да доводи и децу својих сестара и браће да би се играли са Зоговићевом ћерком Мирком. Та врста социјалне и емоционалне интелигенције, а при томе и изузетне храбрости, представља посебну особину Десанке Максимовић о чему доста сазнајемо и из преписке:

Вера и Радован свраћају. Радован се много брине како си ти, како су деца, зашто давно ниси писала, зашто други нису писали, да ли ће књига изаћи – увек у истом кругу мисли и патњи. (5. 12. 1961)

Десанка Максимовић велики део преписке крајем 50-их и почетком 60-их година посвећује информацијама о Радовану и Вери Зоговић. Искрена брига о политичком затворенику у кућном притвору, а потом и самој жељи да стално преводи и сумњама да писма из Москве долазе или се „губе” постају саставни део ове пријатељске и преводилачке преписке. Прилично необична веза са Зоговићем као политичким затвореником и досадашња сазнања да Десанка Максимовић никада није била део било каквог комунистичког покрета помало се у исповедном тону расветљавају у једном од писама:

Иако сам се као студенткиња дружила са комунистима и имала неке њихове особине и идеје, нисам учествовала у бунама. Страст писања ме је већ била обузела. У то доба сам се бавила и давањем приватних часова из математике и језика. То су радиле и моје сестре и браћа. Тако смо се издржавали јер нам је од оца, пострадалог у Првом светском рату, била остала мала учитељска пензија на нас осморо деце.

(Београд, 12. IX 1962, писмо посвећено подацима о настанку збирке *Песник и завичај*)

³ Маријан Јурковић = хрватски књижевник и уредник у „Нолиту”.

У писму од 12. 9. 1962. године Десанка Максимовић у исповедном тону и веома живописно објашњава настанак целе збирке *Песник и завичај*, те како су се она и њен супруг Сергеј веома брзо нашли у Ваљеву и како је напустила Београд јер је остала без посла. Писмо је значајно, јер се наводе и подаци о настанку песама „Крвава бајка”, „Србија се буди”, „Србија је велика тајна”, приповетке „Расулићева смрт”, низа приповедака „Ујчевина”, приче „Страшна игра” о погрому Јевреја у Београду, о причи „Збуњени дечак”, поеми о Душици Стефановић:

Одмах у почетку рата била сам пензионисана јер је мало удатих жена било остало у служби, и зато сам могла најузбудљивији део наше борбе за ослобођење провести у Бранковини, својој дедовини по мајци, и у Ваљеву. У Ваљеву сам се, на пример, нашла кад су Немци у Рађеву селу, недалеко пола сата, одакле је била родом моја баба по мајци, у маминој ујчевини, у једном једином дану побили неколико недораслих младића, наших рођака, једне затекавши на њивама, друге још млађе у кући. Тај страшни догађај сам описала у причи „Ујчевина” из збирке коју, мислим, имаш „Страшна игра”. И приповетка „Расулићева смрт” је уствари истинити догађај – сем онога што је додао стил и поезија. Расулић је био мој друг из ваљевске гимназије и муж моје пријатељице, родом из села близу Ваљева.

Три дана пре његове погибије била сам у његовом селу (Мењала сам тамо са сељацима неке кецељице које сам сама на руку шила за намирнице: брашно, јаја или сир, јер се у Београду тешко све то могло набавити а и страховито много је коштало). Чим сам се с Расулићем срела у његовој кући, рекао ми је да одмах бежим из села јер је пуно четника, кивних нарочито на интелектуалце. Отишла сам истог дана у Бранковину и чула ускоро да су професора Расулића и још неколико избеглица четници побили. После тога сам се овога посла манула и прешла на прављење лутака и обрађивање баште на Дунаву. Тако сам дошла и до нечега што се сматрало мојим грехом – издала сам две дечје књижице. Радован ме је страховито у почетку грдио, говорио да је било боље да пустим своје и да гладују него де то учиним, али сад као да је, гледајући друге људске, и херојске чак, грехове, мало заборавио на овај мој грех.

Ми у Београду врло тешко смо поднели прогон и помор наших Јевреја. У њему сам изгубила неколико својих дивних вољених ученица и неколико пријатељских

породица са малом децом. Прича „Страшна игра” никла је у те дане. Она ми је у тој збирци понајмилија. Има аутобиографског и у оној причи о сликару.

Мара и ја смо, наиме, са Авале довозиле саме кући на малим колицима, ручним, иверје које смо скупљале око пањева. (Шуме су у то време много крчене).

Ма да је овај посао био напоран, у те дане смо одлазак по иверје на Авалу сматрале излетом и пријатним даном, особито кад нас не би затекло бомбардовање. Још и данас кад угледам ивер на земљи, имам жељу да га покупим и понесем кући. Прича „Збуњени сељак” доживљена је у Бранковини у оно прво време забуне сељака који, ма да жељни де се боре против непријатеља, нису никако у борби могли наћи своје место. Кућа мога брата од тетке, свештеника, и његовога оца, такође свештеника, у Бранковини била је сваки час пуна оружаних сељака који су пошли да се боре и којима је често било свеједно уз кога – само да би се могли тући са Немцима. Ускоро су Немци одвели на Дедиње и мога брата од тетке и његова оца и стрељали их затим на Јајинцима јер су и у цркви и својој кући народ подржавали у борби против непријатеља.

Поему о Душици Стефановић⁴ написала сам по наговору Иве Андрића. Лаза Стефановић, њен отац, револуционар који је цео живот провео у Русији, био је Андрићев пријатељ. А и ја сам познавала Душицу док је била дете и њезину мајку. У тој поеми више има мојих пријатеља и другова него мене.

Скоро све родољубиве песме, остале, доживела сам и написала у Бранковини.

У Бранковини сам доживела и улазак последњих немачких трупа у нашу земљу, јер сам после бомбардовања Београда пешке тамо побегла са Сергијем. Али сам тамо доживела и прво буђење Србије и тако написала песму „Србија се буди”.

Својим очима сам је видела како се буди. (Негде на путу Бранковина – Ваљево средла сам се са непознатим мени партизаном који је мене познао. Замолио је да га примимо у кола и донекле повеземо. У колима је био и лекар који је био ишао да превије партизанске рањенике у неком селу и враћао се у Ваљево. Непознати партизан ме је упитао: „Хоћете ли, лирска песникињо, и даље писати као досад личну,

⁴ Била је доктор биолошких наука и чиновница у Министарству пољопривреде, члан КПЈ и активисткиња Омладинске секције Женског покрета. Ухапшена је 1941. и стрељана у логору Бањица.

љубавну поезију, или вас је живот и овај рат мало пробудио?” Поднела сам лако ову жаоку јер сам већ имала низ родољубивих песама, и пркосно сам му одговорила да ћу и даље писати љубавну поезију).

Песму „Србија је велика тајна” (то јој је први наслов) написала сам, управо доживела, негде крај пруге Ваљево – Београд кад су партизани покварили неки мали мост и зауставили цео оклопни немачки воз. Из једног шумарка крај сеоске куће где смо Сергеј и ја преноћили имала сам задовољство да посматрам немачку забуну, страх, бес тога часа. То је била прва сатисфакција мом рањеном народном поносу. Кржаву бајку сам написала у Београду. Сутрадан по погибији ђака у Крагујевцу неки стар непознат ми човек зауставио ме је у мојој улици речима: „Јесте ли чули шта се догодило у Крагујевцу?” И испричао ми заустављајући се нарочито на трагедији у школи. Откуд је то знао и зашто је осетио потребу да баш мени то каже? Као да су му саме птице донеле ту вест кад није било ниједне вести неконтролисане, ниједног писма, кад радио о овоме није говорио. Док ми је он још причао, Кржава бајка се у мени родила.

Сем краја, све је остало онако како је записано неколико часака после разговора са непознатим човеком.

У победу Совјетског Савеза сам веровала и у најтежим часовима и некако сам била мирна. Чини ми се да умет да верујем, али нисам ни у једној вери фанатична. Има нешто у мојој природи што ми не да да се толико занесем да ми уверење или идеја постану важнији од људског створа. Одавде настаје оно што и ти знаш.

Мислим да сам ти се, драга Идо, толико наисповедала колико ниједном брату Србину, и сад ме је чисто срамота. Срећа је што ћеш негде далеко од мене ово писмо читати.

Лаку ноћ! Воли те твоја
Десанка

Хвала ти много на огрлици. Дивна је! То је код нас „последњи крик моде”, те тако грубо сече ниске! Сад ћу сва бити у ћилибару, имам и брошеве и наруквицу и иглу за капу.

Д

(Београд, 12. IX 1962)

Поводом збирке *Тражим помиловање* која је објављена 1965. године и доживела највећи број награда, допринела једној модерној и новој перцепцији дела Десанке Максимовић, а до данас је довела до статуса антологијске збирке српске поезије 20. века, веома деликатно се исповеда Иди Радвољиној како је неки нису најбоље разумели, а пре свих Радован Зоговић и један неименовани критичар из Загреба. Песникиња дели утисак, који и ми са дашње тачке гледишта имамо, да је *Тражим помиловање* збирка која је имала највећу читалачку, критичку и свеукуону друштвену пажњу. Посебно се истиче једн драгоцен хуманистички став да је вредност књиге у способности разумевања, коју он (Радован) и други, не воле. Да ли у овоме треба тражити став убеђених комуниста који нису могли да прихвате хуманистички и хришћански тон или је испод свега разумевање владара иза кога се пак крије прикривена критика Титове власти? То су потоња питања која можемо разумети и наслутити из овог контекста. Због значаја наводимо део овог важног писма из маја 1965. године:

Радован се понекад буни што сам тражила помиловање „за старе подвиге и за славе старе” и слично. Каже да сам увредила Совјетски Савез стихом „да у Млецима нешто цвета и у Византији нешто труне”. Најзад сам му објаснила да ја не могу бити као он, и да је вредност књиге некада баш у томе што сам покушала да разумем и оне које он и други не воле. Пре два, три дана књигу је напао неки модернист из Загреба, а уз књигу и оно што је одувек било мрско однарођеном човеку. А јуче ми стиже из Загреба писмо без потписа и у њему препис песама које је тај мој критичар објављивао у омладинском усташком листу. Хтео је тиме да ми објасни неке ствари у том приказу. Углавном никад се ни о једној мојој књизи није толико говорило ни писало.

(Писмо Иди Радвољиној, 12. 5. 1965)

Само четири године касније шаљивим тоном и у односу на свој опус и објављивање *Сабраних дела* у Нолиту песникиња пише Иди Радвољиној:

Мени ће сутра изаћи сабрана дела код Нолита, готова су, само да уђу у књижаре. Има седам књига. (Ужас! Како је банално писати тако много тек сад видим, и стид ме је).

(Писмо Иди Радвољиној, 25. 9. 1969)

Најтежи део у животу песникиња спознаје смрћу супруга Сергеја Сластикова 1970. године када јој умире и брат Божа, а пре тога и мајка. То је време када је смрт опрхава и тема одласка и нестања постаје једна од најтежих у њеном животу и песничком опусу. Из Бранковие пише Иди:

Врло ми је тешко. Нисам веровала да ће ми бити толико болно и несхватљиво што је Сергеја нестало. А смрт Божица нас је дотукла, тим пре што је отишао у њу из једног тешког еуфоричног стања, што нисмо били у стању да га понегујемо, да му укажемо икакву милоту. Мама је срећна бар што није дочекала Божицу смрт... Живот ће морати потећи неким новим начином. Вероватно ћу у раду лакше га сносити. А сада имам потребу да много ходам, да се дивљачки умарам.

(Писмо Иди Радвољиној, Бранковина, 17. VIII 1970)

Један део писама је веома дирљив, јер описује са великом радошћу путовање у Москву, Требиње и Бранковину као начин да преброди смрт ближњих. Међутим, већ 1972. године промене у Србији и Хрватској, деловање Маспока и нарушавање односа између српског и хрватског народа уносе немир у њена писма Иди:

У последње време смо се много изузбуђивали због Хрвата. Живот је, под притиском њихове мржње, њиховог повампиреног усташтва, био постао неносан. Дошли су били дотле, да је Вјекослав Калед писао да у Јасеновцу има побијених Хрвата колико и Срба, ма да цео свет зна да је тамо вршен геноцид Срба, Јевреја и Цигана, да су напунили они јаме и реке својим лешевима. Сад је нешто боље. Бар нико јавно не пише погрде против нас. Сад Срби праве трагикомедију: проналазе у нашој средини шта би се могло нападати (али не оно право, јер и тога има), да би било какве такве равнотеже између наших и њихових греха. Што шта је пунило моје мисли у последње време.

(Писмо Иди Радвољиној, Београд, 29. I 1972)

У следећем писму опет се жали Иди о распаду народа у Југославији, истичући велико разочарење у јединство свих народа, које излази на видело у најгорем облику. Због тога дубоко забринута пише Иди:

Мене последњих дана муче ствари које се код нас збивају, руше се многе илузије, присиљена сам да се одричем ствари које су ми биле драге. Зацело вести о нашим невољама и до вас долазе.

(Писмо Иди Радвољиној, Београд, 2. 3. 1972)

Те седамдесете године после смрти ближњих уносе и немир у држави, између народа, а на крају и епидемија великих богиња. Та врста страха и стрепње доноси посебну бојазан у Десанкин живот који је био утавном представљен као облик пун оптимизма и полета. О епидемији пише:

Ми смо у кући, тојест у породици, сви примили вакцине против богиња. Био је завладао велики страх. Свак је у својој кући седео да не би сретао људе. Давно те болести није било, па се и лекари збунили. Земља нам је и на огромној материјалној штети због тога. (Да само Хрвати не огласе да су Срби и овоме злу криви)! Притом кише нисмо имали целе зиме. Све невоља за невољом.

Епидемија вариоле вере (Београд, писмо Иди Радвољиној, 11. IV 1972)

Исте 1972. године суочава се и са прославама јубилеја, па је повод био 80. рођендан Иве Андрића. У шаљивом тону пише:

Страшне су овакве прославе. Видела сам да је и Андрића све то мучило. Павле Савић, председник Академије, да га развесели, рече му: „Све вам је, Иво, данас лепо, само вам цифра не ваља”. (Цифра 80!)

(Београд, писмо Иди Радвољиној, 13. X 1972)

Политички и друштвени, па и књижевни сукоби између савременика су још један доказ расула који је завладало у Југославији још 1973. године:

Не знам јеси ли читала како је неки Вук Крњевић⁵, зет извесног босанског политичара Диздаревића⁶, напао неправедно Радована, туткајући малтене удбу на њега.

⁵ Вук Крњевић = књижевник, уредник часописа *Књижевност*.

⁶ Диздаревић = Раиф Диздаревић. У то време Вук Крњевић је био ожењен његовом ћерком Хатицом, књижевним историчарем.

Радован му је боговски одговорио, сравнао га са земљом, - само није одговор, „због малог простора”, објављен. Било је то све у „Књижевним новинама”. Михаило Лалић је због овога написао Драгану Јеремићу, главном уреднику, страшно писмо рекавши да не жели више сарађивати у потказивачком листу.

(Београд, писмо Иди Радвољиној, 23. II 1973)

Деценије које су уследиле и исповести које је дала Иди и Олги су биле велики допринос историји наше културе, али у сасвим јасним околностима у којима је писала писма, обележавајући их догађајима из савременог тренутка.

Стална брига за личне и опште проблеме овога света, земаља из којих пише својим пријатељицама и преводиоцима представљају посебан облик перцепције једне времешне песникиње на самом почетку 90-их година. У писму Иди Радвољиној, које издвајамо због изванредног описа, једноставности исказа и најискреније бриге за опште стање у земљи, улази у брзу слику нарушених односа српског и хрватског народа, наоружавање и фазе које ће неминово довести до крвавог грађанског рата:

Драга Идо,

Овога лета сам двапут боравила овде, на мору, повредила сам колено леве, бивше здраве ноге. Сумњам да је ико као ја четрнаест пута повредио кости. Срећа је само што ми те сломљене кости зарасту. Била сам у Боки у јуну, пса сам сад опет у августу. Ти зацело знаш за невоље у нашој земљи, у Србији, Словенци и Хрвати нас мрзе и то не крију. Срби који живе у Хрватској око Книна, Обровца, у Лици хоће аутономију; желе да сачувају ћирилицу и остале ознаке српства – а Хрвати би хтели да их сведу на грађане другог реда – да их учине својим поданицима. Сад тамо, у Хрватској, бивше усташе имају већа права него тамошњи Срби. Срби се тако међутим оружају, ноћу и дању чувају стражу, децу и жене и старе шаљу рођацима ван Хрватске, ван области где живе Срби. Наши људи су у Книнској области стално под оружјем. Воле и да изгину, него да буду поражени, сведени на грађане другог, последњег реда. Бивше усташе и новопечене, живе слободно, уважени, садашњим властима у Хрватској, дражи од најбољег Србина, честита човека.

Не знам откуд се роди толика мржња према српском народу! Тешко је што се и руски народ нашао у многим бригаама и не може нам притећи у помоћ.

Надам се да твоја деца живе мирно, да нису ометена у раду. И желим ти да те народне бриге не ометају у раду. Мајке у мојој родбини моле бога да до рата не дође, јер ако дође до зла Србија мора помоћи нашем народу у Хрватској. Не замери што сам те обасула својим бригаама. Ваша Десанка

(Писмо Иди Радвољиној, Столив, Бока Которска, 22. VIII 1990)

Последње писмо упућено је Олги Кутасовој из Врњачке Бање у јануару 1993. године са лепим жељама за Нову годину, бригом због рата и готово пророчким позивом у Бранковину „док је још жива”. Десанка Максимовић је преминула само неколико недеља касније, 11. фебруара 1993. године и тиме је ова врста свести, оштрине ума за лични живот и колективне трауме народа и државе још значајнија:

Драга Оља, Саша и потомство,

Срећни вам наступајући празници, нека буде бар код вас у Русији мира, слоге. Код нас још понегде (у Хрватској, Босни) пуцају. Сви смо показали своје право лице. Дођите у Ваљево и Бранковину још за мога живота.

Воли вас ваша Десанка

(Писмо Олги Куатсовој, Врњачка Бања, јануар 1993)

Преписка са обе пријатељице, које су биле и преводиоци њене поезије и пре свега одраз топле породичне везе и најширег круга породице Десанке Максимовић, обухватају један веома комплексан период од 1957. до 1993. године, али са различитим присећањима на прошлост, начин како су настале неке од песама у време Другог светског рата и на све околности везане за рат, допуњујући целокупну и много ширу историјску и књижевноисторијску слику. Писма су стизала најчешће из Београда, али и Цириха, Бранковине, Врњачке Бање, Игала и разних места на које је путовала и одлазила песникиња. Писма су сведочанство једног времена, благости и тоpline породице коју је окупљала иако није имала своју биолошку децу, емпатије за породице обе пријатељице, дубоке свести о стању Југославије и народа, али и

Русије. Премреженост песничког, породичног живота изванредним пасажима у којима описује коначну радост да је спојила свог суруга Сергеја са сестром која је остала у Совјетском савезу после грађанског рата, разбијене породице у Русији од почетка 20-их година, преко трагичне судбине Иде Радвољине, протеране из Југославије због оптужби мужа, који је био део партизанског покрета, као агента Коминтерне, развој породица, рађање првих унука и радост живота, уједињују ову преписку у писма о животу, тегобним временима и поезији као лековитом дару који спаја ове три жене.

*
* *

Писма Десанке Максимовић Иди Радвољиној и Олги Кутасовој обрађена су, класификована и хронолошки сређена у Задужбини „Десанка Максимовић”. Она су дигитализована и могу се наћи на сајту Задужбине, а уз њих су урађени и регистри. Писма објављујемо у оригиналној верзији, без правописних интервенција и лектуре уз минималну коректуру текста. Основни стандард приређивања је заснован на поштовању ауторске речи Десанке Максимовић и слободне форме епистола. Сматрали смо ипак да је важно ова писма објавити уз одговарајуће напомене и тако их учинити доступним ширем кругу читалаца. Јер, ова писма јесу трајно архивско, поетичко, биографско, друштвено и културолошко сведочанство не само о Десанки Максимовић већ и о људима које је сусретала, догађајима којима је сведочила, те о времену у којем је живела и у коме су се, њеним речима казано, „срушиле многе илузије”.

Приређивачи
Светлана Шешиновић
Бојан Ђорђевић

Бесама

Индекс имена

Абсаљамова, Раиса Раја (Раиса Абсалямова), совјетска песникиња 49, 77
Акимович, Иван 63, 180
Алечковић, Мира 39, 69, 70, 143
Алигер, Маргарита Јосифона (Маргарита Иосифовна Алигер), руска песникиња 11, 19, 21, 34, 48–51, 53, 55, 57–59, 67–69, 72, 75–77, 79, 80, 82, 89, 90, 94, 95, 98, 99, 101, 103, 104, 108, 109, 112, 140, 151, 173, 175, 177, 188, 190, 194, 204, 207, 209
Ана, унука Десанкине сестре Маре 44, 45, 49, 54, 63, 101, 103–105, 172, 173, 176, 201
Андреј, зет Иде Радвољине 43, 47, 50, 55, 58, 71, 81, 92, 93
Андрић, Иво 29, 42, 64, 66, 79, 103, 129, 133, 136, 148, 154, 155, 162, 183, 185, 201, 228, 232
Андрић, Цвета 129
Асејев, Николај Николајевич (Николай Николаевич Асеев), руски песник 11
Ахмадулина, Бела Ахматовна (Белла Ахатовна Ахмадулина), руска песникиња 157, 159
Ахматова, Ана Андрејевна (Анна Андреевна Ахматова) 19, 130, 135, 136, 149, 150, 164, 166

Багрјанова, Јелисавета, бугарска књижевница 38
Бажан, Николај (Николай Бажан) 158
Бањевић, Мирко 181
Барац, Антун 181
Барто, Агнија Љвовна (Агния Љвовна Барто), руска совјетска песникиња и списатељица за децу 38
Бергољц, Олга Фјодоровна (Ольга Фёдоровна Берггольц), руска совјетска песникиња 150
Блечић, Милорад 86, 98, 182, 183, 201
Богдановић, Милан 181
Богумирович, Франц (Franz Bogumirovič) 31
Брагин, Владимир Григорјевич (Владимир Григорьевич Брагин), совјетски писац и драматург 65, 70, 90, 91, 95, 150, 152, 154, 158, 164, 165

Велмар-Јанковић, Светлана 86

Виктор, син Шуре, сестре Сергеја Сластикова 41, 52, 57, 70, 96, 112, 201

Вићентијевић, Павле 78

Вознесенски, Андреј Андрејевич (Андрей Андреевич Вознесенский), руски песник 106, 148, 158

Војводић, Раде 86

Волођа, син Иде Радвољине 10, 21, 23, 26, 27, 31, 37, 43, 45, 46, 48, 50–52, 56, 62, 78, 81, 83, 91–93, 111

Вулетић, Анђелко 204

Вучо, Александар 20, 24, 151, 155

Гавела, Ђуро 85, 86, 181

Гавриловић, Зоран 181

Гагарин, Јуриј Алексејевич (Юрий Алексеевич Гагарин), космонаут, пилот 150

Галаган, Григориј Павлович (Григорий Павлович Галаган) 132, 133

Главишић, Ружа 25, 41, 42, 45, 49, 53, 58, 60, 85, 91, 95, 110, 186

Глигорић, Велибор 12, 85, 86, 128, 129, 181

Глушкова, Татјана Михајловна Тања (Татьяна Михайловна Глушкова), преводилац 68

Горбачов, Михаил Сергејевич (Михаил Сергејевич Горбачов) 108, 109

Деникен, Ерих фон (Erich von Däniken), швајцарски писац 65

Диздаревић, Раиф, босански политичар 66, 232

Драган, муж Раде, Десанкине сестричине 41, 60, 63, 66, 73, 82, 88, 93, 94, 99, 106, 108, 208

Драинац, Раде 197

Друњина, Јулија Владимировна (Юлия Владимировна Друнина), совјетска песникиња 157, 159

Дубравка, кћерка Десанкине сестричине Раде 54, 55, 79, 84, 85, 87, 88, 91, 93, 96, 100, 104, 105, 193, 194, 198, 199, 202

Дубровин, Борис Савович (Борис Савович Дубровин) 80, 82, 191

Дучић, Јован 49

Душан, унук Десанкине сестре Маре 44, 45, 53, 63, 77–79, 84, 88, 90, 91, 93, 94, 100, 103–105, 172, 173, 176, 182, 186, 187, 194, 196, 198, 201, 203, 207

Ерцег, Нера, Десанкина рођака 40, 49, 52, 75, 78, 80, 82, 91

Ерцег, Павле, син Десанкине рођаке Нере 40, 74

Жанетић, Никола 132

Живановић, Стева 43, 187

Живкова, Маша, бугарска сликарка 136

Живојиновић, Велимир 181

Запцов, бугарски песник 16

Зоговић, Вера 9, 10, 16–18, 23, 25, 36–39, 42, 43, 45–47, 49, 50, 53, 57, 58, 77, 82, 84, 85, 89–92, 96, 102, 105, 139, 226

Зоговић, Мирка, кћерка Радована и Вере 17, 36, 37, 43, 57, 62, 77, 82, 92, 226

Зоговић, Радован 9, 11–14, 17, 18, 23–25, 27, 28, 32, 34–38, 42, 43, 45–47, 49, 50, 57, 77, 82, 84–86, 89–91, 96, 102, 105, 139, 226

Зора, Десанкина сестра 41, 47, 53, 54, 55, 69, 70, 72, 74, 75, 81, 86, 87, 90, 91, 93, 96, 174, 196

Зорић, Павле 181

Инбер, Вера (Вера Михайловна Инбер), руска совјетска песникиња 32, 150, 153, 167

Исаакјан, Аветик (Avetik Isahakyan), јерменски песник 175

Исаковић, Антоније 80

Исраилова, Зулфија (Зульфиа Исраилова), узбечки совјетски песник 94, 157

Јаковљева, Наталија Борисовна (Наталья Борисовна Яковлева), преводилац 85, 197

Јевсејева, Светлана (Светлана Есева), руска совјетска песникиња 157, 159

Јевтушенко, Јевгениј Александрович (Евгений Александрович Евтушенко), совјетски руски песник 20, 42, 161, 190

Јеремић, Драган М. 66, 181, 232

Јовановић, Јован Змај 135

Јурковић, Маријан 11, 12, 19, 126–129, 132, 133, 144, 146, 159, 161, 164, 226

Калеб, Вјекослав 60, 146, 148, 231

Кахидзе, Медеја (Medea Kakhidze), совјетска грузијска песникиња и преводилац 67, 75–77, 79, 80, 82, 87, 185, 186, 190

- Кашанин, Милан 181
 Кидрич, Борис 107
 Киселова, Александра Јефимович (Александра Ефимович Киселова), наставница руског језика 42
 Китановић, Бранко 197
 Книпер, Вера, руска песникиња 15, 19, 21, 34, 45, 168
 Книпович, Евгенија Фјодоровна (Евгения Фёдоровна Книпович), совјетска списатељица 15, 16, 24, 42, 57
 Книпович, Нина, совјетска политичарка 42
 Конески, Блажа 57, 144
 Костић, Душан 12, 40, 170, 181
 Кочић, Петар 42
 Кош, Ерих 82, 92, 184
 Крефт, Братко (Bratko Kreft) 128, 129
 Крклец, Густав 71, 75, 80, 82, 85, 86, 112, 125, 186, 223, 224
 Крклец, Мирјана 75
 Крлежа, Мирослав 96
 Крњевић, Вук 66, 181, 232
 Крњевић, Хатица 66, 232
 Кузовљева, Татјана Виталјевна (Татьяна Виталъевна Кузовлева), руска песникиња и преводилац 48
 Куленовић, Скендер 85
 Кутасова, Олга Дмртијевна, Оља (Ольга Дмитриевна Кутасова), преводилац 9–16, 19, 21, 22, 25, 105, 123, 125–142, 144–158, 160–176, 177–180, 182, 184–204, 206, 208–210, 211, 221, 224, 225, 233–235

 Лазаревић, Сава 76, 190
 Лазуткин, Александар 85, 198, 210
 Лалић, Иван 155
 Лалић, Михајло 12, 15, 19, 40, 66, 146, 170, 184, 226, 232
 Лена, снаха Иде Радвољине 60, 92, 111
 Леонидовна, Варвара, лекарка 45
 Лисовска, Олга (Ольга Лисовская) 94

Љубровин, Борис (Борис Любровин) 76

Мајаковски, Владимир Владимирович (Владимир Владимирович Маяковский), руски песник 126, 127

Макарова, Татјана Константиновна Тања (Татьяна Константиновна Макарова), руска совјетска списатељица за децу, песникиња, преводилац, кћерка Маргарите Алигер 48, 50

Максимовић, Божидар Божа, лекар, брат Десанке Максимовић 12, 14, 16, 17, 21, 23, 26, 43, 45, 49, 51, 130, 133, 134, 154, 155, 156, 160, 177, 224, 231

Максимовић, Драгиња, мајка Десанке Максимовић 17, 21, 23, 28, 35, 39, 40, 45, 47, 49, 51, 54, 78, 144, 161, 224, 231

Мандельштам, Осип Јемиљевич (Осип Эмильевич Мандельштам), руски песник 164

Маринковић, Нада 15, 25, 40, 41, 43–45, 47, 174

Маркарјан, Маро Јегишевна (Маро Егишевна Маркарян), руска песникиња 26, 30, 94

Мартинов, Леонид Николајевич (Леонид Николаевич Мартынов), руски писац, преводилац 21, 136

Маршак, Самуил Јаковљевич (Самуил Яковлевич Маршак), руски писац и преводилац 125

Медведев, Рој Александрович (Рой Александрович Медведев), руски историчар и публициста 20

Метаксе, Погозијан (Metakse Poghosian), јерменска песникиња 94, 200, 201

Милакара, Боса, супруга Десанкиног сетрића Брана Млакара 37, 40, 41, 60–65, 77, 80, 82, 99, 101, 103, 104, 110, 177, 182, 184, 192, 199, 201, 211

Милакара, Брана, сестрић Десанке Максимовић 14, 21, 25, 26, 32–34, 40, 47, 51, 58–60, 63–66, 70, 74, 77–80, 82, 84, 86–91, 93, 94, 96, 99, 101, 103–105, 110, 112, 162–165, 167–173, 176, 179, 180, 182–184, 186, 188, 192, 195, 196, 199, 201, 210, 211, 223

Милакара, Мара, сестра Десанке Максимовић 14, 17, 21, 29, 32, 33, 35, 37, 38, 40–51, 53–61, 63–65, 67, 69–82, 84–90, 94, 103, 105, 112, 169, 172, 176, 179, 182, 183–188, 191–194, 228

Милакара, Радмила Рада, сестричина Десанке Максимовић 14, 21, 22, 26, 34, 37, 40, 41–45, 47, 51–57, 63, 64, 71–89, 91–94, 96, 99–106, 108, 110, 111, 172, 176, 188, 194–196, 199, 201–206, 208, 210

Милачић, Божа 181

Милошевић, Десанкин брат од тетке 49

Милошевић, Слободан 108, 225

Милутиновић, Иван 82

Митропан, Петар Андрејевич (Петро Андрійович Митропан), професор руског 144
 Михаиловић, Борис 181
 Михаиловић, Коста, академик 108

Недељковић, Драган 82
 Ненадовић, Матеја 191, 203
 Нерис, Саломеја (Саломея Нерис), совјетска литванска песникиња 94
 Николић, Милан 60
 Новаковић, Бошко 181
 Нушић, Бранислав 147

Њекрасова, Ксенија Александровна (Ксения Александровна Некрасова), руска совјетска пес-
 никиња 159

Обреновић, Раде 191
 Огнев, Владимир Фјодорович (Владимир Фёдорович Огнев), совјетски руски књижевни кри-
 тичар 190
 Орлов, Сергеј Сергејевич (Сергей Сергеевич Орлов), руски песник 133
 Орлова, Марина (Марина Орлова) 54
 Оскар, Давичо 92

Павловић, Драгољуб, универзитетски професор, рагузеолог 125, 128, 223
 Павшич, Владимир (Матеј Бор) 186
 Палавестра, Предраг 80
 Пандуровић, Сима 181
 Панова, Вера Фјодоровна (Вера Фёдоровна Панова), руска совјетска списатељица 158
 Петерсон, Михаил Николајевич (Михаил Николаевич Петерсон), руски совјетски лин-
 гвиста 50
 Петров, Александар 84
 Петровић, Небојша 204
 Петровић, Никола 65
 Петровић, Петар II Његош 27

Петрових, Марија Сергејевна (Мария Сергеевна Петровых), руска совјетска песникиња и превођилац 105, 205, 209, 210

Плаовић, Раша 85, 86

Плеваков, дописник совјетске агенције ТАСС из Југославије 39

Предић, Влада 181

Протић, Предраг 86

Рада, кћерка Иде Радвољине 14, 21, 26, 27, 31, 37, 41, 43, 44, 46, 47, 50, 52, 53, 55–57, 71–74, 81, 83, 87, 91–94, 111

Радвољина, Ида (Юдифь Марковна Литвакова, псеудоним Ида Радволина), 9, 10, 12–15, 17, 18, 20, 22–25, 27, 28, 31, 33–35, 37–45, 47–60, 62–65, 67–76, 78, 80, 81, 83–93, 95, 97–113, 127, 131, 133–137, 139, 142, 143, 146, 148–150, 153, 155, 167, 172, 177, 221–223, 225, 226, 229–233, 235

Радовић, Душан 39, 58

Раичковић, Стеван 181, 197, 198

Рајкин, Аркадиј Исакович (Аркадий Исаакович Райкин), совјетски уметник 20

Расулић, школски друг Десанке Максимовић 28, 227

Решетов, Александр Јефимович (Александр Ефимович Решетов), руски песник 125, 126, 133

Рибникар, Јара 31, 167

Рјабова, Евгенија Ивановна Жења (Евгения Ивановна Рябова) 9, 15, 21, 37, 42, 128, 132, 147

Рождественскиј, Всеволод Александрович (Всеволод Александрович Рождественский), руски писац и превођилац 58

Романенко, Александар Данилович (Александр Данилович Романенко), руски илустратор и превођилац 23–25, 154, 155, 156, 201, 207

Савић, Павле 64, 232

Самојлов, Давид Самојлович (Давид Самуилович Самойлов), руски совјетски песник 80, 82, 159, 160, 189, 190–193, 196, 200, 205

Сарајлић, Изет, књижевник 20, 58, 189

Сартр, Жан Пол (Jean-Paul Sartre) 145

Серерс, Пјер (Pierre Seghers), француски песник 47

Сергеј, унук Иде Радвољине 45, 49, 52, 53, 56, 57, 67, 72

- Скујениекс, Кнутс (Knuts Skujenieks), летонски писац 180, 182, 194
- Сластиков, Сергеј (Сергей Сластиков), супруг Десанке Максимовић, писац за децу 10, 13–18, 21, 23, 27, 29, 30, 32–36, 38, 41–45, 48–55, 65, 79, 81, 111, 112, 125–127, 129–134, 137, 140, 143–145, 147, 148, 153, 154, 159, 161, 163–174, 176–177, 190, 223, 227–229, 231, 235
- Сластикова, Шура, сестра Сергеја Сластикова 9–11, 15, 16, 18, 25, 32, 33, 39, 41, 52, 54–56, 65, 70, 81–83, 112, 127, 129–136, 142–145, 147, 148, 153, 155, 158, 162, 163, 166–168, 174, 190, 192, 193, 199, 201–223
- Слуцки, Борис Абрамович (Борис Абрамович Слуцкий), руски песник 35, 135, 171
- Смирнова, Олга (Ольга Смирнова) 164, 196
- Собољев, Леонид Сергејевич (Леонид Сергеевич Соболев), совјетски писац, новинар 11
- Спасић, Александар 181
- Спиридонових, Јела 181
- Стамболић, Миша, главни уредник Нолита 76
- Степанова, Људмила, супруга совјетског амбасадора у Југославији 190
- Степановић, Коста 143
- Стефановић, Вук Караџић 79, 171
- Стефановић, Душица, доктор биолошких наука 29, 227, 228
- Стефановић, Лаза, револуционар 29, 228
- Стојиљковић, Марија 64, 186
- Сурков, Алексеј Александрович (Алексей Александрович Сурков), руски песник и књижевни критичар 20, 112, 158
- Тамара, рођака Иде Радвољине 31
- Твардовски, Александар Трифович (Александр Трифонович Твардовский), руски совјетски песник 158
- Тесла, Никола 143, 191
- Тито, Јосип Броз 88, 93, 195, 224
- Толстој, Лав Николајевич (Лев Николаевич Толстой) 58
- Топер, Павел Максимович (Павел Максимович Топер), руски преводац и књижевни критичар 56, 85
- Трифунровић, Бошко 160

Тушнова, Вероника Михајловна (Вероника Михайловна Тушнова), совјетска песникиња 11, 14, 19, 20, 34, 134, 135, 149, 150, 157

Ђопић, Бранко 20, 23, 25, 38–40, 42, 44, 49, 69, 77, 80, 82, 84, 88–91, 129, 130, 142, 145, 164, 170, 197, 224,

Ђопић, Цица, супруга Бранка Ђопића 38, 42, 44, 49, 69, 77, 84, 89, 90, 106, 145

Украјинка, Лесја (Леся Українка), украјинска песникиња 21

Упит, Андреј (Andrejs Upīts) 194

Федоренко, Николај Трофимович (Николай Трофимович Федоренко), уредник совјетског часописа *Иносйрана лийература* 65, 66

Фучик, Јулијус (Julius Fučík), чешки писац и новинар 16

Хрваћанин, Јованка 59, 167

Хрушчов, Никита Сергејевич (Никита Сергеевич Хрущёв) 16, 31, 142

Цанкар, Иван 128

Царић, Воја 143

Цветајева, Марина Ивановна (Марина Ивановна Цветаева) 153, 166

Циганчев, преводилац 14, 112, 134

Црњански, Милош 63, 85, 86

Чехов, Антон Павлович (Антон Павлович Чехов) 15, 138, 164, 175

Чоклас, Маркс, летонски писац 204

Чолак, Тоде 181

Шаулић, Новица 129

Шимуновић, Динко 159–161

Шоп, Иван 86

Индекс саставила
Машиа Пејровић.

Садржај

Уводна реч

5

Писма Десанке Максимовић Иди Радвољиној

7

Писма Десанке Максимовић Олги Кутасовој

123

Поговор

Писма радости и бола

Писма Десанке Максимовић руским преводиоцима

Иди Радвољиној и Олги Кутасовој 1957–1993.

221

Индекс имена

237

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41-6
821.163.41.09-6 Максимовић Д.

МАКСИМОВИЋ, Десанка, 1898-1993

Писма радости и бола : писма Десанке Максимовић руским преводиоцима
Иди Радвољиној и Олги Кутасовој : 1957–1993 / приредили Светлана Шеатовић,
Бојан Ђорђевић. - Београд : Задужбина "Десанка Максимовић", 2025 (Београд
: Службени гласник). - 246 стр. : факс. ; 20 x 20 см. - (Библиотека Рукописи
/ [Задужбина "Десанка Максимовић", Београд])

Ауторкина слика. - Тираж 200. - Стр. 221-235: Поговор / Светлана Шеатовић,
Бојан Ђорђевић. - Регистар.

ISBN 978-86-82377-84-9

1. Шеатовић, Светлана, 1975- [приређивач, сакупљач] [аутор додатног текста]
 2. Ђорђевић, Бојан, 1965- [приређивач, сакупљач] [аутор додатног текста]
- а) Максимовић, Десанка (1898-1993) -- Радвољина, Ида (1911-2001) -- Преписка
б) Максимовић, Десанка (1898-1993) -- Кутасова, Олга (1929-2013) -- Преписка
в) Максимовић, Десанка (1898-1993) -- Преписка

COBISS.SR-ID 169227017

Писма Десанке Максимовић путују Иди Радвољиној и Олги Кутасовој у Москву из Београда, Бранковине, Цириха, са обала Балтика, Варне, Јалте, Скопља, Игала, Охрида, Столива, Мошћеничке Драге, Врњачке Бање од 1957. до 1993. године. У епистолама налазимо Бранка Ћопића, Иву Андрића, Радована Зоговића, Тита, Густава Крклеца, Ану Ахматову, Маргариту Алигер... Дуго пријатељство три храбре даме и преводилачака сарадња доносе слику бурних времена у Југославији. Ова писма такође доносе драгоцену сазнања о процесу настанка „Крваве бајке”, збирки *Песник и завичај* и *Тражим љомиловање*. Сведочанство су о везама културне сарадње, преводилаштва и дирљивим приватним тренуцима све три породице. Због тога је јунак ових писама и Сергеј Сластиков, супруг наше књижевнице и њена ужа и шири породица. **ПИСМА РАДОСТИ И БОЛА** су трагови радости свакодневном животу, лепоти стварања, али и боли породичних губитака и распада једне земље у којој је живела песникиња, стрепећи од још једног страшног рата који је делимично видела до самог упокојења 11. 2. 1993. године.

ISBN 978-86-82377-84-9

9 788682 377849